

Jens Rydgren

Från skattemissnöje till etnisk nationalism

Högerpopulism och parlamentarisk
högerextremism i Sverige

Serien Samtidshistoriska studier ger den historiska bakgrunden till dagsaktuella frågor. Serien vänder sig till studenter i början av sina studier i samhällsvetenskap eller humaniora; till gymnasieelever som är speciellt intresserade av samhälle och historia och till deras lärare.

Samtidshistoriska studier publiceras i samarbete med Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola, som bedriver forskning med syfte att sätta in samtiden i ett historiskt sammanhang. Institutet arbetar också med frågan om hur vår samtid dokumenteras samt anordnar kurser och utbildningar.

KOPIERINGSFÖRBUD

Detta verk är skyddat av lagen om upphovsrätt. Kopiering, utöver lärares rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt BONUS-Presskopias avtal, är förbjuden. Sådant avtal tecknas mellan upphovsrätsorganisationer och huvudman för utbildningsordnare t.ex. kommuner/universitet. För information om avtalet hänvisas till utbildningsordnarens huvudman eller BONUS-Presskopia.

Den som bryter mot lagen om upphovsrätt kan åtalas av allmän åklagare och dömas till böter eller fängelse i upp till två år samt bli skyldig att erlagga ersättning till upphovsman/rättsinnehavare.

Denna trycksak är miljöanpassad, både när det gäller papper och tryckprocess.

Art.nr 32105

ISBN 91-44-04307-4

© Jens Rydgren och Studentlitteratur 2005
Omslagslayout: Jens Martin/Signalera

Printed in Denmark by Narayana Press
Studentlitteratur, Lund

Webbadress: www.studentlitteratur.se

Tryckning/år 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 | 2009 08 07 06 05

Innehåll

Förord	5
Inledning	7
1 Vad är skattepopulism och radikal högerpopulism?	11
Populistisk ideologi	11
Populistisk strategi: anti-etablissemangsstrategin	15
Skattepopulism och radikal högerpopulism	16
2 Hur kan framväxten av nya högerpopulistiska partier förklaras?	21
Politiska möjlighetsstrukturer	21
Partiorganisation och interna resurser	31
Så uppkommer nya högerpopulistiska partier: en sammanfattning	36
3 Ny demokratis uppgång...	39
Politiska möjlighetsstrukturer: nyliberalism, främjingsfientlighet och populism	42
Ny demokratis ideologisk-retoriska profil: nyliberalism, främjingsfientlighet och populism	57
Kritik av invandarpolitiken: välfärdschauvinism och främjingsfientlig etno-pluralism	59
Mot alla elefanter och krokodiler: den populistiska anti-etablissemangsstrategin	65
Ny demokratis partiorganisation: "business" men inte "as usual"	71
4 ... och fall	75
Ett allt mer feltajmat parti	75
Organisatorisk svaghet	78

Problem på den interna arenan 79
Problem på den parlamentariska arenan 90
Det minskade manöverutrymmet 91

5 Varför har svenska RHP-partier misslyckats sedan 1994? 95

Politiska möjlighetsstrukturer 95

Politiskt missnöje och större politisk rörlighet – men bibehållen klassidentitet 100

Politiska saktågor: Invandring och EU 107

Konvergens i den svenska partitymden? 114

Förhållandet till etablerade politiska aktörer 115

Svengedemokraterna: etno-nationalism, främlingsfientlighet och systemkritik 118

Organisation: få alternativa resurser och stark path-

dependency 127

Konklusion 131

Avslutande ord 133

Referenser 135

Mitt intresse för högerpopulism går tillbaka till hösten 1991, då det nybildade partiet Ny demokrati vann tillträde till den svenska riksdagen med 6,7 procent av rösterna. Jag läste då grundutbildningen i statskunskap i Uppsala och beslöt mig för att skriva en kortare uppsats, eller pm, kring fenomenet. Hur kunde det komma sig att ett tidigare så stabilt partisystem som det svenska plötsligt fick tre nya riksdagspartier på lika många år (Miljöpartiet 1988, Kristdemokraterna och Ny demokrati 1991)? Och hur kunde det komma sig att en så stor del av väljarkåren var beredd att ge sitt stöd till ett parti som så tydligt profilerade sig genom populistisk systemkritik och en skarp invandringskritik som ofta hade främlingsfientliga övertoner? Det vore övermod att påstå att jag fann svaren på dessa frågor i mitt första lilla pm, men det hjälpte mig att formulera frågor som jag fortfarande ser som intressanta och som på olika sätt har sysselsatt mig under de senaste tio åren.

Jag har sedan mitten av 1990-talet ägnat mig åt att förstå framväxten av den nya partifamiljen av radikalt högerpopulistiska (RHP) partier i Västευropa, med speciellt fokus på Frankrike (Front National) och Danmark (Dansk folkeparti). När jag under vintern 2003/2004 återvände till det svenska fallet för att skriva den här boken bar jag därför med mig ett komparativt perspektiv. Ambitionen blev därmed att förklara Ny demokratis "uppgång och fall" – och för den delen Svenigedemokraternas uteblivna framgångar i rikspolitiken – med samma förklaringsmodell som jag har använt för att förstå RHP-partiers framgångar i Frankrike och Danmark. Avsikten med att på detta sätt använda det generella för att förstå det specifika har varit att undvika *ad hoc*-förklaringar och att sätta in svensk politik i ett vidare perspektiv.

Tidsperioden som denna bok behandlar, slutet på 1980-talet fram till början på 2004, sammanfaller med många stora händelser och

Inledning

genomgripande förändringsprocesser. Sverige är inte samma land som det var för drygt 15 år sedan; efter murens fall, djup ekonomisk 90-talskris, EU-medlemskap, avregleringspolitik och ökad ekonomisk såväl som kulturell globalisering. Vi borde kanske därför snarare förundras mer över att vi inte har sett större förändringar inom det svenska partisystemet. Även om det inte längre är fullt lika förutsägbart som det en gång var, utmärks det fortfarande av en anmärkningsvärd stabilitet. När det gäller högerpopulism och parlamentarisk högerextremism (som kombineras i RHP-partierna) utgör Sverige också något av ett undantag: bortsett från den korta perioden mellan 1991 och 1994 då Nya demokrati fanns representerad i riksdagen har svenska RHP-partier varit väljarnässigt misslyckade – åtminstone ur ett jämförande västeuropeiskt perspektiv. Ett av bokens huvudsyften är att undersöka vad detta kan tänkas bero på.

Boken var färdigskrivnen före Junilistans framgång i valet till Europaparlamentet i juni 2004, som således inte behandlas. De intressanta frågor som denna händelse väcker – rörande till exempel möjliga beröringspunkter mellan Junilistan och högerpopulismen, och huruvida Junilistans framväxt kan tänkas underlätta eller försvåra framtida väljarnobilisering för svenska RHP-partier – får därmed lämnas obesvarade.

Jag vill tacka Göran Ahnne, Elisabeth Elgån och Anders Widfeldt för deras värdefulla kommentarer. Kapitel 1 i denna bok baseras på mitt kapitel "Vad är radikal högerpopulism?" i Rydgren, Jens & Widfeldt, Anders (2004) *Fram Le Pen till Pim Fortuyn: Populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. (Malmö: Liber). Kapitel 5 bygger delvis på min artikel "Radical Right Populism in Sweden: Still a Failure, But for How Long?", *Scandinavian Political Studies*, 2002, 25 (1): 27–56. Arbetet med denna bok har finansierats av Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola, samt av projektmedel från Vetenskapsrådet (2002-3371).

Boken dedicerats till min pappa Mats, som trots sin självpatalade opolitiskhet var den som en gång i tiden fick mig intresserad av samhällsfrågor och politik genom våra samtal kring köksbordet, och – som alltid – till Malin Wahlberg, som har övertagit rollen som huvudsaklig samtalspartner vid köksbordet (och som betydligt mycket mer än så!).

Jens Rydgren

I en berömd artikel skriven kring mitten av 1960-talet argumenterade Lipset och Rokkan (1967) för att partisystemen i Västereuropa har blivit "nedfryssta". Det var ytterst svårt för nya politiska partier att etablera sig, och de partier som fanns reflekterade i hög utsträckning de konfliktdimensioner som utkristalliserat sig redan på 1920-talet eller tidigare. Av dessa konfliktdimensioner har den ekonomiska klassdimensionen, som ställer arbetare mot kapital, varit den mest dominerande under 1900-talet, även om ännu äldre konfliktdimensioner såsom konflikten mellan kyrka och stat, eller mellan centrum och periferi, fortfarande var – och är – av stor betydelse på många håll i Europa.

Det har emellertid hunnit hända en hel del sedan mitten av 1960-talet: partisystemen i Västereuropa har blivit betydligt mindre stabila, och två nya familjer av partier har vuxit fram de senaste 30 åren. Sedan mitten av 1970-talet har miljöpartier vunnit framgångar i ett flertal länder, och i Sverige vann miljöpartiet mandat i den svenska riksdagen 1988. Under det tidiga 1970-talet växte det även fram populistiska missnöjespartier i våra skandinaviska grannländer. Det helt nybildade danska Framstegspartiet, med Mogens Glistrup i spetsen, lyckades i 1973 års folketingsval samla 15,9 procent av rösterna. Glistrups partibildning inspirerade Anders Lange att bilda ett liknande parti i Norge, som senare samma år uppnådde 5 procent av rösterna. Tvärt emot vad de flesta hade väntat sig försvann dessa partier inte lika snabbt som de hade uppstått. I Danmark började framstegspartiet att tyna bort först i samband med bildandet av Dansk folkeparti – ett annat högerpopulistiskt parti – och i Norge har väljarstödet för framstegspartiet bara vuxit sig starkare sedan slutet av 1980-talet (Goul Andersen & Bjørklund 2000; Bjørklund & Goul Andersen 2002; Rydgren 2004a).

Denna typ av populistiska partier, som främst protesterade mot en statsbyråkrati och ett skattetryck som de tyckte hade tagit sig orimliga proportioner, spreds dock inte till övriga västeuropeiska länder. Inte heller i Sverige lyckades något motsvarande parti vinna framgångar på riksplaneln under 1970-talet och 1980-talet, även om några lokala och regionala partier – med Skånepartiet i spetsen – hade vissa framgångar med ett politiskt budskap som var starkt inspirerat av främst det danska framstegspartiet (se Peterson m.fl. 1989).

Under 1980-talet och 1990-talet har istället en ny partifamilj vuxit fram. Dessa partier – som jag i denna bok kommer att benämna radikala högerpopulistiska (RHP) partier – kännetecknas av att *de delar den fundamentala ideologiska kärnan av etniskt nationalistisk främlingsfientlighet (som är baserad på den så kallade etno-pluralistiska doktrinen) och en populism riktad mot det politiska etablissemanget* (se Rydgren 2005). Dessa partier har i regel – om de inte har varit helt nybildade – rötter i antingen den utomparlamentariska högerextremismen eller i populistiska protester eller partier, och man kan i dag räkna bland annat det franska Front National, det österriktiska FPÖ och Dansk folkeparti till denna nya partifamilj (se Betz & Immerfall 1998; Ignazi 2003; Hainsworth 2000; Schain m.fl. 2002; Rydgren & Widfeldt 2004). Sverigedemokraterna – som är dagens ledande svenska RHP-parti – har sina rötter i den svenska utomparlamentariska högerextremismen. Sedan senare delen av nittio-talet har partiet dock successivt utvecklat i riktning mot ett renodlat RHP-parti, som kombinerar etnisk nationalism, främlingsfientlighet, högerauktoriära positioner i sociokulturella frågor och en populistisk systemkritik. Partiet har emellertid varit väljärnäsigt marginaliserat jämfört med de flesta övriga RHP-partier i Västeuropa.

Faktum är att Sverige kan ses som något av ett undantag när det gäller de högerpopulistiska partierna: den svenska högerpopulismen har generellt sett varit relativt misslyckad ur ett jämförande västeuropeiskt perspektiv. Bortsett från valet 1991 då det helt nybildade partiet Ny demokrati samlade 6,7 procent av rösterna – och den korta period mellan 1991 och 1993 då partiet fick höga noteringar i opinionsundersökningarna – har svenska högerpopulistiska partier inte samlat mer än någon procent av rösterna. Ny demokrati är över huvud taget intressant, då det inte självklart går att placera

in partiet i någon av de två olika typer av högerpopulism som nämndes ovan. Även om man hos Ny demokrati finner influenser från de skattepopulistiska danska och norska Framstegspartierna, hade mycket av partiets skattepopulism och systemkritik också sitt ursprung i den SAF-understödda tankemedjan *Den nya välfärden*. Samtidigt fanns det – som vi kommer att se i kommande kapitel – tydliga inslag av den invandringskritiska och främlingsfientliga retorik som också präglat de kontinentala RHP-partierna. Den etniska nationalismen, och inte minst den så kallade etno-pluralismen, var dock inte speciellt framträdande i Ny demokratis politiska budskap, varför jag är tveksam till att inkludera partiet i familjen av RHP-partier. Ny demokrati måste snarare ses som en hybrid av skattepopulism och radikal högerpopulism.

Syftet med den här boken är att ge en bild av svensk högerpopulism – både skattepopulism och radikal högerpopulism – under de senaste 15 åren. Ambitionen inskränker sig dock inte till att endast beskriva och redogöra för dess kronologi – även om dessa aspekter också kommer att finnas med – utan ambitionen är också att förklara betingelserna för dess framväxt och väljarnässiga framgång; eller dess misslyckande. Som antyts ovan handlar det i det svenska fallet i mångt och mycket om det sistnämnda.

1 Vad är skattepopulism och radikal högerpopulism?

Populism är ett av samhällsvetenskapernas mest missbrukade begrepp; det används ofta som skällsord för att stigmatisera politiker man inte gillar, eller som beteckning på politiker eller partier som önskar vara "populära". Resultatet har blivit att begreppet har tömts på innehåll, varför man noggrant bör definiera dess betydelse innan man använder det som deskriptivt eller analytiskt verktyg. I det här kapitlet kommer jag att göra en distinktion mellan populistisk *ideologi* och populistisk *strategi*. De partier och politiska strömningar som kommer att diskuteras i den här boken har gemensamt att de använder en populistisk strategi, och att de i varierande grad också delar en populistisk ideologi.

Populistisk ideologi

Populistisk ideologi kännetecknas av en avog eller rent fientlig inställning till idén om representativ demokrati (som i en demokratisk kontext ofta manifesteras i krav på mer direktdemokrati); en föreställning om att "folket" är harmoniskt och homogent – och att "eliten" eller "etablissemangen" är väsensskilt från "folket"; samt föreställningen om att det egna partiet eller ledaren representerar "folkets" röst. Jag kommer att utveckla dessa punkter nedan, men innan vi fortsätter vill jag betona att man sällan finner den populistiska ideologin i dess rena form då man undersöker konkreta populistiska partier eller rörelser. Detta är naturligtvis fallat också med andra politiska ideologier, men kanske ännu mer uttalat när det gäller just populistiska partier och rörelser (se Taggart 2000: 3f). Dessa rörelser kombinerar den populistiska ideologin (och få populistiska partier har omfattat *alla* de punkter som kommer att diskuteras nedan) med andra ståndpunkter och värderingar, och historiskt sett

har man funnit populistiska rörelser på både den politiska höger- och vänsterkanten – även om det vanligaste är att populisterna själva menar sig tillhöra varken den politiska högern eller vänstern (Canovan 1981: 294; Rydgren 2003b: kap 6; Worsley 1969: 241).

Populistisk demokrati: Populismen presenterar sig inte som antidemokratisk, till skillnad från nyfascism och annan form av utomparlamentarisk högerextremism. Även populistiska rörelser söker legitimitet genom att hävda att de för majoritetens talan, och de vill se sig själva som ett medium för "folkviljan" (Berlin m.fl. 1968: 173ff). Däremot misstror populismen i regel statliga institutioner och andra etablerade samhällliga institutioner, såsom politiska partier, statsförvaltningen, universiteten och massmedia. Detta är delvis ett resultat av den mer generella antipatin mot eliterna och elitvärden (Canovan 1999: 3). Enligt populistiska partier och rörelser är eliter – i synnerhet politiska eliter – korrupta och i avsikt att "sunda förnuft" som (det vanliga) "folket" besitter (Shils 1956: 101ff). Detta gäller även, eller kanske till och med i synnerhet, de demokratiska, representativa institutionerna. Dessa ses också som fjärrnade från "folket". Vid sidan av korruption, som anses vara en huvudledning till att politiker inte "bryr sig om vad vanligt folk tycker och tänker", menar populisterna att olika "specialintressen" har fått politiker att bortse från allmänintresset då politiska beslut fattas. Vilka dessa specialintressen antas vara tenderar att variera mellan olika populistiska rörelser och partier. Högpopulister pekar huvudsakligen ut invandrare och andra etniska minoriteter, feminister och homosexuella föreningar, etc., medan vänsterpopulister snarare lägger tyngdpunkten vid storkapitalet, multinationella företag och bankirer (Taggart 2000: 93).

Som ett resultat av antipatin mot politiska eliter, som man menar dominerar den representativa demokratin, förordar populisterna direktdemokrati (se Ménu & Surel 2000: 61). I och med att begreppet "demokrati" är både vagt och mångtydigt – i dagligt tal – och öppen för olika tolkningar, kan populisterna uppnå viss trovärdighet då de hävdar att den representativa demokratin står i vägen för vad man menar vara "sann" demokrati, dvs. direktdemokrati (se Rydgren 2003b: kap 6).

Den populistiska föreställningen om "folket": "Folket" har alltså en nyckelroll i den populistiska ideologin. Det är dock inte alltid klart vad – eller kanske snarare vilka – som skall inkluderas i begreppet. För att kunna presentera "folket" som monolitiskt, dvs. som en homogen samling i avsikt att undvika konflikter eller skiljaktigheter, exkluderar populistiska rörelser uttalat eller outtalat vissa grupper från begreppet "folket". Vilka grupper som exkluderas varierar delvis mellan olika populistiska rörelser, även om samtliga ser "eliten" eller "etablissemangen" som avskilt från folket. De flesta likställer också "folkets" gränser med nationsgränserna. Vissa populistiska partier och rörelser – som RHP-partierna – har även en etnisk nationalistisk syn på folket: endast de som tillhör den egna etniska nationaliteten räknas dit. Detta resulterar i att invandrare och andra etniska minoriteter exkluderas, samt ofta även internationella och kosmopolitiska aktörer och organisationer (se Rydgren 2003b: kap 6; Ménu & Surel 2000: 217f; Stewart 1969; Taggart 2000: 92; Canovan 1999: 5).

Den brittiske statsvetaren Paul Taggart använder begreppet *heartland* för att visualisera hur populisterna konstruerar begreppet "folket". Enligt Taggart (2000: 3, 95) bygger populistisk ideologi ofta på en uttalande eller uttalande idealiserad bild av ett utvalt folk som är bosatt på ett likaledes idealiserat geografiskt område (*heartland*). För vissa populistiska rörelser överensstämmer detta idealiserade område med nationsgränserna, för andra med regionala gränser. Båda varianterna är konstruerade genom att samtidigt blicka inåt och bakåt: den föreställda bilden baseras på idén om den homogena och genuina levnadssättet som präglade ett idealiserat förflutet – dvs. idén om ett spontant och naturligt reglerat *gemeinschaft* (se också MacRae 1969: 155f).

Ytterligare en konsekvens av den monolitiska bilden av "folket" är att klasskillnader och klasskonflikter förnekas. Klassintressen ses som särintressen, och populistiska partier och rörelser presenterar sig ofta som "klasslösa" och som försvarare av *folkets* bästa, till skillnad från andra partier som enbart säjs främja olika grupp- och särintressen. Populister använder därför uttrycket "vanligt folk" eller "den lilla människan" snarare än "arbetarklassen" då man appellerar till potentiella väljargrupper (Rydgren 2003b: kap 6; Worsley 1969: 241). Som nämndes ovan menar populisterna att det sunda förnuftet finns bland "folket" och inte bland eliten, som snarare präg-

las av byråkratiskt dumhet och teoretiskt kunnande utan praktiskt värde.

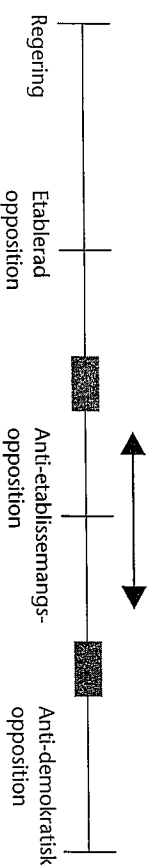
En populistisk politisk ekonomi: Den populistiska ideologin motsätter sig centralisering, arbetsdelning, klassstämkannde, storskalig produktion, internationalisering av ekonomin och "ekonomistiskt" tänkande, dvs. att se ekonomisk tillväxt som det enda och allt annat överskuggande målet (se Fryklund & Peterson 1981; Mény & Surel 2000: 217f). Dessa saker anses hota den *gemeinschaft* man vunnit för, och därigenom alienera folket från sitt tidigare integrerade liv. Andra anledningar till att motsätta sig dessa saker är att de förknippas med "eliten", som per definition står emot "folkets" intressen, samt att de förknippas med politiska ideologier (antingen liberalism eller socialism) som populisterna ogillar. Som alternativ förordar populisterna en ekonomisk politik som baseras på småskalig produktion och familjekapitalism (Fryklund & Peterson 1981; Mény & Surel 2000). Även om populistiska partier och rörelser stundom vänder sig emot ekonomisk ojämlikhet, så rör detta huvudsakligen ekonomisk ojämlikhet som är orsakad av institutioner man inte gillar. Man förordar annars generellt inte en principiellt egalitär ekonomisk politik.

Anti-intellektualism: Populister förordar ofta en politik baserad på politiska förenklingar – även om få av dem skulle uttrycka det så själva. Politik skall vara rakt på sak, baseras på sunt förnuft, och politiska lösningar skall formuleras på ett sätt som "vanligt folk" förstår (Taggart 2000: 97, 112). Många populistiska menar också att flertalet politiska frågor är mycket enklare än vad politikerna i de etablerade partierna låtsas om: den "politiska klassen" – en term som populisterna ofta använder – försöker framställa politik som svårt och komplext för att de vill hålla "folket" på avstånd, och därigenom behålla makten för sig själva (Canovan 1981: 208).

Som en följd av detta resonemang förordar populistiska partier och rörelser mer transparenta beslutsprocedurer, som till exempel folkomröstningar. Över huvud taget är man skeptisk mot alla icke-transparenta aspekter av den dagliga realpolitiken, såsom kompromisser, (hemliga) uppgörelser och det tekniska språk som ofta präglar utredningar och beredningsgrupper (se Canovan 1999: 6).

Populistisk strategi: anti-etablissemangsstrategin

Den populistiska anti-etablissemangsstrategin, som vi ser illustrerad i figur 1.1 nedan, bygger på att det populistiska partiet konstruerar en bild av att vara i opposition till hela det politiska etablissemanget, samtidigt som det inte får framstå som anti-demokratiskt – eller alltför politiskt extremt över huvud taget (Schedler 1996).

Figur 1.1 Den populistiska anti-etablissemangsstrategin.

Källa: Schedler (1996: 303).

Ett effektivt sätt att skapa distans mellan det egna partiet och de etablerade politiska partierna (dvs. både regeringspartier/partierna och de "vanliga" oppositionspartierna) är att förneka den pluralitet av politiska inriktningar som de olika partierna representerar, genom att hävda att de i själva verket utgör en enda, relativt homogen politisk klass. Populister hävdar till exempel ofta att de skillnader som finns mellan regeringen och den etablerade oppositionen bara är oväsentliga ytfenomen, och att dessa partier endast försöker framstå som konkurrenter. Den politiska klassen beskylls ofta för att ha stulit makten från folket, och populisterna hävdar att det behövs ett nytt politiskt parti som utgår från folkets intressen och önskemål. Det egna partiet presenteras således som det enda egentliga alternativet till etablissemangets politik; någon annan egentlig opposition existerar inte.

Samtidigt måste det populistiska partiet akta sig för att framstå som anti-demokratiskt eller alltför politiskt extremt. Eftersom en överväldigande majoritet av väljarna i samtliga västeuropeiska länder stöder demokratin och ser anti-demokratiska organisationer som högst illegitima, innebär en stämpel som antidemokratiskt

extremistparti en stigmatisering som kraftigt försämrar möjligheterna att vinna valjare. Den här delen av den populistiska anti-etablissemangsstrategin är i synnerhet viktig för de RHP-partier som har uppstått ur den utomparlamentariska extremhögern (som till exempel Sverigedemokraterna). Dessa partier kan ha stora svårigheter att tvätta bort stämpeln som antidemokratiskt, och innan en mer respektabel fasad har skapats är det mycket svårt att undfly väljarnässsig marginalisering.

Skattepopulism och radikal högerpopulism

Det är naturligtvis en empirisk fråga hur väl dessa punkter överensstämmer med de olika högerpopulistiska partier som kommer att diskuteras i den här boken. Som jag nämnde ovan använder samtliga den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Det har emellertid även andra nya partier gjort (t.ex. Miljöpartiet), och det är därför knappast ett tillräckligt villkor för att kategorisera ett parti som populistiskt snarare än någonting annat (även om Miljöpartiet – åtminstone under sina första år – delvis kunde klassificeras som populistiskt även av andra orsaker). Som vi kommer att se nedan finns det dock även inslag av populistisk ideologi i de partier som kommer att diskuteras här, även om de har varit av skiftande tyngd och betydelse. De skattepopulistiska skandinaviska Framstegspartierna kan sägas ha legat nära den idealtypiska bilden av ideologisk populism som tecknades ovan, speciellt under 1970-talet (se Fryklund & Peterson 1981), och det samma kan sägas gälla regionala högerpopulistiska partier som Skånepartiet under 1980-talet (Peterson m.fl. 1989). När det gäller Ny demokrati spelade emellertid nyliberalismen en stor roll, och som vi kommer att se i kommande kapitel avviker partiet på ett flertal punkter från en idealtypisk populistisk ideologi. En djupare diskussion om Ny demokrati får dock vänta till senare. Den resterande delen av detta kapitel kommer att ägnas åt dagens RHP-partier (dit alltså Sverigedemokraterna räknas), en partifamilj som ligger minst lika nära den nationalistiska extremhögern som den ligger populismen.

Som fastslogs ovan utmärks RHP-partierna av att deras politiska program och profiler är baserade på kombinationen av etnisk nationalistisk främlingsfientlighet – baserad på den så kallade etno-plu-

ralistiska doktrinen – och den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Den sistnämnda har redan diskuterats, men det kan vara på sin plats att redogöra även för den försträmda innan vi går vidare till kommande kapitel.

Den etno-nationalistiska, etno-pluralistiska doktrinen tog form inom den så kallade nya högern (*Nouvelle Droite*) i Frankrike under 1970-talet. Denna doktrin, som ligger till grund för den så kallade nya rasismen (Barber 1981) eller kulturella rasismen (Wiewiorka 1998: 32), lanserades som alternativ till det gamla, biologiskt baserade ras tänkandet. Genom att utgå från den franska vänsterens idé om *différence* (skillnad) – vilken ligger till grund för den multikulturella doktrinen (dvs. att invandrare skall ha rätt att bevara vanor och traditioner från sina ursprungliga länder, om de så önskar) – hävdar den etno-pluralistiska doktrinen att olika folkslag eller etniciteter måste hållas åtskilda. Om inte så är fallet försvinner deras unika kulturella karaktärer: de upphör att vara distinkta folkgrupper eller etniciteter (Minckenberg 1997; Taguieff 1988). Således hotades den franska kulturen och franska traditioner av invandring från det muslimska Nordafrika, enligt den nya franska högern. Ytterligare ett tema i denna doktrin är att olika kulturer eller etniciteter är inkompatibla, att de inte kan förenas i fredlig samexistens. Ett fredligt samhälle kräver enligt den etno-pluralistiska doktrinen en etniskt homogen befolkning. Även om denna doktrin uppenbarligen utgår från en deterministisk och monolitisk syn på kultur och etnicitet (möjligheten till individuell förändring och variation inom de olika etniciteterna ignoreras), så är den till skillnad från traditionell rasism inte nödvändigtvis hierarkisk: olika folkslag och etniciteter ses inte nödvändigtvis som högre eller lägre stående, bara som annorlunda och inkompatibla. Genom att använda den etno-pluralistiska doktrinen har det varit möjligt för RHP-partier att föra fram ett främlingsfientligt politiskt budskap utan att bli lika stigmatiserade som "gamla" rasister har varit under efterkrigstiden (se Rydgren 2005).

Det bör också poängteras att RHP-partierna är "höger" främst när det gäller så kallade sociokulturella politiska frågor. Förutom synen på invandring och medborgarskap – där dessa partier alltså intar en synnerligen restriktiv hållning – har RHP-partierna ofta även en starkt konservativ eller till och med auktoritär syn på frågeområden som till exempel lag och ordning (strängare straff) och familjen

(man förordar traditionella kontroller och förkastar feminismen). När det gäller ekonomiska frågor är bilden emellertid mindre klar: man kan se stora förändringar över tid, och också betydande variationer inom gruppen av RHP-partier. Man kan dock se en generell trend: under 1980-talet delade de flesta RHP-partier någon form av nyliberal hållning gentemot den offentliga ekonomin, medan huvuddelen av dem sedan 1990-talet har rört sig i en riktning mot en mittenposition som tar välfärdsstaten i förvar. Den så kallade välfärdschauvinismen har blivit ett allt viktigare retoriskt verktyg för dessa partier, dvs. att skylla välfärdsstatens problem (som t.ex. låga pensioner och långa vårdköer) på kostnaderna för invandringen. Det skall dock betonas att ekonomiska frågor aldrig har varit huvudsaken för RHP-partierna, varför det alltid har varit relativt lätt för dem att skifta position på dessa frågor. Dessa partier är istället essentiellt *kulturalistiska*: vad som betonas är *världen* snarare än *materiella* ting.

Den främsta anledningen till att jag har valt att benämna dessa partier extrema eller radikala är att de präglas av *antipluralism*, eller monism. Som Lipset och Raab (1970: 6) har hävdat "utörs extremismens operativa hjärta av repressionen av olikhet och avvikelser, av viljan att stänga idéernas marknadsplats ... av tendensen att behandla konflikter och ambivalenser som illegitima".¹ Politisk monism eller antipluralism har traditionellt framträtt inom extremhögen på två olika sätt: som motstånd mot, och/eller förnekande av, det demokratiska politiska *systemet* och som motstånd mot, och/eller förnekande av, universella och egalitära *värden* (så kallade demokratiska värden) – som till exempel konventionen om mänskliga rättigheter, eller mer specifikt, idén om likhet inför lagen (se Rydgren 2003b). Som vi har sett ovan presenterar sig inte RHP-partierna som motståndare till demokratin som politiskt system, även om de är kritiska eller öppet fiendliga till den representativa demokratin. De är populistiska på den här punkten. Däremot har de en monistisk värdebaser: de motsätter sig och/eller förnekar pluralistiska värden. Som historikern Zeev Sternhell (1986: 2) har hävdat – och delvis också påvisat – är "ideologier som förespråkar det organiska samhället per definition antipatiskt inställda till politisk pluralism". Trots att begreppet "etno-pluralism" antyder motsatsen, är den

1 Egen översättning – vilket även gäller kommande citat ur engelskspråkiga texter.

främlingsfiendliga etno-nationalism som RHP-partierna förespråkar just ett exempel på en sådan organisk ideologi. Deras värdebaserade, kulturalistiska ideologi baseras även mer generellt på föreställningen om "den naturliga ordningen" (se Rydgren 2003b). Medan allt som anses vara i samklang med denna naturliga, harmoniska organiska ordning (som är manifesterad i till exempel nationen och familjen) ses som eftersträvsvärt och "gott", fördöms allt det som anses bryta denna ordning (invandring, etnisk blandning, feminism och homoseksualitet).

2 Hur kan framväxten av nya högerpopulistiska partier förklaras?

Då jag i kommande kapitel diskuterar framväxten av Ny demokrati – samt orsakerna till avsaknaden av väljarnässigt framgångsrika RHP-partier i Sverige sedan 1994 – kommer jag att använda en teoretisk modell som har visat sig vara användbar för att förstå framväxten av Front National i Frankrike (Rydgren 2003b) och Dansk folkeparti i Danmark (Rydgren 2004a). Enligt denna förklaringsmodell är det viktigt att undersöka (1) den eventuella förekomsten av olika gynnsamma politiska möjlighetsstrukturer och (2) hur väl framväxande eller embryoniska partier lyckas dra fördel av befintliga nischer och andra gynnsamma möjlighetsstrukturer. Det sistnämnda innebär att det är av stor vikt att undersöka (3) de framväxande partiernas politiska profiler och strategier, och (4) organisatoriska struktur och tillgång till essentiella resurser. Dessa steg av modellen kommer att diskuteras i turordning nedan.

Politiska möjlighetsstrukturer

Sidney Tarrow (1998: 19f) har definierat politiska möjlighetsstrukturer som "konsistenta – men inte nödvändigtvis formella, permanenta eller nationella" – resurser som är externa i förhållande till de partier eller sociala rörelser som studeras. Även om begreppet *möjlighetsstruktur* kanske indikerar motsatsen, är några av de mekanismer som kommer att diskuteras under denna rubrik snarare situationella än stabila och varaktiga (se Tarrow 1998). Det finns emellertid anledning att tro att både stabila och relativt permanenta politiska möjlighetsstrukturer och de som är mer instabila och snabbföränderliga bidrar till en förstärkelse av varför nya partier – i det här fallet högerpopulistiska partier – kan växa fram. Den förstnämnda gruppen kan förmodas vara av särskild relevans för att för-

klara skillnader *mellan* olika länder (dvs. varför sådana partier har visat sig vara framgångsrika i vissa länder, men misslyckats i andra), medan den bidrar mindre till att förklara variationer över tid *inom* ett och samma land (eller politiskt system). För den sistnämnda gruppen kan det motsatta förmodas vara fallet (se Rydgren 2005).

För att ett nytt parti – i det här fallet alltså ett högerpopulistiskt parti – skall kunna uppstå och nå ett väljarnässigt genombrott krävs det att några (men inte alla) av följande faktorer är uppfyllda:

1 Låt oss börja med den mest generella möjlighetsstrukturen, nämligen framväxten av nischer på väljararenan (se Rydgren 2003b). Denna punkt är en kombination av flera av de mekanismer som kommer att diskuteras nedan, i synnerhet under underrubrikerna "dealignment/realignment" och "polisering av nya politiska frågor".

Man kan förvänta sig att inga nya partier växer fram om det inte (A) finns tillräckligt stora nischer – som kan definieras som tomrum mellan väljarnas position i den politiska rymden och de positioner partierna uppfattas ha i samma rymd, dvs. som en given efterfrågan som inte tillgodoses av motsvarande utbud – och (B) om andelen väljare med hög grad av partiidentifikation är mycket hög. Nischer uppstår ibland som ett resultat av tidskillnaden mellan väljarnas och partiernas förflyttningar inom den politiska rymden. När väljaropinionen förändras i någon riktning måste de politiska partierna anpassa sin politiska profil i samma riktning: annars riskerar de att tappa väljare (Downs 1957; Rydgren 2003b). Politiska partier är emellertid inte lika flexibla och snabbföränderliga som väljaropinionen, varför det ofta uppstår en tidsförskjutning mellan väljarnas och partiernas förflyttning inom den politiska rymden. Trots detta uppstår dock sällan större nischer under normala, relativt stabila förhållanden, då partierna har haft tämligen gott om tid på sig att finna sina optimala positioner. Sådana större nischer uppstår vanligtvis endast vid snabba och dramatiska förändringar i väljaropinionen, eller då ett eller flera av de större etablerade partierna drastiskt har förändrat sin politiska profil. Om ett nytt parti förmår föra fram en politisk profil som överensstämmer med den tillgängliga nischen kan det ha goda chanser att locka väljare, speciellt om andelen väljare med stark partiidentifikation är relativt låg. Det är nämligen endast väljare med låg grad av partiidentifi-

kation som väljer politiskt parti på basis av politiska profiler och preferenser på olika politiska sakfrågor: de övriga röstar ändå på det parti de identifierar sig med (se Rydgren 2003b: kap 1).

Sannolikheten för att nischer skall uppstå är högre om en ny eller tidigare svag konfliktdimension, eller en politisk sakfråga knuten till en sådan konfliktdimension, plötsligt blir allmer framträdande (på den dominerande konfliktdimensionens bekostnad). I en sådan situation har de etablerade partierna varit haft incitament eller möjlighet att positionera sig strategiskt inom den alternativa konfliktdimensionen, utan kan mycket väl finnas samlade i relativt täta kluster – vilket alltså resulterar i en eller flera nischer av betydande storlek, som nya partier kan dra nytta av.

Många västeuropeiska länder har också fått en mer rörlig väljararenan under de senaste decennierna, något som ofta har varit kombinerat med relativt dramatiska förändringar i väljarnas attityder och preferenser (Kitschelt 1995; Rydgren 2003b). Detta har delvis orsakats av djupgående makroförändringar – såsom övergången från en industriell till en postindustriell ekonomi och den relaterade processen av ekonomisk och kulturell globalisering. Detta har haft fyra vilkiga följdverkningar (se Rydgren 2003b; 2005): (A) de har medfört att vissa väljargruppers intressen har förskjutits eller förändrats, (B) de har skapat en situation där vissa väljargrupper (i synnerhet de som har "förlorat" på förändringarna) upplever ett hot mot sin identitet, (C) de har lett till ett ökat politikermissstroende i de fall de etablerade partierna har fått skulden för att inte kunna, eller vilja, göra någonting åt det postindustriella samhällets reella eller upplevda anomalier, och (D) de har medfört att vissa grupper av väljare upplever att de tankestrukturer (*frames*) de tidigare använt för att tolka verkligheten har tappat i effektivitet, vilket ökar sannolikheten för att de skall överge gamla tankemönster och bli mer mottagliga för nya tolkningsramar (se McAdam 1999: xxiii; jmf. Swidler 1986). I en situation där den socioekonomiska konfliktdimensionen tappar i betydelse kommer allt färre att tolka den politiska och sociala verkligheten i klassermer. För de som har förlorat i status som en följd av strukturförändringarna kan tankefigurer som ställer invandrare mot "infödda" (som t.ex. "dom tar våra jobb") komma att fungera som en alternativ tolkningsram. Sammant-

get har därför dessa förändringsprocesser skapat en situation där fler väljare har varit beredda att ompröva gamla partilösligheter (på grund av förändrade intressen, identiteter och preferenser) och söka sig till nya partier. Man kan också hävda att det i och med dessa förändringar skapades en potential för politiska entreprenörer att mobilisera väljare genom att artikulera en latent auktoritär väljaropinion (genom att erbjuda alternativa tankefigurer för att tolka en tillvaro som ses som orättvis, dvs. nya så kallade *injustice frames*) och att underblåsa ett latent missnöje med hur partier och politiker har hanterat postindustrialiseringens anomalier – såsom hög strukturell arbetslöshet och en allt osäkrare arbetsmarknad, i synnerhet för lågutbildade väljare. Studier visar också att politikermissstroendet har ökat i Västereuropa de senaste decennierna, parallellt med att andelen partiidentifierade väljare har minskat (Putnam m.fl. 2000). Detta har frigioert resurser för nya partier.

2 Som framgår ovan kan alltså så kallade *dealignment* och *realignment*-processer skapa gymnsamma politiska möjlighetsstrukturer för nya partier. *Dealignment* kan närmast översättas med "avstrukturering" – det vill säga att gamla strukturingsprinciper har tappat sitt grepp över väljarna; att de i ökande utsträckning överger sina gamla partilösligheter (jmf. Rose & McAllister 1990: 15) – och *realignment* kan översättas med omstrukturering, dvs. att väljargruppers röstningsbeteende struktureras efter nya principer (som när den sociokulturella konfliktdimensionen övertar delar av den socioekonomiska konfliktdimensionens struktureringsförmåga).¹

Som antydde redan i öppningen av inledningsskapitlet existerar det alltså flera parallella konfliktdimensioner (se Lipset & Rokkan 1967; Rokkan 1970). De flesta av dessa baseras i grunden på intressen eller social identitet. Även om sådana konfliktdimensioner existerar sida vid sida, i antingen latent eller manifest form, varierar deras tyngd och politiska betydelse över tid (se Hout m.fl. 1996: 55f). Som nämnades i inledningen är dagens

1 I min användning av begreppet är det en öppen fråga om den nya konfliktdimensionens struktureringsförmåga baseras på framväxande *nya* lösligheter eller inte. I den bemärkelsen är min användning av begreppet mer behavioristiskt än socialpsykologiskt.

västereuropeiska demokratier präglade av två huvudsakliga konfliktdimensioner: den socioekonomiska konfliktdimensionen som ställer arbetare mot kapitalet (och som i grunden handlar om hur stor roll staten skall spela i ekonomin) och den sociokulturella konfliktdimensionen, som ställer kulturberala värderna mot auktoritära eller partikularistiska värderna på frågeområden som invandring, medborgarskap, familjen, lag och ordning, osv. (se också Bell 1996: 332f.).

Även om den sociokulturella konfliktdimensionen har funnits representerad i politiken under en mycket lång tid, så har den socioekonomiska konfliktdimensionen strukturerat huvuddelen av politiken – och inte minst väljarnas beteende – under efterkrigstiden (se Budge & Robertson 1987). På senare tid har man emellertid på många håll i Västereuropa sett tydliga tecken på att den sociokulturella konfliktdimensionen har ökat i betydelse på den socioekonomiska konfliktdimensionens bekostnad – inte minst på grund av politiseringen av politiska sakfrågor som invandring, multikulturalism, feminism och miljö (se Betz 1994, Clark & Lipset 2001, Ignazi 1996, Inglehart 1997, Kitschelt 1995, Perrineau 1997 och Rydgren 2003b för en vidare diskussion samt empiriska indikatorer).

Denna trend har skapat gymnsamma politiska möjlighetsstrukturer för nya partier – både miljöpartierna och framväxande högerpopulistiska partier. Man kan även förmoda att den relativa styrkan och betydelsen av den dominerande konfliktdimensionen (i det här fallet den socioekonomiska konfliktdimensionen) påverkar möjligheterna att mobilisera väljare kring politiska sakfrågor och tolkningsscheman som tillhör alternativa konfliktdimensioner (Kriesi m.fl. 1995; Schattschneider 1975). Även om invandringsskritiska eller främlingsfientliga attityder kan vara lika vanliga i länder vars politiska system kraftigt domnas av den socioekonomiska konfliktdimensionen, till exempel, är de väljare som delar sådana attityder mindre benägna att välja parti i enlighet med just den attityden, i och med att det finns andra frågor (och attityder) som upplevs som viktigare. Detta är inte minst framträdande när man tittar på RHP-partiernas framväxt. Ett särskilt drag hos dessa partier har sedan 1990-talet varit deras förmåga att mobilisera arbetarväljare (se t.ex. Rydgren 2003b; 2004a; Mayer 1999). Detta har inte främst – eller ibland inte alls

– varit resultatet av en ökad främlingsfientlighet hos arbetarväjlarna, utan snarare den ökade betydelsen av invandrarfrågan, och av den sociokulturella konfliktdimensionen mer generellt, i jämförelse med frågor tillhörande den socioekonomiska konfliktdimensionen. Även om arbetarväjlarna traditionellt sett har varit generellt mer auktoritärt inställda till sociokulturella frågor än de partier de har röstat på (dvs. Socialdemokratiska eller Kommunistiska partier), så hade detta ingen större effekt på deras röstningsbeteende så länge som de identifierade sig starkt med de socialistiska partiernas socioekonomiska politik (dvs. så länge som de såg dem som försvarare av deras klassintressen). Så länge det var fallet röstade arbetarväjlarna i mycket hög utsträckning på socialistpartierna, trots att dessa partier intog relativt kulturliberala positioner på sociokulturella frågor (se Lipset 1981). I de politiska system där den socioekonomiska konfliktdimensionen har förlorat i styrka har emellertid detta börjat förändras.

På detta sätt har alltså "omstruktureringssprocesser" (*realignment*) varit av stor betydelse. Man kan förmoda att sannolikheten för att ett (radikalt) högerpopulistiskt parti växer fram är större i länder där den socioekonomiska konfliktdimensionen har försvagats – och där den sociokulturella konfliktdimensionen har ökat i betydelse. Men också "avstruktureringsprocesser" (*dealignment*) är av betydelse för att förklara framväxten av nya partier. Som exempel på sådana faktorer kan nämnas ökad politisk alienering hos vissa väljargrupper, minskat förtroende för politiska institutioner (och ett ökat misstroende mot politiker och politiska partier), en minskning av andelen partidentifierade väljare och ett minskat klassröstande. Dessa trender ser man i ett flertal västeuropeiska länder (se t.ex. Putnam m.fl. 2000; Clark & Lipset 2001), och man kan identifiera fyra huvudorsaker till varför de har uppstått: (A) Allt fler väljare upplever att det finns en klyfta mellan de etablerade partierna och den vardag som de själva delar (Mény & Surel 2000: 24). (B) Denna känsla har delvis sitt ursprung i det faktum att den politiska beslutsprocessen har blivit svårare att följa – det har blivit svårare att identifiera var makten ligger – delvis som ett resultat av nationalstatens minskade autonomi (se Poggi 1990; Sassen 1996). (C) En reell eller upplevd konvergens mellan de etablerade partierna, i vissa länder, har bidragit till en känsla av att "det inte finns några reella alternativ;

högen och vänstern för i alla fall samma politik". (D) I vissa länder har politiska skandaler och så kallade "affärer" haft en desillusionerande effekt på väljarna. Till viss del sammanfaller detta med den politiska journalistikens mer aggressiva roll.

3 Då politiska partier försöker mobilisera saksfrågeväljare, gör man det inte endast – eller ens huvudsakligen – genom att attackera varandras ståndpunkter, utan genom att försöka få väljaropinionen (och media) att skifta fokus till någon av partiets favorit- eller profilfrågor (se Budge & Farlie 1983). Varje parti har några starka frågor (t.ex. "välfärd" för Socialdemokratin och "skatter" för Moderaterna, om man tittar på Sverige), och man arbetar starkt för att just dessa frågor skall dominera valkampanjerna. Detta innebär att en politisering av nya politiska saksfrågor kan vara av stor betydelse för framväxten av nya partier. För RHP-partierna har politiseringen av invandrarfrågan medfört expanderande politiska möjlighetsstrukturer: dels för att den ofta har öppnat upp en nisch på väljararenan (i de fall inget annat parti har profilerat sig som starkt invandringskritiskt), dels har det ofta resulterat i ökad politisk synlighet för dessa partier.

Men även politiseringen av andra saksfrågor (som t.ex. EU eller EMU) kan vara av betydelse: dels kan det föra med sig försvagade lojalitetsband för partidentifierade väljare (som inte delar "sitt" partis ståndpunkt), dels kan det medföra möjlighet för nya partier – som t.ex. RHP-partierna – att få uppmärksamhet för sitt huvudsakliga politiska budskap genom att knyta det till den uppkomna saksfrågediskussionen (se Rydgren 2003a). Även en sådan strategi kan ge ökat utrymme i medierna.

Det bör också poängteras att även liberala förändringar av till exempel invandrar- och asylpolitiken – liksom en ökad mobilisering av politiska grupper som propagerar för multikulturalism – kan medföra expanderande politiska möjlighetsstrukturer för (radikala) högerpopulistiska partier. Dels kan det ha en mobiliserande effekt på väljare med invandringskritiska eller latent främlingsfientliga attityder, som kan uppleva ett hot mot sina intressen och/eller sin identitet, dels kan det leda till en ökad politisk betydelse för invandrarfrågan generellt (i relation till andra politiska frågor) för väljarnas röstbeteende, vilket kan gynna både förespråkare och motståndare till det mångkulturella samhället.

4 Graden av konvergens i den politiska rymden kan också påverka den politiska möjlighetsstrukturen för framväxande nya partier (se Kitschelt 1994b; 1995). En sådan konvergens kan dels underblåsa politiskt misstroende och politisk alienering – genom att förstärka känslan av att det inte finns några betydande, relevanta skillnader mellan de olika partierna – och därigenom skapa förutsättningar för att kunna artikulera och mobilisera politiskt missnöje (proteströstande), dels bidra till uppkomsten av nischer på väljarenaren. Av särskild betydelse är att en konvergens mellan de större partierna kan leda till att en tidigare dominerande konfliktdimension (som den socioekonomiska dimensionen) *dépolitiserar* (se Schattschneider 1975; Rydgren 2005), på grund av att den inte längre engagerar väljarna och andra inblandade, och därigenom kommer att ses som mindre relevant. Detta kan bidra till att en ny, alternativ konfliktdimension (som den sociokulturella dimensionen) ökar i betydelse, vilket kan komma att gynna framväxten av ett nytt politiskt parti.

5 Hur pass öppet eller slutet det politiska systemet är kan vara av stor betydelse för möjligheten för nya partier att växa fram. Exempel på detta är huruvida ett politiskt system har ett proportionellt valsystem eller ett majoritetsvalsystem, samt hur höga valspärarna är (se Katz 1980; Weaver & Rockman 1993). Att majoritetsvalsystem begränsar möjligheterna för nya partier att växa fram uppmärksammades redan av Duverger (1954). Enligt vad som har kommit att kallas Duvergers lag, gynnar majoritetsvalsystemet framväxten av ett relativt stabilt tvåpartisystem, medan ett proportionellt valsystem tenderar att gynna framväxten av ett flerpartisystem (Duverger 1954: 217). Det finns två anledningar till detta: (A) den mekaniska effekten av att det tredje eller fjärde största partiet under majoritetsvalsystemet får betydligt färre mandat än vad som står i proportion till antalet röster. (B) Den psykologiska effekten av att många väljare kan uppleva att en röst på ett mindre parti är en bortkastad röst, i och med att partiet ändå saknar möjligheter att få stort politiskt inflytande. Av naturliga orsaker är därmed chanserna för framväxten av nya partier betydligt mindre. Även storleken på valspärarna (som i Sverige – huvudsakligen – är på fyra procent av rösterna) kan sägas ha en motsvarande mekanisk och psykologisk effekt,

vilket innebär att möjligheten för nya partier att växa fram minskar ju högre valspärarna är.

6 Huruvida ett eller flera av de etablerade partierna, eller någon annan etablerad politisk aktör, väljer att samarbeta (på något plan) med det framväxande (radikala) högerpopulistiska partiet kan ha stor betydelse för dess chanser att nå ett väljarnässigt genombrutt. Detta beror på att ett sådant samarbete dels kan legitimera partiet i väljarnas ögon (vilket är mycket viktigt för marginaliserade partier som är stigmatiserade som extremistpartier), dels locka till sig massmediernas uppmärksamhet, och därigenom ge det framväxande partiet ökad politisk synlighet (se Rydgren 2003a). På ett liknande sätt kan även situationer där etablerade partier tar över sakpolitiska förslag från det framväxande partiet, eller anammar dess språkbruk, fungera på ett legitimerande sätt.

Det bör dock noteras att denna punkt uppenbarligen kan komma att stå i konflikt med två av de andra möjlighetsstrukturerna som diskuterades ovan: nämligen (1) och (4). Samarbete mellan ett eller flera etablerade partier och det framväxande (radikala) högerpopulistiska partiet kan ju också bidra till krympta nischer för fortsatt mobilisering på väljarenaren (se Rydgren 2005). Ett sådant samarbete kan också göra det svårare för det framväxande partiet att använda den första delen av den populistiska anti-etablissemangsstrategin på ett framgångsrikt sätt; dvs. att med bibehållen trovärdighet presentera sig som den enda reella oppositionen till hela den "politiska klassen". Det gäller därför att väga dessa olika mekanismer mot varandra. Jag skulle preliminärt vilja hävda att ett samarbete med etablerade partier skapar gynnsamma möjlighetsstrukturer för ett framväxande (radikal)högerpopulistiskt parti (A) i mobiliseringsprocessens början (dvs. innan partiet har nått sitt väljarnässiga genombrutt på rikspolplanet), och (B) framför allt för RHP-partier som har sina rötter i den utomparlamentariska högerextremismen. I dessa fall kan nödvändigheten av att genom ökad legitimitet minska väljarnässigt stigmatisering vara väl värt priset man eventuellt får betala för krympande nischer på väljarenaren. För (radikala) högerpopulistiska partier som har sina rötter i populistiska proteströrelser eller som saknar förhistoria helt och hållet, samt för

redan etablerade (radikal) högerpopulistiska partier kan däremot ett samarbete med etablerade partier främst vara till harm för möjligheterna till väljarnässig mobilisering.

På ett liknande sätt spelar timingen en avgörande roll för huruvida en situation där de etablerade partierna intar liknande ståndpunkter som RHP-partierna är till fördel eller nackdel för dessa partier. Man kan förvänta sig att detta kan förhindra framväxten av RHP-partier i de fall detta sker *innan* ett RHP-parti har vuxit sig stark och vunnit nationella mandat, men att det snarare kan underlätta för dessa partiers väljarnobilisering då det sker efter ett RHP-parti har fått sitt väljarnässiga genombrutt. Detta beror både på legitimitetsvinster och att väljare kan komma att "företräda originaler framför kopian".

7 Slutligen är även tillgången av effektiva strategier och ideologisk/retoriska profiler som är ressonanta med de tillgängliga nischerna på väljararenan av betydelse. De möjlighetsstrukturer som har diskuterats ovan leder endast till framväxten av ett nytt (radikal) högerpopulistiskt parti om det framväxande embryoniska partiet har kapaciteten att utnyttja de tillgängliga nischerna på ett något lunda effektivt sätt. Ett nytt parti uppstår alltså inte per automatik bara för att situationen är mogen för det. Även om sådana strategier eller ideologisk/retoriska profiler emellanåt "uppträffas" inom det framväxande partiet, är det vanligare att man utnyttjar redan existerande strategier och ideologisk/retoriska profiler (inte minst så kallade *master frames*; se Rydgren 2005; Snow & Benford 1992) som man "lämnar" från redan existerande partier och organisationer (inom eller utanför det egna landet). Det är också därför man kan behandla denna punkt som en del av den (externa) möjlighetsstrukturen, och inte enbart som en intern resurs. Tidigare studier (Soule 1998, McAdam & Rucht 1993; Rydgren 2004a) tyder på att nya, framväxande partier (eller sociala rörelser) i första hand låter sig inspireras av andra som (A) har visat sig vara framgångsrika, (B) finns relativt nära geografiskt och (C) som man identifierar sig med. Detta innebär att framväxten av (radikal) högerpopulistiska partier delvis kan ses som ett uttryck för en mellannationell spridningsprocess. I de skattepopulistiska partiernas fall, inleddes Framstegspartiet i Danmark (som skapades av Mogens Glistrup) en sådan

spridningsprocess, då den inspirerade politiska aktörer och framväxande partier att anamma en liknande ideologisk/retorisk profil. I Norge var ett sådant parti (Anders Langes parti, vilket sedermera blev det norska Framstegspartiet) framgångsrikt; i Sverige misslyckades dock de olika partier som försökte (främst det svenska Framstegspartiet). Spridningsprocessen inskränkte sig den gången också till de Skandinaviska länderna. Om man tittar på framväxten av RHP-partierna, sattes en spridningsprocess (som kom att omfatta hela Väst Europa) igång i och med det franska Front National väljarnässiga genombrutt 1984. Front national var det första partiet som lyckades att förena den "moderniserade" högerextremismen (med den etniskt nationalistiska främlingsfientligheten – baserad på den så kallade etno-pluralistiska doktrinen – som främsta ideologiska och retoriska kännetecken) med den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Då denna distinkta ideologisk/retoriska profil visade sig vara framgångsrik inspirerades framväxande partier (och existerande men väljarnässigt marginaliserade partier) till att anamma en liknande profil (Rydgren 2005).

Det skall dock betonas att det i regel inte räcker med att kopiera framgångsrika partier för att själv bli framgångsrik, även om en gynnsam politisk möjlighetsstruktur skulle finnas: det framväxande partiet måste först modifiera den ideologisk/retoriska profilen så att den bringas i samklang med den politiska och kulturella kontext som präglar det egna landets partisystem. Hur väl man lyckas med denna modifieringsprocess är till viss del avhängigt den interna organisationsstrukturen – vilken kommer att diskuteras nedan.

Partiorganisation och interna resurser

Huruvida nya partier växer fram eller inte beror alltså inte endast på hur gynnsam den politiska möjlighetsstrukturen är, utan också hur väl de framväxande partierna lyckas utnyttja de möjligheter som finns. Här spelar den ideologisk/retoriska profilen en stor roll, men också strukturen på partiorganisationen samt, relaterat, vilka interna resurser som finns tillgängliga. Politiska partiers – och det här gäller inte enbart RHP-partiers – möjligheter att följa en förän-

derlig väljaropinion och att anamma nya ideologisk/retoriska profiler begränsas i regel i större eller mindre utsträckning av partiernas egen historia och medlemmarnas preferenser.

I och med att politiska partier har två huvudsakliga mål – att överleva som organisationer och att maximera sitt inflytande över den förda politiken i det givna politiska systemet – tvingas de ta hänsyn till faktorer som understundom begränsar deras möjlighet till väljarmaximering. För det första måste partierna agera på ett sätt som inte försämrar partioorganisationens samanhållning, samt medlemmars vilja att utföra nödvändigt men obetalt partiarbete. Ett politiskt parti med svag inre sammanhållning har svårt att behålla kontrollen över vilken bild av partiet som förmedlas genom uttalanden av enskilda partirepresentanter. Ett sådant parti kan också möta svårigheter i att förmå sin riksdagsgrupp att rösta i enlighet med partiets linje i viktiga omröstningar. Dessa effekter kan vara mycket skadliga för partiet. Slutligen behöver ett parti ett visst antal aktiva medlemmar: dels för att kunna fylla eventuella mandat i riksdag, landsting och kommunfullmäktige med kapabla och tillförlitliga partirepresentanter (Strøm 1990: 575), dels – vilket i synnerhet är av stor vikt innan ett parti har blivit etablerat (och vunnit riksdagsrepresentation) – för att utföra obetalt men nödvändigt kampanjarbete. Utan ett visst antal ideella medlemmar med stark lojalitet som delar ut flygblad, sätter upp affischer eller delar ut röstsedlar i samband med valen, skulle de flesta politiska partier möta svårigheter (jmf. Gamson 1975: 60).² De politiska partierna behöver alltså fortfarande en medlemsorganisation. Problemet är emellertid att de faktorer och strategier som främjar en stark och väl sammanhållen partioorganisation potentiellt begränsar möjligheten att maximera partiets väljarstöd (se Sjöblom 1968; Rydgren 2003b: kap 1); detta av anledningarna som kommer att diskuteras nedan.

2 Detta gäller även om behovet av sådana interna (arbetsintensiva) resurser har minskat något sedan televisionens och massmediesamhällets födelse (jmf. Epstein 1967; McCarthy & Zald 1977). En större del av väljarmobiliseringen sker idag genom medierade publika kanaler, medan arbetsintensiva insatser som till exempel dörrknackning har blivit relativt sett mindre vanligt (se Snow m.fl. 1980: 790; för Sverige, se Essaiasson 1990), även om medlemmar kan användas till att skita faxar, datorer, etc. (Scarow 1996). Behovet av arbetsintensiva resurser har dock också minskat – åtminstone för de etablerade partierna – i takt med att de statliga partistöden har ökat (Strøm 1990: 575).

Partimedlemmar är inte politiskt neutrala, utan identifierar sig med partiets ideologi, med olika sakpolitiska positioner, eller med vissa personer inom partiledningen (Sjöblom 1968: 187f). Detta innebär att försök från partiledningens sida att modifiera politiska programpunkter kan komma att mötas av motstånd från partioorganisationen: föreslagna förändringar kan i regel inte avvika alltför radikalt från den redan inslagna partilinjen utan att ett omfattande och tidskrävande arbete måste läggas ned på att förankra förändringen inom partioorganisationen. Om inte så är fallet riskeras en försvagad partisammanhållning, eller till och med fraktionsbildande. Detta resulterar dock samtidigt i en betydande tröghet för partiet, och kan därigenom resultera i uppkomsten av nischer på väljararenan (i de fall då väljaropinionen förändras snabbare än vad partierna mäktar med). I vissa fall kan det till och med visa sig vara omöjligt att förankra förslag om politisk förändring, varför bestående nischer kan bildas.

Man kan därför konstatera att politiska partier lätt hamnar i avvägningssituationer, där fördelarna av att behålla en stark partisammanhållning måste vägas mot fördelarna av att följa en föränderlig väljaropinion eller på andra sätt utnyttja möjligheter till väljarmaximering på bästa sätt (Rose & Mackie 1988: 540; se också Lawson 1994). Denna mekanism förklarar inte bara uppkomsten av nischer på väljararenan, utan också varför framväxande (radikala) högerpopulistiska partier ibland misslyckas att utnyttja en gynnans politisk möjlighetsstruktur för väljarmobilisering. Det finns över huvud taget ett generellt problem för sociala rörelser³ som omvandlas till politiska partier: medan engagerade aktivister är den främsta resursen för sociala rörelser kan alltför många och alltför engagerade partimedlemmar snarare vara ett problem för politiska partier (Ahrne & Papakostas 2003), för vilka väljare är den resurs man främst försöker mobilisera (se Rucht 1996: 187). Som vi har sett utgjorde den populistiska anti-etablissemangsstrategin en av de viktigaste verktygen för framväxande högerpopulistiska partier. Detta kräver dock att partiet på ett trovärdigt sätt kan neutralisera

3 RHP-partier som ännu ej har nått sitt väljarmässiga genombrott (som till exempel Sverigedemokraterna under 1990-talet, Front National under 1970-talet och Lega Nord under 1980-talet), fungerar på många sätt mer som sociala rörelser än politiska partier (se Ruza 2004). Sverigedemokraterna och Front National är också exempel på partier som uppstod som ur sociala rörelser.

radikala medlemmar inom organisationen som efterfrågar en kompromisslös, radikal politik (som i väljarnas ögon kan framstå som alltför extremistisk och/eller antidemokratisk). Detta kan vara svårt för vissa av dessa partier, i synnerhet för de partier som har sina rötter i den utomparlamentariska högerextremismen – som Sverigedemokraterna eller det franska Front National – och de partier som har liten tillgång till alternativa resurser (som statligt partistöd, externa sponsorer, massmedia), och som därför är mer beroende av ideella medlemmar. Ett sätt att hantera sådana avvägningssituationer – både för etablerade mainstreampartier och för framväxande (radikala) högerpopulistiska partier – kan vara att skilja mellan en retorik avsedd för den "främre regionen", dvs. väljarna, och en avsedd för den "bakre regionen", dvs. partimedlemmarna (jmf. Goffman 1959). Det är dock långt ifrån alltid som en sådan undanmanöver visar sig vara effektiv.

Ytterligare en faktor som begränsar etablerade partiers – men i mindre utsträckning högerpopulistiska partiers – möjlighet till väljarmaximering är förväntan om intern partidemokrati. Denna förväntan understöds i regel av partimedlemmarna, och är dessutom starkt legitimitetsskapande (inom de flesta demokratier): politiska partier som ger avkall på en åtminstone rudimentär interdemokrati ses som illegitima, både av väljarna och av de egna medlemmarna (jmf. Meyer & Rowan 1981; Rydgren 2003b). Samtidigt ger emellertid en starkt hierarkisk partioorganisation partiledningen bättre förutsättningar att följa en föränderlig väljaroopinion än vad en platt organisation med väl utvecklad interdemokrati gör. En centraliserad makstruktur kan också bidra till att lösa problemet hur de reella eller potentiella interna konflikter som alltid finns inom en partioorganisation skall hanteras (Garnson 1975: 93, 99f). Även denna faktor tvingar alltså ofta in de etablerade partierna i en avvägningssituation – där legitimitet och partisammanhållning ställs mot effektivitet och väljarmaximering – vilket genom sin tröghetsskapande funktion kan bidra till framväxten av nischer på väljararenan.

Även målet att maximera sitt partis inflytande över de politiska beslut som fattas på den parlamentariska arenan kan paradoxalt nog begränsa möjligheten till väljarmaximering (se Sjöblom 1968: 254; Rydgren 2003b: kap 1). I de fall där politiska partier inte kan förvänta sig egen majoritet i riksdagen – vilket har varit fallet i

Sverige för den tidsperiod som behandlas i denna bok, och även i övriga proportionella valsystem i Västeuropa – tvingas man till samarbete (formellt eller informellt) med andra partier för att lyckas föra så många som möjligt av sina politiska förslag till beslut. Detta innebär dock att man i någon mån måste ta hänsyn till nuvarande eller troliga framtida samarbetspartner då man för fram sitt politiska budskap, något som kan begränsa möjligheten till politisk profilering och snabba förändringar i politisk inriktning. Som Zald och Ash (1966: 335) har konstaterat, till exempel, kräver koalitioner och samverkan mellan olika partier viss ideologisk komparabilitet. Detta är inte något problem för *nybildade* (radikala) högerpopulistiska partier utan riksdagsrepresentation, och inte heller för sådana partier som har hållits utanför det politiska samarbetet med etablerade partier (antingen på grund av avståndstagande från de övriga partierna, eller för att man avskiltigt har valt att försöka spela rollen som vågmästare). Högerpopulistiska partier som har dragits in i spelet på den parlamentariska arenan kan dock begränsas av samma strategiska dilemma, vilket kan drabba dem extra hårt på grund av svårigheterna att fortsätta använda den populistiska anti-etablissemangsstrategin på ett trovärdigt sätt.

Man kan därför avslutningsvis konkludera att (1) politiska partier har en inneboende tröghet, vilken kan bidra till framväxten av nischer på väljararenan, (2) att nybildade partier, utan ideologisk och sakpolitisk historia kan ha fördelar på väljararenan, då den potentiella konflikten mellan den interna arenan och väljararenan är mindre påtaglig – i synnerhet om de har (3) en starkt hierarkisk eller till och med auktoritär partistruktur och (4) tillgång till externa resurser (dvs. pengar och/eller media), vilket minskar beroendet av partimedlemmar. Dessa fördelar kan dock, som vi kommer att se då vi diskuterar Ny demokratis sammanbrott, förvandlas till nackdelar på längre sikt, som i situationer där det nya partiets medlemsorganisation plötsligt växer snabbt, som en följd av det väljarmässiga genombrottet; då tillgången till externa resurser minskar; och/eller då det saknas interdemokratiska verktyg för att handskas med splittringar och konflikter inom partiledningen.

Så uppkommer nya högerpopulistiska partier: en sammanfattning

Innan vi går vidare till de empiriskt orienterade kapitlen skall jag kortfattat sammanfatta den förklaringsmodell som skissats ovan. För att ett nytt (radikalt) högerpopulistiskt parti skall lyckas växa fram och nå ett väljarmässigt genombrott krävs (1) att det finns gynnsamma möjlighetsstrukturer, (2) att det framväxande partiet lyckas föra fram en ideologisk/retorisk profil som passar de tillgängliga nischererna och (3) att partiet har tillräckliga resurser och en partiorganisation som är tillräckligt anpassad till att föra fram – och kanske framför allt: nå ut med – en sådan profil på ett trovärdigt sätt.

1 När det gäller möjlighetsstrukturen måste några, men inte alla, av följande villkor vara uppfyllda för att ett (radikalt) högerpopulistiskt parti skall lyckas växa fram:

a det måste finnas tillgängliga nischer på väljararenan, definierat som en given efterfrågan (av väljarna) som inte motsvarat av ett motsvarande utbud (av de etablerade partierna). Det måste också finnas ett tillräckligt stort antal rörliga väljare, dvs. väljare med relativt låg grad av partidentifikation. För framväxten av skattepopulismen spelade sannolikt nischer till höger på den socioekonomiska konfliktdimensionen en mycket stor roll, tillsammans med ett generellt systemmissnöje. För RHP-partierna spelade främst nischer till höger på den sociokulturella konfliktdimensionen störst roll: främst invandringssiffran, men också "lag och ordning".

b "Avstrukturerad" (*dealignment*) och omstrukturering (*realignment*). Möjligheterna för framväxande (radikala) högerpopulistiska partier ökar generellt då fler väljare överger sina gamla partiövalteter (*dealignment*), samt – åtminstone i RHP-partiernas fall – då den sociokulturella konfliktdimensionen ökar i politisk betydelse på den socioekonomiska konfliktdimensionens bekostnad (*realignment*).

c Politisering av nya frågor. I synnerhet invandringssiffrans politisering under 1980-talet och 1990-talet har varit av stor betydelse – speciellt för framväxten av RHP-partier. Men även

andra frågor som skär på tvärs genom etablerade partilinjer har varit av betydelse (som t.ex. EU-frågan).

d Konvergens i den politiska rymden. I partisystem där de etablerade partierna är utspredda över hela spektrumet minskar möjligheten för nya partier att hitta tillgängliga resurser.

e Ett proportionellt valsystem med relativt låga valspärar gynnar framväxten av nya partier. Även om denna faktor inte kan förklara förändringar i mobiliseringsgrad över tid inom samma politiska system, kan det förklara skillnader mellan olika länder.

f Att etablerade partier väljer att samarbeta med det framväxande högerpopulistiska partiet kan ha både fördelaktiga och ofördelaktiga effekter. I de fall då det framväxande partiet har sina rötter i den utomparlamentariska högerextremismen är det huvudsakligen positivt, på grund av dess legitimitetsskapande effekt; i de fall då det framväxande partiet har sina rötter i en populistisk proteströrelse kan det förväntas vara huvudsakligen negativt, på grund av krympta nischer på väljararenan.

g Slutligen måste det finnas tillgång till lämpliga strategier och ideologisk/retoriska profiler (inom partiet eller – oftare – hos redan existerande liknande partier) som partiet kan använda för att dra nytta av eventuellt gynnsamma möjlighetsstrukturer. Den populistiska anti-etablissemangsstrategin spelade här en stor roll både för de skattepopulistiska partierna och för RHP-partierna, och för de sistnämnda spelade även den så kallade etno-pluralistiska doktrinen en stor roll (även om också andra retoriska strategier, som till exempel "välfärdschauvinismen" har spelat en betydande roll).

Hur väl framväxande högerpopulistiska partier har förmått utnyttja eventuella öppningar för väljarmobilisering sammanhänger i hög grad med deras tillgång till interna resurser och deras organisatoriska struktur. Ett alltför stort beroende av ideella partitaktivister kan orsaka problem för dessa partier, i synnerhet om medlemmarna identifierar sig med en politik som ses som alltför extremistisk av väljare. I dessa fall kan det framväxande partiet få svårigheter med att använda den populistiska anti-etablissemangsstrategin på ett trovärdigt sätt.

3 Ny demokratis uppgång...

Medan skattepopulistiska missnöjespartier växte fram i Danmark och Norge redan i början av 1970-talet, var det svenska fempartissystemet intakt ända till Miljöpartiets genombrott 1988. Frågan varför inget svenskt "framstegsparti" växte fram var föremål för en del diskussion, inte minst med bakgrund av att väljarnas politikenmissnöende växte även i Sverige under den här tiden. En vanligt förekommande förklaring är att de borgerliga partierna fanns kvar som ett oprövat alternativ i Sverige till 1976. Till skillnad från i Danmark och Norge hade svenska väljare inte erfarenhet av borgerligt styre, vilket kan ha resulterat i att generellt systemmissnöje och politikermissstroendet främst riktades mot det sedan åtskilliga decennier sittande regeringspartiet (t.ex. Goul Andersen & Bjørklund 1990). Goul Andersen och Bjørklund (1990) betonar också frånvaron av folkomröstningar eller andra större frågor som skär tvärs igenom etablerade partilinjor och partilojaliteter – och som därigenom frigger rörliga väljare. Detta är sant så till vida att det inte hölls någon folkomröstning om medlemskap i EG i Sverige under denna tid (i Danmark och Norge hölls sådana omröstningar 1972, strax innan de respektive framstegspartiernas väljarmässiga genombrott), men det negigerar miljö- och kärnkraftsfrågans betydelse. Under 1970-talet kom dock mycket av de populistiska strömningarna, som delvis sammanhängde med dessa frågor, att kanaliseras av Centerpartiet. Centerpartiet kom därmed att fungera som ett ställföreträdande populistparti, som dränerade marknaden på resurser som annars hade kunnat resultera i en ny partibildning (Fryklund & Peterson 1981). 1980 års folkomröstning om kärnkraften resulterade också i bildandet av Miljöpartiet 1981.

Det var först efter erfarenheten av det borgerliga styret 1976–1982, som inte hade sänkt skattetrycket, i kombination med att en ny politisk fråga – invandrarfrågan – började bli framträdande som

skattepopulistiska rörelser började göra sig gällande i Sverige, inledningsvis på lokal nivå. I Skåne hade Skånepartiet en del framgångar kring mitten av åttioalet, framför allt i Malmö där partiet fick 7,2 procent i 1985 års lokalval (Peterson m.fl. 1988). Invandringskritiska, och även främlingsfientliga, strömningar manifesterades i Sjöbo 1987-1988, då den lokala ledaren för Centerpartiet, Sven-Olle Olsson, initierade en lokal folkomröstning om huruvida kommunen skulle härbärgera politiska flyktingar. Folkomröstningen resulterade i en klar majoritet mot att hysa politiska flyktingar. Resultatet av folkomröstningen, samt inte minst det sätt på vilken valkampanjen fördes, ådrog sig uppmärksamhet från nationella medier – och visade vilken potential invandringsmotståndet hade för väljarmobilisering. Efter att ha blivit utesluten ur Centerpartiet bildade Sven-Olle Olsson Sjöbopartiet, som var relativt framgångsrikt i lokalvalet 1988 och som också ställde upp i riksdagsvalet samma år (Fryklund & Peterson 1989).

Ett svenskt högerpopulistiskt parti med nationella framgångar uppstod emellertid inte förän på nittioalet, då Ny demokrati fick 6,7 procent i rösterna i 1991 års riksdagsval. Enligt den officiella versionen träffades Ian Wachtmeister och Bert Karlsson för första gången på Arlanda någon gång i mitten av november 1990.¹ Ian hade läst i Expressen att Bert hade utsett honom till statsminister i sin favoritregering, och medan de inväntade sina plan diskuterade de saken. Någon vecka senare, den 23 november, medverkade Ian Wachtmeister och Bert Karlsson i TV-programmet *Svar Direkt*, där Stewert Öholm meddelade att en (specialbeställd) Sifundersökning visade att 23 procent av väljarna skulle kunna tänka sig att rösta på "Bert Karlssons parti" (Gardberg 1993: 44). Detta program utgjorde något av startskottet för Wachtmeisters och Karlssons nya parti, och Sifundersökningen medförde att partiet fick stor mediebelysning redan innan det ens hade bildats. Detta underlättades av att både Bert och Ian var kända sedan tidigare av den svenska allmänheten. Bert Karlsson var skivbolagsdirektör och ägde Skara Sommarland, och hade dessutom fått visst politiskt rykte genom sin kritik av matpriserna. Ian Wachtmeister var affärsman (han hade tidigare varit styrelseledamot i flera stora börsföretag, och han ledde också sitt

eget företag "The Empire, Inc.") och var knuten till den SAF-understödda tankesmedjan *Den nya välfärden*. Han hade också skrivit populära böcker i vilka han förlöjligade svenska politiker och den svenska byråkratin (Taggart 1996; Westlind 1996; Wachtmeister 1988; 1990). Två dagar senare tillkännagavs att Bert och Ian hade bildat ett parti, vars program de presenterade i en debattartikel i Dagens Nyheter (Karlsson & Wachtmeister 1990). Den 1 december 1990 meddelades att det nya partiet fått namnet Ny demokrati, och att en namninsamling för att möjliggöra en inregistrering hade påbörjats. Denna inregistrering ägde rum den 4 februari 1991, vilket alltså utgör datumet då partiet formellt bildades.

Som kommer att framgå nedan, var vägen fram till valet inte helt oproblematiskt för Ny demokrati, trots att partiet seglade på en framgångsvåg i de olika opinionsundersökningarna (tyrapercentgränsen passerades redan i Sifos februarimätning; se Rydgren 1996). Den första stora motgången kom i februari 1991, då Bert Karlsson var inbjuden som gäst i TV-programmet *Magasinet*. Bert visade sig vara oförmögen att besvara de stundtals tuffa politiska frågor han ställdes inför av programledaren Olle Stenholm; *hur* partiets politiska program skulle genomföras kunde Bert inte redogöra för. Som en konsekvens därav avgick Bert Karlsson som partiledare, vilket kungjordes i en intervju i radioprogrammet *Efter tre*, dock för att göra comeback kort därefter. Som vi kommer att se nedan lyckades Ny demokrati med hjälp av den populistiska anti-etablissemangsstrategin att inte enbart rädda sig ur knipan, utan även att vända Berts flaskobetonade framträdande till en framgång för partiet.

Den resterande delen av det här kapitlet kommer att organiseras efter den förklaringsmodell som presenterades i kapitel 2. Först kommer politiska möjlighetsstrukturer att diskuteras, därefter hur Ny demokrati – till stor del med hjälp av den populistiska anti-etablissemangsstrategin och en emellanåt främlingsfientlig invandrings- och invandarkritik – kunde dra nytta av de tillgängliga möjligheterna för väljarmässig mobilisering. Ny demokratisk säregna organisatoriska struktur, samt de alternativa sätt på vilka partiet utvann resurser, kommer att avhandlas sist.

1 Se Gumnesson (1993) för en diskussion om att planerna att bilda partiet kan ha gått tillbaka betydligt längre än så i tiden.

Politiska möjlighetsstrukturer: nyliberalism, främlingsfientlighet och populism

Som vi kommer att se i detta och kommande avsnitt uppstod en nisch på den svenska väljararenan tiden före Ny demokratis framväxt – den invandrings- och invandarkritiska nischen inom en framväxande sociokulturell dimension – samtidigt som partiet också gynnades av en allmän högervind inom den traditionella högervänsterdimensionen samt av etableringen av en ren protestdimension. Som vi också kommer att se samverkade långsiktiga förändringsprocesser och kortsiktiga, enskilda händelser till att dessa tre dimensioner växte fram just mot slutet av 1980-talet och början av 1990-talet.

Medan betydelsen av den invandarkritiska nischen samt protestdimensionen främst kommer att diskuteras i kommande avsnitt, kommer betydelsen av den så kallade högervinden inom den ekonomiska högervänsterdimensionen att behandlas nedan. Under senare delen av 1980-talet försköts väljaropinionen åt höger, en process som växte sig starkare under åren kring skiftet mellan 80-tal och 90-tal. Traditionellt sett har det, under efterkrigsperioden, varit fler väljare som identifierar sig som "vänster" än "höger". Denna diskrepans försvann under 1980-talet, då det var ungefär lika många som definierade sig som "höger" som "vänster" på den politiska skalan (35 procent för varje kategori i 1988 års val, till exempel). I valet 1991 ökade dock plötsligt andelen väljare som såg sig själva som "höger" till 44 procent, medan andelen "vänsterorienterade" väljare minskade till 27 procent (Gilljam & Holmberg 1993: 137). Denna omsvängning är också tydlig om man tittar på inställningen till välfärdsstaten: andelen väljare som sade sig vilja minska den offentliga sektorn ökade dramatiskt mellan 1989 och 1990: från 42 till 56 procent. Även om den sjönk tillbaka något inför valet 1991, då 50 procent var för en minskning av den offentliga sektorn och 23 procent motsatte sig en sådan politik (Nilsson 1992: 39), är detta ett tydligt tecken på den högervind som blåste kring 1990-talets början. Som Stefan Svallfors har visat fanns det även under 1980-talet en trötthet eller latent missnöje med välfärdsstaten: under andra halvan av 1980-talet instämde cirka 75 procent av väljarna i påståendet att "myndigheter lägger sig i alldeles för mycket" och 1986 instämde drygt 40 procent i påståendet att många av dem som har arbetslös-

hetsersättning skulle kunna få ett jobb bara de själva ville. Denna andel halverades dock till 1996, då opinionsvindarna hade vänt (Svallfors 1989; 1997). Ett slutgiltigt tecken på denna högervind är att de två vänsterpartierna (v och s) endast fick 27 procent sammanlagt av förstagångsväljarna i 1991 års val (25 procent på s, och 2 procent på v), vilket var den överlägset lägsta noteringen någonsin (och kan jämföras med 49 procent i valet tre år tidigare). Mot detta kan ställas att Moderaterna och Ny demokrati fick hela 44 procent av förstagångsväljarna i riksdagsvalet 1991 (30 procent för Moderaterna och 14 procent för Ny demokrati) (Gilljam & Holmberg 1993: 83).

Denna socioekonomiska högervåg hade flera samverkande orsaker. Man skall inte underskatta kommunismens fall i Östeuropa, vilket ledde till ett "marknadsekonomins segertåg" (Gilljam & Holmberg 1993). Samtidigt spelade säkerligen den kraftiga högkonjunkturen under andra halvan av 1980-talet en betydande roll. Slutligen skall man beakta den ideologiska kampanjoffensiv som fördes av SAF och Timbro under 1980-talet. Denna kampanj, som var inspirerad av den så kallade nya högerens framgångar i USA (Reagan) och Storbritannien (Thatcher) ämnade att bryta vänsterns hegemoniska position i den svenska idédebatten och ideologiproduktions- och konsumentnischen (Boréus (1994; 1997) har visat sätta också nyliberalismen tydliga avtryck i den offentliga politiska diskursen under 1980-talet. Det bör dock betonas att den svenska "högervågen", till skillnad från både den kontinentala och den anglosaxiska, under 1980-talet enbart bestod av ekonomisk nyliberalism: den så kallade nya konservatismen började inte göra sig gällande förrän under 1990-talet (Boréus 1997: 277).

Att denna högervind förstärkte Ny demokratis valframgång anser jag vara plausibelt. Däremot utgör den ingen tillräcklig förklaring till varför Ny demokrati överhuvud taget lyckades växa fram. Högervinden borde i första hand ha gynnat det redan existerande partiet till höger, Moderaterna. Som vi kommer att se nedan kan man heller inte tala om någon nyliberal nisch, i den ekonomiska högervänsterdimensionen, just på grund av att Moderaterna tillgodosåg ett sådant utbud. Kopplar man högervinden (politisk saktråga) till politikermissstroendet och den populistiska strategin kan man dock möjligen närma sig en förklaring. Då många väljare var missnöjda med de etablerade partierna var de beredda att lägga sin röst på ett nytt parti. Att det sedan blev ett parti till höger, Ny demokrati, berodde

delvis på höger vinden inom den ekonomiska höger vänsterdimen- sionen. Vi vet också att 14 procent av Ny demokratis väljare uppgav att den ekonomiska politiken var av stor betydelse för deras val av parti. Denna siffra överträffades dock av dem som sade sig ha lockats till Ny demokrati på grund av invandrings- och flyktingfrågan, där 19 procent av partiets väljare uppgav att denna fråga var av avgö- rande betydelse för hur de skulle rösta (Gilljam & Holmberg 1993: 95). Vid sidan av höger vinden inom den socioekonomiska dimensi- onen var alltså en invandringsnegativ nisch, ibland med främlings- fientliga övertoner, av avgörande betydelse för Ny demokratis fram- växt och framgång i 1991 års riksdagsval. Denna nisch, som kommer att diskuteras närmare nedan, var förmodligen av ännu större betydelse. Även om man tittar på väljarnas attityder, framgår att invandrings- och flyktingfrågan tillsammans med ekonomin (i synnerhet skattepolitiken) var de frågor som var den största till- gången för Ny demokrati: 52 procent av partiets väljare ansåg till exempel att Ny demokrati hade en bra flyktingpolitik (och bara 3 procent tyckte att den var dålig), och motsvarande siffror för skatte- politiken var 35 procent respektive 2 procent (Gilljam & Holmberg 1993: 37). Det var också dubbel så många som ansåg att Ny demo- kratit hade en bra flyktingpolitik än vad som röstade på partiet, näm- ligen 13 procent (av samtliga väljare). Man bör därför uppmärk- samma hur snabbt opinionen svängde även när det gäller inställningen till invandring och flyktingmottagning: så sent som 1988 var balansmålet för väljarnas inställning till flyktingmotta- gande positivt (dvs. det var fler som ansåg att det var en dålig idé att ta emot färre flyktingar än som tyckte det var en bra idé), 1991 hade balansmålet på +6 hastigt förvandlats till -26, dvs. en starkt negativ attityd (Gilljam & Holmberg 1993: 155).

Som implicerades ovan hade dessa två faktorer inte haft samma effekt om de inte samverkat med dels en framväxande protestdi- mension i svensk politik, dels – och delvis som en följd av detta – en process där även Sverige, i likhet med övriga västeuropeiska länder, fick en allt rörligare väljararena, vilket frigjorde resurser för fram- växande nya partier. Andelen partitytare (dvs. väljare som byter politiskt parti mellan två riksdagsval) ökade kraftigt sedan mitten på 1980-talet. Under 1970-talet och första halvan av 1980-talet var andelen partitytare tämligen konstant med mellan 18 och 19 procent av väljarna. 20-procentsvallen spräcktes i 1988 års val, och i valet

1991 exploderade andelen partitytare till hela 30 procent (Gilljam & Holmberg 1993: 71). En ständigt ökande politikernisstro och en minskande partidentifikation bidrog också till att de etablerade partiernas ställning långsamt undergrävdes, och att det fanns fler rörliga väljare som kunde fångas upp av nya, framväxande partier. Resurser hade med andra ord långsamt frigjorts på den svenska väl- jararenan. Denna utveckling var inte minst kraftig under 1980-talet och början på 1990-talet. Man kan finna tydliga tecken på att Ny demokrati lyckades fånga upp många av de rörliga väljarna; bland annat uppgav hela 83 procent av partiets väljare att de hade bestämt sig för hur de skulle rösta först under valkampanjen, vilket var betydligt mer än för de andra partierna och drygt 30 procenten- heter högre än genomsnittet (Gilljam & Holmberg 1993: 48).

Om man tittar närmare på dem som röstade på Ny demokrati i riksdagsvalet 1991, ser man att partiets stöd i hög utsträckning kom från arbetarväljare (10 procent av industriarbetarna röstade på par- tiet) och bland småföretagarna (där 12 procent röstade på Ny demo- kratit). Av partiets väljare hade 24 procent röstat på Socialdemoka- terna i valet 1988, 20 procent på Moderaterna och 18 procent hade låtit bli att rösta vid det föregående valet. Elva procent var inte röst- berättigade vid valet 1988 (Gilljam & Holmberg 1993: 73, 199). Män, yngre väljare samt väljare boende på landsbygden och i min- dre städer var vidare överrepresenterade bland Ny demokratis väl- jare (Gilljam & Holmberg 1993: 211, 232f). Då man diskuterar anledningen till partiets framväxt skall man dock ha i bakhuvudet att hela 39 procent av Ny demokratis väljare egentligen sympatiser- ade med något annat parti, och därmed röstade på Ny demokrati av taktiska orsaker; för att partiet skulle klara fyraprocentsspärren (antingen för att man ville förmå rädda en borgerlig majoritet, för att driva politiken i nydemokratisk riktning på en eller flera punk- ter, eller helt enkelt att man ansåg att det kunde vara bra med lite mer "fart och fläkt" i politiken). Gilljam och Holmberg (1993: 112) beräknar att partiet hade balanserat precis på fyraprocentssgränsen om det inte hade varit för dessa taktikröster.

För att återknyta till den teoretiska förklaringsmodell som presen- terades i kapitel 2, kan man även konstatera att också Sverige har genomgått en makrostrukturell förändringsprocess, i och med den partiella övergången från ett industriellt till ett postindustriellt sam- hälle. Andelen industrianställda minskade till exempel från 37 pro-

cent 1973 till 30 procent 1983 och 26 procent 1995. Under samma period ökade andelen serviceanställda från 56 procent till 65 procent och 71 procent (OECD 1996: 191). Denna utveckling kan ha bidragit till gynnsamma möjlighetsstrukturer för framväxande (radikal) högerpopulistiska partier av tre olika anledningar: (1) traditionella arbetarmljöjer har delvis upplösts, både som ett resultat av den industriella sektorns minskade storlek och den ökande diversifieringen av arbetarklassen – som har orsakats av ökad specialisering och ökade krav på tekniskt kunnande (se Dahrendorf 1959). Ett tecken på denna utveckling är att medan nästan 90 procent av arbetarna identifierade sig med arbetarklassen år 1950, var det bara omkring hälften av arbetarna som identifierade sig som arbetarklass år 1988 (Ahrne mfl. 2000: 72f; Cigéhn 1990). Även om denna andel ökade igen under nittio-talet, troligen som ett resultat av den ekonomiska krisen och de ökande klyftorna (Cigéhn 1999), ligger de fortfarande långt under 1950 års nivåer (men mycket högt ur ett jämförande samtida perspektiv). Delvis som ett resultat av denna utveckling har också *klassröstringen* (dvs. andelen arbetare som röstar på ett vänsterparti och andelen medelklassväljare som röstar på ett borgerligt parti) minskat på många håll i Västereuropa. Så var också fallet i Sverige under 1980-talet då klassröstringen bland arbetarväljarna minskade från 70 procent 1982 till 57 procent 1991 (Gilljam & Holmberg 1993: 196; se också Nieuwbeerta 2001). Sett ur ett internationellt perspektiv var detta dock fortfarande en hög siffra, och som vi kommer att se ökade klassröstringens betydelse igen under 1990-talet. I valet 1991 gynnades dock Ny demokrati, som vi har sett ovan, av att ett oproportionerligt stort stöd av arbetarväljarna. (2) Av stor betydelse var sannolikt också att denna utveckling bidrog till en situation där många väljare upplevde att de etablerade tankemönstren för att tolka den politiska verkligheten blivit mindre effektiva; en känsla som troligen förstärktes av kommunismens fall i Östeuropa – vilket ökade mottagligheten för nya, alternativa tolkningsramar (Swidler 1986; se också McAdam 1999). Man kan på goda grunder förmoda att en sådan situation ökar mottagligheten för att lyssna på politiska aktörer som säger sig representera ett "nytt alternativ" i politiken.

Ökad politisk misstro och nya konflikter i politiken? Som Oscarsson (1998: 3f) konstaterar, har medborgarna i "inget annat demokra-

tiskt system ... haft så lätt att uppfatta likheter och skillnader mellan politiska alternativ och sett konfliktstrukturen så tydligt som i Sverige". Anledningen till detta är dels att Sverige så länge har haft en starkt endimensionell konfliktstruktur – där den ekonomiska konfliktdimensionen varit kraftigt dominerande (jmf Rokkan 1970) – dels att partisystemet varit så stabilt. I Sverige har den ekonomiska konfliktdimensionen inte haft någon konkurrens från språkliga, religiösa eller etniska konflikter. Den enda konkurrerande konfliktdimensionen som fanns före 1970-talet var den mellan stad och landsbygd (Bergström 1991: 8). Inget annat västeuropeiskt land har heller haft ett så dominerande parti som den svenska Socialdemokratin (se Bergström 1991: 8), vilket har bidragit till den socioekonomiska konfliktdimensionens starka ställning.

Detta faktum utgör en av de viktigaste förklaringarna till varför inget nytt parti lyckades utmana de fem traditionella riksdagspartiernas förrän i slutet av 1980-talet, samt även – som vi kommer att se i kapitel 5 – varför inget svenskt RHP parti har lyckats växa sig starka sedan Ny demokratis sammanbrott 1994. Som antydde ovan har det dock funnits tecken som tyder på att de etablerade partiernas starka ställning långsamt urholkades under åttiotalet, vilket ledde fram till en mer rörlig väljararena. Som vi redan har sett ökade antalet partibytare kraftigt, samtidigt som klassröstringen minskade. Ytterligare en stabiliserande faktor i politiken, partiidentifikationen (dvs. den känsla av anhängarskap en väljare känner till ett visst parti, och som kan förväntas påverka valet hur han/hon skall rösta) var i avtagande under både sjuttio-talet och åttiotalet. År 1968 angav 65 procent av väljarna att de upplevde en känsla av anhängarskap till något parti; 1991 var denna andel 48 procent. Även när det gäller de allra mest övertygade partianhängarna var minskningen kraftig: från 39 procent starkt partidentifierade väljare 1968 till 24 procent 1991 (Gilljam & Holmberg 1993: 174). Denna utveckling bidrog till att fler resurser frigjordes under åttiotalet, då väljarnas åsikter i olika politiska frågor fick ökad betydelse för deras val av parti, vilket i sin tur var en förutsättning för att "lediga" nischer skulle växa fram på väljararenan. Av ännu större betydelse var förmodligen dock det faktum att även politikermissstroendet ökade markant under denna period. År 1968 kunde 46 procent av de tillfrågade instämma i påståendet "De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker".

Denna andel hade år 1982 stigit till 60 procent, och var 1991 uppe i hela 70 procent. Andelen som upp gav att de hade ganska litet eller mycket litet förtroende för de svenska politikerna ökade också från 55 procent 1988 till 61 procent 1991 (Gilljam & Holmberg 1993: 170f). Man kan avslutningsvis konstatera att denna utveckling sammantaget resulterade i ett mer instabilt och lättörligt partisystem, som underlättade Ny demokratis valjarmobilisering av två orsaker: dels genom att frigöra resurser i form av väljare som inte redan känslomässigt "tillhörde" något parti, dels genom att skapa en grund för mobilisering av proteströstning. Det är också symptomatiskt att Ny demokrati bildades vid den tidpunkt då osäkerheten i den svenska väljarkåren var som störst. På senhösten 1990 redovisade Sifo och Temo att 21,2 respektive 20,5 procent av de röstberättigade saknade partisympatier (Gilljam & Holmberg 1993).

Det kan finnas olika anledningar till den ökade osäkerheten och politikermissstroendet. Om man tittar på långsiktiga förklaringar kan säkerligen folkomröstningen 1980 spela en viss roll. Folkomröstningar är ovanliga i Sverige, och då de rör frågor som löper på tvärs med etablerade partigränser kan de resultera i försvagade lojalitetsband mellan väljarna och partierna (se Goul Andersen & Bjørklund 1990; 2000). Folkomröstningen om kärnkraft var en viktig faktor för framväxten av Miljöpartiet, men troligen endast av begränsad indirekt betydelse då man önskar förstå Ny demokratis framgång i riksdagsvalet 1991.

Studier av dansk politik (Rydgren 2004a) ger också vid handen att Socialdemokratiens styrka i hög grad påverkar den politiska stabiliteten – och inte minst den relativa betydelsen av den socioekonomiska konfliktdimensionen – i de skandinaviska länderna: då det Socialdemokratiska partiet sviktar, sviktar även den politiska stabiliteten, och den relativa betydelsen av den ekonomiska högervänsterskalan kommer sannolikt att minska (problemet är dock att kvaliteten också kan vara det omvända, så det gäller att vara lyhörd för den historiskt givna kontexten). Det kan därför vara av relevans att notera att den svenska Socialdemokratin mötte en del problem i slutet av åttiotalet och början på nittioalet, både på den parlamentariska och den interna arenan. För det första hade det Socialdemokratiska partiet problem med att hantera frågan om löntagarfonder; något som engagerade fackföreningsrörelsen och många partimedlemmar, medan mycket tyder på att partiledningen var mer måttligt

förtjust över förslaget (som också blev alltmer urvattnat ju längre tiden gick). För det andra "tvingades" den Socialdemokratiska regeringen retirera från en del av sina tidigare profiffågor, något som sågs som ett steg åt höger, och som resulterade i det så kallade "rosornas krig" mellan höger (eller "förynare") och vänster (eller "traditionalister") inom partirörelsen. Under åren 1989-90 blev den svenska ekonomin alltmer ansträngd, vilket tvingade den Socialdemokratiska regeringen till en rad impopulära åtgärder. I april 1989 ville regeringen ha en momshöjning, vilket dock resulterade i en uppörelse med Centern om "tvångssparande", ett åtgärdsprogram som visade sig vara tämligen impopulärt. I februari 1990 lade regeringen fram ett drastiskt handlingsprogram som bland annat innehöll förslag på temporärt strejkförbud och frysa lönenivåer, något som orsakade ett rannskri inom de egna leden. Då regeringen misslyckades med att få majoritet för handlingspaketet avgick regeringen Carlsson, dock för att återkomma några dagar senare. Finansminister Kjell-Olof Feldt avgick emellertid från sin post. I april 1990 nådde regeringen en uppörelse med Folkpartiet, vilket innebar att Socialdemokraterna avstod från att implementera vallöften från 1988 års valkampanj, samt att karensdagar infördes i sjukförsäkringssystemet (Bergström 1991: 15f). Dessa åtgärdspaket medförde att stödet för Socialdemokraterna i opinionsundersökningarna minskade kraftigt, och nådde så lågt som 30 procent i början på 1991 (Sainsbury 1992: 161). Till detta kan läggas att det Socialdemokratiska partiet svängde i EG-frågan och ansökte om medlemskap i den Europeiska Gemenskapen i juli 1991. Kjell-Olof Feldt publicerade även sina politiska memoarer strax före valet, i vilka han kritiserade den sittande regeringen och konstaterade att den "tredje vägens politik" hade spelat ut sin rätt (Sainsbury 1992: 162). Bortsett från att detta kan ha skadat Socialdemokraterna, speciellt som det gav de borgerliga partiledarna möjlighet att citera ut Feldts bok i de TV-sända valdebatterna – och därigenom försöka påvisa Socialdemokratiens stora interna splittring – bidrog allt detta sammantaget till en känsla av att den svenska Socialdemokratin var ideologiskt desillusionerad, och att de gamla etablerade politiska tolkningsramarna hade förlorat i styrka och effektivitet.²

Att Ny demokrati gynnades inte bara av den ökade osäkerheten och rörligheten bland väljarna, utan också av det ökande politikermissstroendet, visas av att hela 53 procent av partiets väljare förkla-

rade sitt partival med hänvisning till "nya fräscha tag", behovet av att "föra runt i grytan" och att partiet vet hur vanligt folk tycker och tänker (Gilljam & Holmberg 1993: 90). Vi vet också att hela 79 procent av Ny demokratis väljare upp gav att de hade mycket eller ganska litet förtroende för svenska politiker. Därmed hade de det klart största politikernisstroendet av samtliga väljare (undantaget blankröstarna, men inberäknat röstskolkarna) (Gilljam & Holmberg 1993: 173).

Vi har hittills sett att det vid tiden för Ny demokratis framväxt dels hade frigjorts resurser i form av "partillojala" väljare, samt etablerats en protestdimension i svensk politik, dels skett en förskjutning mot höger i den ekonomiska konfliktdimensionen. Dessa processer skapade gynnsamma möjlighetsstrukturer för ett parti av Ny demokratis karaktär. Slutligen hade också en invandringskritisk/invandrarfientlig nisch skapats. Detta sammanhängde till stor del med politiseringen av invandrar- och flyktingfrågan, som kommer att diskuteras nedan. Vid valet 1991 såg man konturerna av en framväxande alternativ konfliktdimension – som sedan har varit latent igen under större delen av 1990-talet, men som plötsligt åter blev manifest i 2002 års val (som vi kommer att se i kommande kapitel) – nämligen den mellan xenofobi och kosmopolism. Denna konfliktdimension, konflikten mellan det "öppna" och det "slutna" samhället, om man så vill, kan ses som en del av den mer generella sociokulturella konfliktdimensionen, som har varit av betydelse för framväxten av RHP partier på många håll i Västeuropa.

De svenska väljarna blev mot slutet av åttiotalet och början på nittioalet alltmer negativt inställda till flyktingmottagning, flyktingstöd och u-hjälp. Invandrarfrågan sågs också som en allt viktigare politisk fråga för många väljare (Gilljam & Holmberg 1993). Samtidigt var samtliga etablerade partier i större eller mindre utsträckning överens om att Sverige även i fortsättningen skulle fortsätta att ta emot flyktingar, även om formerna för invandring- och integrationspolitiken skilde sig åt mellan olika partier. Som en följd av detta uppstod en nisch där ett invandring- och invandrar-

- 2 Förutom dessa händelser kan även Ebbe Carlssonaffären, avskaffandet av kredit- och valutareglerna, skatteuppgörelsen med Folkpartiet och avskaffandet av kollektivanslutningen nämnas som exempel på händelser som orsakade en del problem för Socialdemokraterna under andra halvan av 1980-talet.

kritiskt parti kunde etablera sig. Valundersökningarna visade också att Ny demokratis väljare var placerat längst ut på den xenofobiska kanten av alla väljare: i ett additivt index som löper mellan 0 (=mycket dåligt förslag att öka invandrarstödet, och mycket bra förslag att minska u-hjälp och att ta emot färre flyktingar) till 100 (=mycket bra förslag att öka invandrarstödet och mycket dåligt förslag att minska u-hjälp och att ta emot färre flyktingar) fick Ny demokratis väljare 27 i genomsnitt, vilket skall jämföras med 37 för Moderaternas väljare, 44 för Centerns väljare, 47 för de Socialdemokratiska väljarna, 51 för Kristdemokraternas väljare, 52 för Folkpartiets väljare, 60 på vänsterpartiets väljare och 68 för miljöpartiets väljare (Gilljam & Holmberg 1993: 157).

Invandringens politisering och ökade betydelse. Svensk invandrarpolitik präglades länge av en anmärkningsvärd konsensus. Samtliga riksdagspartier slöt till exempel upp kring 1975 års beslut att utveckla en svensk invandrarpolitik (Södergran 2000: 7ff). Även om Vänsterpartiet, och i viss mån Folkpartiet, började diskutera flykting- och invandrarpolitik i riksdagen i början på åttioalet var det inte en fråga som engagerade allmänheten i någon större utsträckning innan 1987 (Demker 1993: 146). Inom riksdagen började dock denna uppluckrade konsensus märkas av i samband med 1986 års riksdagsbeslut om nya invandrarpolitiska riktlinjer, även om oenigheten inte blev uppbar fullt ut förrän i samband med 1989 års beslut om ny uttänningslag – då den Socialdemokratiska regeringen initierade ett beslut om temporära begränsningar i flyktingmottagandet. Enligt Södergran (2000: 9) blev nu "invandring-, flykting- och invandrarpolitiska frågor ... allmänt mer diskuterade. I många debatter var åsikterna skilda om invandrarpolitikens förtjänster respektive bristfälligheter (för att inte nämna de invandringspolitiska bedömningarna av invandringens effekter) och i samband med politiska beslut började antalet reservationer att öka markant." Bland annat lämnades hela femtio reservationer i samband med 1989 års riksdagsbeslut (Södergran 1998: 27). En stor del av den ökade oenigheten om flykting- och invandrarpolitiken bestod av kritik mot regeringen som sades vilja införa en alltför strikt invandrarpolitik. Bland annat fick beslutet i januari 1990 att skicka hem 5000 Turkbulgarer – med motiveringen att en rapport från en svensk delegation hade visat att Turkbulgarernas rädsda över att stäl-

las inför rätta (av politiska orsaker) om de återsändes till Turkiet "inte var välgrundad" – hård kritik, och tolkades av många som ett tecken på den allt hårdare asylpolitiken (Arter 1992: 359). Men även invandingskritiska röster, som kritiserade invandarpolitiken för att vara alltför generös, hördes i allt högre utsträckning. Händelsen i Sjöbo 1988, som diskuterades ovan, spelade en mycket stor roll för denna utveckling, då den dels artikulerade ett latent folkligt missnöje, dels visade politiska aktörer att det var möjligt att vinna väljarnässiga framgångar även i Sverige med ett invandings- och invandarkritiskt budskap med främlingsfientliga övertoner. Att dessa stämningar började grassera ute i landet just kring andra halvan på åttiotalet sammanhänge troligen inte endast med den ökade flyktinginvandringen vid denna tidpunkt, utan även med att regeringen 1985 hade beslutat om det så kallade "hela Sverige-programmet", vilket innebar att asylsökande flyktingar skulle spridas över hela Sverige (se t.ex. Södergran 2000). Detta medförde att mindre städer i Sverige som tidigare inte kommit i kontakt med utomnordiska invandrare (via tidigare flyktinginvandring eller via 1960-talets arbetskraftinvandring från till exempel Jugoslavien eller Turkiet) nu för första gången konfronterades med människor från andra kulturområden på ett direkt sätt i sin egen vardag. Detta gjorde frågan om flyktingmottagning mer reell och politiskt aktuell för många väljare. Men man kan också spekulera i huruvida den skärpta asylpolitiken kring slutet av åttiotalet av många togs som en intäkt för att man tidigare släppt in för många flyktingar. Vartför skulle man annars lagstifta för begränsningar?

Ny demokrati var således inte först med att bryta den svenska konsensusen genom att kritisera den svenska invandringpolitiken – även om det var bland det första på riksplaneln med att göra det i ordalag med främlingsfientliga övertoner. Det fanns dock en gynnsam opinion redan innan partiets uppdykande: Ny demokrati bildades vi en tidpunkt då fler svenskar än någonsin tidigare (61 procent) menade att Sverige mottog för många invandrare (Gardberg 1992: 50, Demker 2000: 74). I riksdagsvalet 1991 uppgav också 8 procent av väljarna att invandrar- och flyktingfrågan var av stor betydelse för deras val av parti, vilket skall jämföras med en (1) procent i valet 1985 och två procent i valet 1988 (Holmberg 2000: 114).

Konvergens i den politiska rymden. Även om en konvergens, då två eller fler av de större etablerade partiernas positioner närmar sig varandra, ägde rum i den svenska politiska rymden åren före Ny demokratis framväxt, torde denna konvergens dock inte ha gynnat Ny demokrati, då den huvudsakligen bestod av en rörelse högerut. Som nämndes ovan rörde sig Socialdemokratin successivt bort från sin traditionella politik vid denna period, och började under andra halvan av 1980-talet avreglera den finansiella marknaden, förändra skattesystemet, delvis förskjuta fokus från full sysselsättning till låg inflation, privatisera statliga verk, samt avmonopolisera TV och radio (Kitschelt 1994a). Med andra ord tog även Socialdemokratin ett steg till höger i den ekonomiska dimensionen under slutet av 1980-talet. Denna högerförskjutning uppfattades också av väljarna: då de ombads att placera in partiet på en tiogradig skala (där 0 motsvarar yttersta vänster och 10 yttersta höger) gavs Socialdemokraterna 3,5 i valet 1991, vilket skall jämföras med 2,8 i 1985 års val och 3,2 i 1988 års val. Samtidigt behöll Moderaterna i stort sett sin position på den yttre högerkanten, även om partiet ansågs ha rört sig något till vänster sedan åttiotalets mitt (från 9,0 i 1985 års val till 8,7 i valet 1991). Ny demokrati gavs 8,0 i valet 1991, vilket alltså innebär att det placerades något till vänster om Moderaterna (Holmberg 2000: 124). Detta skall förmodligen ses som ett uttryck för att partiets populistiska profil i viss mån dölde den nyliberala agendan. Hursomhelst kan det konstateras att Ny demokratis framväxt inte kan förklaras utifrån en konvergens i den politiska rymden: partiet lyckades snarare växa fram trots att Moderaterna redan sågs som ett tydligt högeralternativ av väljarna.

Naturligtvis kan den relativa konsensusen rörande flykting- och invandrarfrågan ses som ett uttryck för en konvergens i en alternativ konfliktdimension, och där är det ingen tvekan om att Ny demokrati gynnades av en tillgänglig nisch.

Ett relativt öppet politiskt system. Det svenska politiska systemet är relativt öppet, med sitt proportionella valsystem, även om de rena politiska spärarna (på fyra procent) är dubbel så höga som i Danmark. Dessa spärnar hade heller inte ändrat karaktär inför valet 1991, varför Ny demokratis framväxt näppeligen kan förklaras med förändringar i den mekaniska effekt som Duverger identifierade (se kapitel 2). Samtidigt bör man notera att Ny demokrati passerade

fyraprocentspårren med råge i Sifos mätningar redan i februari 1991, och i april var man uppe i hela 11,7 procent. Även om partiet sjönk tillbaka något i opinionsundersökningarna närmare valet, var det hela tiden klart över fyra procent (se Rydgren 1996). Man kan därför förmoda att den psykologiska effekt som kan avskräcka väljare från att rösta på nya partier mildrades något. Risken att en röst på Ny demokrati skulle visa sig vara bortkastad uppfattades sannolikt som mindre som en följd av de höga noteringarna i olika opinionsundersökningar. Samtidigt bör man inte dra alltför stora växlar på denna mekanisms betydelse, då vi vet att miljöpartiets höga noteringar i opinionsundersökningarna i april 1982 (då partiet nådde 7 procent) inte hjälpte partiet att vinna riksdagsmandat i valet senare samma år (Vedung 1988).

Vid sidan av de rena politiska spårarna, kan man även tala om en "mediespår" och en "finansieringsspår" som motverkar framväxten av nya partier (Vedung 1988). Är man som nystartat parti utestängd från medierna, är möjligheten att nå ut med sitt budskap starkt begränsat. Ett viktigt exempel på en sådan "mediespår" är att Sveriges radio traditionellt sett endast tillåter partier som finns representerade i riksdagen att delta i de TV-sända valdebatterna, som anses som mycket betydelsefulla för valutgången. I juni 1991 ändrade Sveriges Radio dock reglerna för vilka partier som tilläts delta i den stora partiledardebatten och beslöt att Ny demokrati fick delta; främst med anledning av partiets stora uppmärksamhet i den svenska debatten, och de höga resultaten i opinionsundersökningarna (Gilljam & Holmberg 1993: 16).³ Både Moderaterna och Socialdemokraterna motsatte sig beslutet att låta Ny demokrati medverka i den TV-sända partiledardebatten, dock utan att lyckas (se Westlund 1996: 163). Detta motstånd utnyttjades dock av Ny demokrati, som anklagade dessa partier (samt media i största allmänhet) för att vara odemokratiska då de inte vill ge alla samma möjlighet att synas (Westlund 1996: 163). Man skall även komma ihåg att denna "mediespår" var som mest effektiv då den statliga televisionen hade sändningsmonopol. Med framväxten av nya TV-kanaler – och av nya programformer (där politiker tilläts visa upp sig i under-

3 Det bör poängteras att denna regelförändring även gynnade Kristdemokraterna. Det var i mångt och mycket trycket från dem som ledde till en förändrad policy över huvud taget.

hållningsprogram lika väl som i politiska debattprogram) – de senaste 15 åren har effekten av denna mekanism minskat betydligt. Partiet lyckades också från första stund få ett kraftigt medientrymme, inte minst för att Ian och Bert var välkända sedan tidigare. Även om medierna blev betydligt mindre välvilligt inställda till partiet ju längre tiden led, var Ny demokrati ett typiskt "massmediaparti", som hela tiden var betydligt mer beroende av att få ut sitt budskap via medierna, än det var beroende av sina medlemmar (jmf. Gardberg 1993: 44).

"Finansieringsspårren", slutligen, består av principen att det svenska partistödet är kopplat till valresultat, vilket innebär att endast de relativt etablerade partierna får statligt stöd (Vedung 1988). Det är därför svårt för ett nybildat parti med begränsade resurser att få råd till kampanjmaterial, förtryckta valsedlar till samtliga vallokaler, etc., vilket försvårar väljarnässig mobilisering. Som vi kommer att se nedan lyckades emellertid Ny demokrati använda alternativa resursvägar, varför denna spår blev mindre känbar.

Förhållandet med de etablerade partierna: ömsesidigt avståndstagande eller legitimerande kontakter? De etablerade partiernas reaktion på Ny demokratis framväxt var inledningsvis ganska försiktig. Bortsett från Bengt Westerberg och Folkpartiet – som relativt tidigt utnämnde partiet som något av en huvudfiende i valkampanjen, och som vid upprepade tillfällen kritiserade Ny demokratis frångångna medlemsfientlighet (och som under valrörelsen lovade att inte medverka i en regering som var beroende av stöd från Ny demokrati, ett löfte som dock bröts) – fanns det en tendens att snarare undvika direkta debatter och konfrontationer med Ny demokrati. De etablerade partierna försökte snarare – om något – att tåga ihjäl nykomlingen, för att därigenom undvika att ge partiet ännu mer uppmärksamhet och publicitet (Widfeldt 2004). Det är svårt att säga huruvida detta var till skada eller gagn för Ny demokrati: å ena sidan bjöds som sagt inte partiet på ytterligare publicitet, men å andra sidan kan det ha underlättat partiets användande av den populistiska anti-etablissemangsstrategin – då Ian och Bert kunde hävda att de etablerade partierna ansåg sig vara för fina för att lyssna till "vanligt folk" (vars åsikter Ny demokrati sade sig representera). Då partiet inte var stigmatiserat som antidemokratiskt,

och dessutom helt nybildat, fanns inte något starkt behov av ökad legitimitet.

Kontakter med och influenser av liknande partier. Ny demokrati föne-kade lidelsefullt att de skulle ha kontakter med, eller ens vara inspi-rerade av, andra partier – och i synnerhet inte med det danska eller norska Framstegspartiet. Det är i och för sig inte ovanligt att (radi-kala) högerpopulistiska partier fönekar kontakter med liknande partier, i ett försök att undvika "guilt by association" och därige-nom minska risken att ses som alltför odemokratiskt eller politiskt extremt. Ian Wachtmeister förkunnade till och med uttryckligen att han avstått från att samarbeta med de danska och norska framstegs-partierna, i och med att han inte ville klandras för deras misstag (Gardberg 1993: 43). Det mesta tyder också på att det inte fanns något samarbete mellan Ny demokrati och dessa partier. Däremot kan man spåra vissa influenser från Glistrup/Kjærsgaard och Carl I. Hagen i Ny demokratis ideologiska/retoriska profil, både när det gäller stil och politiskt innehåll (inte minst i den främlingsfientliga retoriken).

Men man kan också förmoda att Ny demokratis politiska entre-prenörer lärde sig en hel del av Miljöpartiets framgång i 1988 års valrörelse. Mer bestämt visade Miljöpartiets framgångar hur långt man kan komma – och vilken medial uppmärksamhet man kan få – genom att använda sig av en politisk stil som avviker från den rela-tiva stilmässiga konformitet som traditionellt hade präglat svensk politik. Ny demokrati anammade även en del av den retorik som miljöpartiet använde inför riksdagsvalet 1988. Båda uttryckte till exempel att de skulle vara en "blåslampa" i häcken på dem som satt fast i etablerade, byråkratiska politiska procedurer. Med Miljöpartiet i riksdagen skulle politiken bli mer direkt och mindre tåkig (se Taggart 1996: 98). Det var inte Ny demokrati utan Miljöpartiet som förde in den populistiska stilen och påvisade dess användbarhet: Ny demokrati skruvade bara till den populistiska showen ett par extra varv.

Ny demokratis ideologisk-retoriska profil: nyliberalism, främlingsfientlighet och populism

Som vi har sett ovan finns det ett visst empiriskt stöd för att hävda att politiskt missnöje, den xenofobiska nischen och högervinden inom den socioekonomiska konfliktdimensionen – i fallande skala – var de främsta orsakerna till Ny demokratis valframgångar 1991. Om man tittar på väljarnas subjektiva förklaringar till varför de rö-stade på Ny demokrati, till exempel, ser man att hela 53 procent av Ny demokratis väljare förklarade sitt partival med hänvisning till "nya fräscha tag", behovet av att "röra runt i grytan" och att partiet vet hur "vanligt folk tycker och tänker". 19 procent av dem förkla-rade sitt partival med hänvisning till invandrar- och flyktingfrågor, vilket var mångdubbelt så många som för de övriga partierna. Slut-ligen angav 11 procent av Ny demokratis väljare att de röstade på partiet på grund av skattefrågans betydelse, vilket dock bara var hälften så många som bland Moderaternas väljare (Gilljam & Holmberg 1993: 89–93). Som impliceras av dessa siffror var alltså en ideologisk/retorisk profil som fokuserade på (1) en populistisk kritik av det politiska etablissemanget, (2) olika typer av invandrar kritik (där främst den så kallade välfärdschauvinismen spelade stor roll) och (3) en radikal nyliberalism det bästa medlet att utnyttja de till-gängliga möjlighetsstrukturena.

Den populistiska anti-etablissemangsstrategin, Ny demokratis nyliberalism samt partiets sätt att appellera till den invandrings- och invandrar kritiska opinionen kommer därför att diskuteras i tur och ordning nedan.

Nyliberalism. Till skillnad från RHP partierna så var Ny demokrati i grunden ett *ekonomistiskt* parti: ekonomin och materiella värden sågs som överordnat kulturella värderingar. Denna inställning framkommer mycket tydligt i en intervju med Bert Karlsson 1992: "ekonomin styr allt. Ekonomin bestämmer allting. ... Se till att eko-nomin fungerar i ett land, så kommer landet att bli starkt" (Gard-berg 1993: 80). Nyliberala inslag kom också fram i flera av de andra intervjuer Gardberg utförde med ett antal företrädare för Ny demo-krati under våren 1992. Riksdagsledamoten Johan Brohult (Nyvd), till exempel, menade att Folkpartiet (som har en socialliberal ideo-logi) till skillnad från Ny demokrati (som enligt Brohult accepterar

fihandel och öppen konkurrens fullt ut) inte är ett liberalt parti: "Vi håller fast vid nationalekonomins fader, Adam Smith, som presenterade en avhandling om det här för 200 år sedan" (Gardberg 1993: 80). Samtidigt fokuserade partiet på säkerhet och lag och ordning, vilket kan ses som ett förespråkande av en klassiskt liberal "nattväktarsstat": statens resurser skall koncentreras till att upprätthålla ordning. Den inre och yttre säkerheten är det centrala.

Det bör även noteras att nykonservativa drag, som annars var framträdande hos politiker som Reagan eller Thatcher, var mycket nedtonade i Ny demokratis politiska budskap. Även om dessa värderingar tangerades genom partiets diskurs om normlöshet (kopplad till kriminalitet), nödvändigheten av strängare straff samt, hos vissa partiföretädare, nödvändigheten av att stärka (den traditionella) familjens ställning i samhället (se Gardberg 1993: 84, 89), var som sagt ekonomin och inte värderingar i fokus. Dessutom refererades aldrig till betydelsen av "rötter", dekadens eller förekomsten av "naturliga lagar" (annat än ekonomiska sådana), vilket oftast är fallet för nutida RHP partier, speciellt de som har en förhistoria inom den utomparlamentariska extremhöger.

Även när vi läser Ny demokratis partiprogram finner vi tydliga inslag av nyliberal ideologi. Ny demokratis partiprogram från 1991 emanerade i stora stycken från stiftelsen *Den nya välfärden*, som delvis finansierades av SAF. Inom ramen för denna stiftelse utfördes *Medborgarnas Offentliga Utredningar* (MOU), som Ny demokrati hänvisar flitigt till. Enligt partiprogrammens inledningsparagraf skall sunt förnuft, personlig frihet och hänsyn till andra präglade partiets politik. Bland de programpunkter som är av relevans här märks kravet på sänkt skattetryck. Enligt Ny demokrati borde det svenska skattetrycket sänkas betydligt. En målsättning var att det borde ligga på samma nivå som i jämförbara länder. En annan målsättning var att skatten skulle anpassas så att folk hade råd att leva på sina löner. När det gäller skatternas betydelse på inkomstnivå skrev Ny demokrati att ett kraftigt sänkt skattetryck skulle öka motivationen för arbetande människor, och att ett lågt skattetryck också är en förutsättning för oberoende och personlig frihet (Ny demokrati 1991: 4). När det gäller skattetryckets inverkan på näringslivet, såg partiet ett sänkt skattetryck som en nödvändighet för den svenska ekonomins utveckling. För att minska investeringsflykten och förnämligt företagen att expandera inom Sveriges gränser, krävdes bättre

skattevillkor för näringslivet. För att finansiera dessa skattelättnader ville Ny demokrati att statliga företag och statlig egendom skulle säljas ut eller privatiseras. Detta skulle dessutom ha ett värde i sig, då den offentliga sektorn med nödvändighet måste minskas, avregleras och effektiviseras (Ny demokrati 1991: 4). Ett uttryck för detta var att sjukhus och övriga vårdinrättningar borde avmonopoliseras och det offentliga utbudet kompletteras med privata alternativ. Detta skulle innebära att de långa väntetiderna för operationer och andra behandlingar skulle förkortas (Ny demokrati 1991: 10f). På andra behandlingsområden skulle Ny demokrati också i sitt partiprogram ett liknande sätt kräva Ny demokrati också i sitt partiprogram ett ökat utbud av fristående skolor. Ökad valfrihet för elever och föräldrar var partiets målsättning. Ny demokrati ansåg även att skolorna borde bli självstyrande, och att skolledningarna skulle ansvara för verksamhet och budget (Ny demokrati 1991: 13).

Som vi såg ovan lyckades Ny demokrati växa fram trots att Moderaternas fortfarande sågs som ett högerkansparti. Man kan därmed delvis se Ny demokratis framväxt som ett resultat av en "överbidningseffekt": då den ekonomiska högervinden blåste som starkast – underblåst av SAF och Timbro – var Moderaterna förhindrade att inäta en alltför radikal hållning (beroende på att politiken skulle vara någotlunda realistisk och genomförbar om partiet hamnade i en beslutfattande position, och beroende på att partiet var tvungen att kunna jämka ihop sin politik med de övriga tänkta koalitionspartnerna). Ny demokrati kunde därför bjuda över Moderaternas politik: då Moderaterna lovade skattesänkningar på 10 miljarder per år fram till mitten av 1990-talet, lovade Ny demokrati skattesänkningar på 200 miljarder kronor under sex år (se Ungeson 1992: 32f). Båda lovade också att nedskärningarna delvis skulle betalas av så kallade dynamiska effekter, men Moderaterna var betydligt mer försiktig i sina beräkningar av storleken på dessa effekter än vad Ny demokrati var.

Kritik av invandrapolitiken: välfärdschauvinism och främlingsfientlig etno-pluralism

Man kan utskilja fyra olika teman (eller *frames*) i de (radikala) högerpopulistiska partiernas invandrings- och invandrarpolitiska diskurs: (1) att invandrare är ett hot mot den svenska identiteten,

samt mot svensk kultur och svenska värderingar; (2) att invandring leder till ökad kriminalitet, vilket alltså implicerar att invandrare är kriminella; (3) att invandare är tärande element som lever på bidrag, vilket innebär att invandringen tar pengar från statskassan som annars hade kunnat användas till bättre välfärd för "svenskarna" eller till sänkta skatter; och (4) att invandrare tar "våra" (dvs. "svenskarnas") jobb (Rydgren 2003b). Medan de första två av dessa teman kan ses som uttryck för den etno-pluralistiska doktrinen – att olika etniciteter inte skall "blandas" på grund av risken för att kulturella särdrag skall försvinna, samt på grund av risken för ökad osäkerhet och kriminalitet – kan de två sista ses som en del av den välfärschauvinistiska doktrinen. I denna doktrin målas en bild upp av att invandrare och "svenskar" konkurrerar om knappa ekonomiska resurser. I denna konfliktssituation ses även invandrarna som illegitima konkurrenter, och de etniska svenskarna anses ha rätt till att få behålla hela kakan själv. Situationen som målas upp är också ett nollsummespel, där den ena gruppen alltid förlorar vad den andra vinner; att invandring också kan ha dynamiska effekter som får kakan att växa för alla är en möjlighet som inte får någon plats i denna diskurs.

Ny demokratis invandring- och invandrarkritiska politiska budskap var huvudsakligen formulerat i ekonomiskaj termer, ibland i samklang med den välfärschauvinistiska doktrinen men offast genom att ställa invandringens kostnader mot skattesänkningar. I och med att konjunkturen var god vid partiets framväxt användes inte temat om konkurrens om jobben speciellt ofta. Man kan emellertid också se exempel på den etno-pluralistiska doktrinen före valet, även om detta tema var mycket nedtonat jämfört med RHP-partier som till exempel Sverigedemokraterna, Dansk folkeparti eller Front National. Delvis kom dessa inslag att förstärkas under 1992 och 1993 (vilket dock naturligtvis inte kan användas som förklaring för partiets framväxt).

Välfärschauvinism. Ny demokratis invandring- och invandrarkritik uttrycktes i mångt och mycket i ekonomiska termer, vilket bland annat illustreras av följande citat ur en av Ian Wachtmeisters böcker: "Varför skall det vara förbjudet att kritisera svensk flyktning- och biståndspolitik. Den har förvisso inte varit framgångsrik, såvida man inte med framgång menar att skicka fjortontusentemhundra

miljoner kronor om året till utlandet och ta emot maximalt antal ekonomiska flyktingar i Sverige" (Wachtmeister 1992: 54). Rent konkret drev Ny demokrati i sitt partiprogram kravet på temporära uppehållstillstånd. De som skulle få stanna, skulle så fort som möjligt anpassas till det svenska samhället. Det är viktigt att invandrare bereds jobb så fort som möjligt. Så länge flyktingarna inte kan försörja sig själva i Sverige, skall de, menade Ny demokrati, få låna pengar som de senare skall betala tillbaka. Enligt Ny demokrati lönar det sig i dag för flyktingar att leva på bidrag istället för att arbeta. Ett ofta återkommande tema var även att hemspråksundervisningen för invandare, som sågs som en onödigt utgift, skulle avskaffas. Detta kan delvis också ses som ett uttryck för Ny demokratis strävan efter ökad integration eller till och med assimilering av invandare. Ny demokrati var också mer kritisk mot flyktingar än det var mot invandare "som har ett jobb fixat när de kommer hit". Inom gruppen flyktingar, i sin tur, görs också en åtskillnad mellan politiska flyktingar (vilka tolereras) och "ekonomiska flyktingar" (som enligt partiet utgör en överväldigande majoritet av dem som kommer som flyktingar). Motståndet mot dessa flyktingar motiverades huvudsakligen i ekonomiska termer: det är ett slöseri med resurser (se Gardberg 1993). Ny demokrati krävde även i en valfolder att all invandring av "ekonomiska flyktingar" skulle stoppas: "Vårt generösa invandrapolitik har släppt in många som egentligen inte behöver vara här. På samma gång har vi avvisat riktiga flyktingar" (Westlind 1996: 151). Som Westlind observerar gavs dock aldrig några exempel på vad en "riktig flykting" är, dvs. positiva exempel på de flyktingar som enligt partiet skulle vara välkomna.

Som ett led i den välfärschauvinistiska retoriken spelade Ny demokrati ofta ut invandrare såväl som u-landsbistånd mot pensionärer och vård av "våra egna": "För att få svenska folket att stödja en generös biståndspolitik måste vi först bli övertygade om att det finns ordentlig vård för dem som en gång byggde upp Sverige" (citerat i Westlind 1996: 151). Bert Karlsson vände sig till svenska pensionärer på ett liknade sätt: "Jag säger till de pensionärer som känner orolighet över att ingenting händer att jag naturligtvis tycker att det är fel att man måste söka politisk asyl för att kunna ha en behaglig tillvaro i Sverige. Men jag tror verkligen att det snart kommer att vara det enda sättet" (Westlind 1996: 151). På ett liknade sätt kan man ur en valfolder från 1991 läsa: "Behöver verkligen flyktingar ha

det bättre ställt än de pensionärer som har arbetat för det här landet hela sina liv?" (Westlind 1996: 152). Även då Ny demokrati under sommarmånaderna 1992 upprepade sin valturné från sommaren innan, förklarade Bert Karlsson för åhörarna att den svenska flyktingpolitiken leder till sämre vård för äldre och handikappade.

Den etno-pluralistiska doktrinen. Även om den etno-pluralistiska doktrinen var relativt nedtonad i Ny demokratis invandrar kritiska retorik, jämfört med RHP-partierna (vilket förövertigt gäller hänvisningar till kultur och värden över huvud taget), fanns det ändå spår av den i partiets politiska budskap. In en TV-intervju under sommaren 1991, till exempel, anklagade Ian Wachtnmeister afrikanska flyktingar för att ha fört AIDS-viruset till Sverige, och räknade upp exempel på när afrikanska män hade smittat svenska kvinnor (Westlind 1996: 149). Detta skall ses i ljuset av att partiet tidigare hade framfört åsikten att alla invandrare skulle AIDS-testas. Denna punkt ströks dock ur 1991 års partiprogram, men återkom då Ny demokrati skärpte sitt flyktingpolitiska program i november 1993 (Carlberg 1991). Att sammankoppla invandrare med diverse sjukdomar är en vanlig retorisk strategi både för dagens RHP-partier och för äldre högerextrema partier och rörelser (se Rydgren 2003b). I samma TV-sända intervju uttryckte också Wachtnmeister sitt missnöje med att Sverige hade färre "etniska medborgare" än andra Västeuropeiska länder. "Etniska medborgare" definierades som svenskar som hade ett helsvenskt arv åtminstone två generationer tillbaka i tiden (Westlind 1996: 149). Dessa uttalanden påminner mycket om den retorik som används av det franska Front National och andra RHP-partier: "det svenska" är hotat av att omvärlden tränger sig in över våra gränser, vilket alltså implicerar ett etniskt nationalistiskt, etno-pluralistiskt synsätt. Detta tangerades också av riksdagsledamoten John Bouvin (Nyd), som menade att det bara finns två stora problem i världen: språk och religion. "Vi i Väst, vi är som en familj, vi har ungefär samma värden. Det är en fråga om värden" (Gardberg 1993: 101). Bouvin skrev också en riksdagsmotion kort efter valet 1991, i vilken han krävde stopp för all flyktinginvandring, med motiveringen att "vi måste först få ordning själva". Denna typ av retorik, som försökte artikulera främlingsfientlighet genom att utmåla invandare som skrämmande, hotfulla och kulturfrämmande, accentuerades under mandatperioden. Under Ny

demokratis sommarturné 1993, till exempel, beskrev Vivianne Franzén ett mord som en psykiskt sjuk invandrare utfört på sin son som ett muslimskt ritualmord, och befarande vid ett annat tillfälle att även svenska skolbarn skulle komma att tvingas vända sina huvuden mot Mecka (Granath 1993). Denna retorik är som hämtad från Le Pens Front National eller Pia Kjaersgaards Dansk folkeparti.

I viss mån förekom alltså även retoriska inslag där Ny demokrati försökte koppla samman invandring och kriminalitet. Detta skall också ses i ljuset av att man redan i det första partiprogrammet föreslog att flyktingar som begår allvariga brott i Sverige skall utvisas ur landet (Ny demokrati 1991: 7) – även om John Bouvin för sin del menade att snatteri skulle vara en tillräcklig orsak (Gardberg 1993: 48).

En "mjuk" främlingsfientlighet? I likhet med RHP partierna uttryckte Ny demokrati en önskan om att folkomrösta om biståndspolitik, även om partiet till skillnad från dessa partier inte framförde något direkt krav på att hålla folkomröstning om invandring och flyktingmottagning – även om riksdagsledamoten Sten Söderberg (Nyd), som sedermera blev utesluten ur partiet, motionerade om en sådan åtgärd (Westlind 1996: 150; Gardberg 1993). Detta kan ses som ett uttryck för den populistiska anti-etablissemangsstrategin: genom kravet på folkomröstning ville man samtidigt göra gällande att de etablerade partierna var "odemokratiska", då de inte ville låta folket direkt avgöra politiska beslut av denna art. Man anklagade även det politiska etablissemanget för att ha "gömt undan" den totala kostnaden för invandringen under budgetrubriker som "socialhjälp", "kriminalvård", etc.

Att partiet höll en låg profil i fråga om att kräva folkomröstning om invandring och flyktingmottagande kan samtidigt ses som en rädsla att hamma alltför långt ut på den radikala flanken, vilket skulle resultera i stigmatisering. Över huvud taget var partiet inför riksdagsvalet 1991 noga med att utforma sin invandrar kritiska retorik i termer som skulle möjliggöra en mobilisering av invandringskritiska – och även främlingsfientliga – stämningar i opinionen, men utan att man skulle bli beskydd för att vara "rasist". Ny demokrati försökte till exempel under 1991 alltid understryka att man inte var motståndare till att hjälpa politiska flyktingar (vilket hade framstått som inhumant), men hävdade samtidigt att bästa

sättet att hjälpa dem inte var att låta dem komma till Sverige. I partifoldern "Varför ljuger de om Ny demokrati" skriver partiet till exempel "om vi verkligen vill hjälpa människor så skall vi göra det i katastrofområdet. Vi kan inte hjälpa Somalierna genom att ta hit dem. Eller?" (Westlind 1996: 146). På ett liknande sätt motiverades Ny demokratis förslag att SIDA skulle läggas ned, och att biståndspolitiken till u-länderna skulle minskas kraftigt, med att mer resurser istället skulle fokuseras på de baltiska staterna: det var där u-hjälpen borde fokuseras i första hand (Ny demokrati 1991: 7; se även Westlind 1996: 147). Riksdagsledamoten John Bouvin gick dock utanför gränserna för denna "mjuka" retoriska strategi, då han motiverade varför de baltiska staterna och inte Afrika skulle vara huvudmottagare av svenskt bistånd: "Vi skall hjälpa balterna, inte gödsla med missriktade projekt i Afrika. Jag har sett effekterna. Förr födde de 15 ungar och lejonen åt upp ett par och sedan dog tio av svält och så hade de tre barn som klarade sig. Nu, med våra pengar, överlever alla och då blir det katastrof" (Ungeson 1992: 45). Det intressanta är att Bouvin inte blev utesluten ur partiet, även om han fick bassning av den övriga riksdagsgruppen. Men faktum är att lan Wachtmeister försvarade Bouvin i sin bok *Krokodilerna* från 1992:

Stälvt klart får ingen säga att afrikanska barn dör av svält och sjukdom eller till och med äts upp av vilda djur. I den svenska Afrikabilden finns bara svältande barn, som får hjälp av Sida och alla de goda människorna från norra polcirkeln. Eller hur? Och Bouvin kan ju inte ha något att berätta. Han har ju bara jobbat som grävmaskinist i tre u-länder. Hur kan han veta vad som sägs bland befolkningen i Afrika? Han som har många svarta vänner. Kolsvarta, enligt John Bouvin. Nej, om Afrika vet bara Sida och Caril Tham (Wachtmeister 1992: 50).

Även detta kan ses som ett försök att använda den populistiska anti-etablissemangsstrategin: det politiska etablissemanget undertrycker "vanligt folk", såsom Bouvin. Detta till trots, får man anse att både Bouvin och Wachtmeister denna gång gick över gränsen för vad som anses vara för extremt i den svenska politiska kulturen (även av de flesta väljare), varför dessa uttalanden sannolikt var till större skada än nytta för partiets väljarnobilisering. Som också visades ovan blev sådana, mindre "mjuka" invandarkritiska/främningfientliga uttalanden också vanligare under mandatperioden. Då Ny demokrati under sommarmånaderna 1992 upprepade sin valturné från valkampanjen 1991, till exempel, förklarade Bert Karlsson att

den så kallade lasermannen – vars identitet inte var känd vid tidpunkten – förmodligen var både folkpartist och utlänning. Jan Wachtmeister, å sin sida, förkunnade att invandrarbarnen åker limousin till hemspråksundervisningen (Kratz 1992b; Souwander 1992).

Även om man tittar mer i detalj på Ny demokratis invandarkritiska retorik finner man strategier som ofta används av RHP-partier, som till exempel Sverigedemokraterna eller det franska Front National (se Rydgren 2003b, 2004a). En sådan strategi är att använda centrala begrepp och ideer som saluförs av politiska motståndare, och genom att vända dess logik på huvudet förvänta den ursprungliga betydelsen. Detta brukar kallas för *famme transformation* (se t.ex. Snow m.fl. 1986; Benford & Snow 2000). Ett sådant retoriskt knep är att fokusera på "omvänd rasism" eller "omvänd diskriminering". Ny demokrati motionerade bland annat om att insätta en lag som skyddar svenska ungdomar mot att *diskrimineras* som en följd av "positiv särbehandling" av flyktingar och invandrare: unga svenskar skulle ha samma rättigheter och möjligheter som invandrare att komma in i samhället. De skulle inte behöva utsättas för diskriminering i skolan, på arbetslivet eller på bostadsmarknaden (Arter 1992: 367; Gardberg 1993: 48). På detta sätt kunde man implicera att "anti-svensk" rasism och diskriminering är ett värre problem än främningfientlighet och diskriminering – som de facto drabbar invandrare och andra etniska minoriteter (se Rydgren 2004c) – som man ju inte ville skydda mot diskriminering i sitt lagförslag.

Mot alla elefanter och krokodiler: den populistiska anti-etablissemangsstrategin

Den främsta metoden för att utnyttja det misstroende mot de etablerade politiska partierna – och politikererna – som hade vuxit fram hos de svenska väljarna, var att sätta det egna partiet i skarp motsättning till det etablissemang man utmanade. Ny demokratis politiska retorik byggdes därför på den enkla tudelningens form, där det egna partiet ställdes mot samtliga de andra partierna. Några större skillnader mellan de etablerade partierna erkändes inte, utan dessa

klumpades ihop till en enhet. Ny demokrati sade sig representera vanligt folk och sunt förnuft, medan övriga partier stod för byråkrati och politisk elitism. De anklagades för att ha fjärmat sig från folket, och att det därför behövdes en ny uttolkare av folkets röst, vilken alltså Ny demokrati menade sig representera. Till skillnad från de etablerade partierna, som utmanade andra enskilda partier, eller något av de två politiska blocken, utmanade Ny demokrati i sin retorik hela partistystemet. Ny demokratis budskap byggde även i hög utsträckning på politiska förenklningar; politik var inte så svårt om man bara använde det sunda förnuftet och lyssnade på vanligt folk. Komplicerade nationalekonomiska resonemang kunde förklaras med öbackar, och om bara politikerna kunde frånga den politiska prästigen skulle alla problem lösas. Det skulle vara "drag under galoscherna".

Även satirisk humor var ett viktigt inslag i Ny demokratis populistiska appell: den svenska politiken jämfördes med en ankdamm (Wachtmeister 1988) och politiker med elefanter, som hade blivit tunga av för mycket och för långvarigt sittande (Wachtmeister 1990), och med krokodiler, som hade små öron och stora munnar (Wachtmeister 1992). Ett typiskt inslag i Ny demokratis speciella populistiska stil var programpunkten "ett bättre, roligare och billigare liv" som skrevs in i 1991 års partiprogram. Under denna punkt presenterade Ny demokrati några förslag på hur de vill göra livet roligare i Sverige. Ett av förslagen var att onödiga förbud borde tas bort, ett annat att skatten borde sänkas. Det är bättre om medborgarna själva får bestämma vad pengarna skall avsättas till (Ny demokrati 1991: 14). På detta sätt kombinerades partiets populism och nyliberalism, och det är svårt att riktigt skilja den ena från den andra.

Vissa delar av Ny demokratis nyliberala budskap kan också ses som en del av den populistiska anti-etablissemangsstrategin: etablissemangets förknippades i hög utsträckning med en relativt samstämmig uppslutning kring ett socialliberalt välfärdssamhälle, med ett relativt högt skattertryck. De populistiska tendenserna i Ny demokratis nyliberalism framstår tydligt i synnerhet då man tittar på de utgiftsposter där partiet ville göra besparingar, nämligen den statliga, regionala, och kommunala byråkratien (som räknades in i det politiska etablissemanget). Bert Karlsson menade till exempel att man skulle avskaffa "statliga organisationsbidrag, som är en del

av etablissemanget, ... det statliga partistödet, det statliga presstödet ... Det slösas också pengar på invandrareverket ..." (citat från Gardberg 1993: 80). Ytterligare ett exempel på detta är partiets alkoholpolitik, vilket var en fråga som partiet lyfte fram i valkampanjen. Ny demokrati föreslog att man skulle se till att öl, vin och sprit kostar lika mycket på krogen som på Systembolaget. Detta skulle genomföras genom att restauranger och krogar skulle tillåtas inhandla alkoholhaltiga drycker med den återförsäljarrabatt som ges för andra varor. Som ett led i EG-anpassningen ansåg också partiet att öl och vin skulle få säljas i vanliga livsmedelsaffärer. Ny demokrati hävdade att det största problemet inom det alkoholpolitiska området är att folk inte har råd att umgås. Partiet sade sig vilja främja en kultur där även drickandet har sin plats. I andra länder hade familjerna råd att gå på restaurang minst en gång i månaden. Det hade man inte i Sverige. Enligt Ny demokrati fann man i detta problem roten till den ensamhet många lever med (Ny demokrati 1991: 15). Just den svenska alkoholpolitiken var ett passande område att utnyttja i den populistiska kritiken av byråkrati och statligt förmynderi. Carl Herslow hade som partiledare för det populistiska Skånepartiet använt samma strategi på mitten av 1980-talet, vilket visade den potential för folkligt stöd som fanns i ett ifrågasättande av den restriktiva alkoholpolitiken (Peterson m.fl. 1989). På ett liknade sätt använde Ny demokrati även programpunkten att lapplisonerna skulle avskaffas.

Det råder alltså ingen tvekan om att Ny demokrati gjorde sitt bästa för att använda den första delen i den populistiska anti-etablissemangsstrategin, dvs. att utmåla sig själva som ett alternativ till hela den "politiska klassen". I sitt partiprogram slår Ny demokrati fast att de vill förändra grundlagen på en rad punkter. För att öka medborgarnas inflytande och bättra på politikernas förtroendekapital ville partiet införa ett system med ett ökat inslag av personval. Av samma grunder föreslogs också att möjligheten till folkomröstningar skulle utnyttjas mer än tidigare (Ny demokrati 1991: 3). Man finner emellertid ännu tydligare exempel på anti-etablissemangsstrategins första del i de intervjuer Gardberg (1993) utförde med ledande nydemokrater: enligt riksdagsmannen Johan Brohult till exempel, är Ny demokrati "emot korruption och politisk makt, vi vill att folket skall ha makten. Vi tror inte på den representativa demokratin i den form den existerar nu, där fackbossarna represen-

terar arbetarna och där de stora elefanterna i riksdagen och regeringen representerar medborgarna" (Gardberg 1993: 90). En kampanjloggan under sommaren 1991 var också "makten till folket, inte till järnrumporna" – vilket var en annan av partiets benämningar på byråkrater som man menade satt för säkert och för länge på sin stol (Westlind 1996: 135). Enligt Collander (Nyd), lyssnar Ny demokrati på "de små människorna", och målet för partiet är att lösa politiska problem genom sund förnuft (Gardberg 1993: 90). Bert Karlsson menade också att Ny demokrati representerar "folkets vilja": "Om folket är konstiga så är vi också konstiga, för jag tror att vi säger hur folk vill ha det" (Gardberg 1993: 90). Över huvud taget väjde sig inte Ny demokrati för begreppet populism; man försökte snarare vända detta epitet till någonting positivt. Ett exempel på detta finner vi i Ian Wachtmeisters bok *Krokodillerna*: "Om populism är att tala så att folk förstår, hoppas jag att Bert och jag kommer att vara populister så länge vi över huvud taget kan andas. Kännetecknande för politiker är ju att de talar så att folk inte förstår. Ofta skulle inte ens en språkprofessor förstå" (Wachtmeister 1992: 91). Sammantaget utgör alltså Ny demokratis politiska retorik ett skolexempel på den populistiska anti-etablissemangsstrategin, såsom den var presenterad i kapitel 1.

Ny demokrati hade även en politisk stil som visade en respektlöshet inför demokratiska politiska institutioner och procedurer. Bert Karlsson jämförde till exempel riksdagens omröstningar med de schlagertestivaler han varit inblandad i (Widfeldt 2004) och han blev fotograferad av Expressen stående i bara strumplästen på plenisalens talarstol i samband med riksdagsvalet 1991. Det fanns även andra strategier för att förstärka sin "folklighet", samt att locka till sig inte bara väljarnas utan även mediernas intresse. Ny demokrati uttryttjade till exempel det populära TV-laget i fotboll, där Bert spelade och där Ian ibland medverkade som domare, i sin valturné under sommaren 1991. Angående ett valmöte i Grebbestad i början på juli 1991 skriver Bert Karlsson: "Jag spelade fotboll med TV-laget där Ian var domare. Det kom oerhört mycket folk. Vi kombinerade flera framträdanden under sommaren med TV-laget. Bengt Bedrup gjorde mycket reklam för oss och även målvakten, Ronnie Hellström, stöttade oss" (Karlsson 1991: 78f). Ett annat exempel på en sådan "folklig" strategi var när Ian och Bert spelade i sin version av den klassiska nyårsunderhållningen Grevinnan och Betjänten (där

Ian var betjänten och Bert grevinnan), vilket sedermera visades på bästa sändningstid.

I likhet med de flesta andra (radikala) högerpopulistiska partier var Ny demokrati ovilligt inställd till att placera in sig själv till höger eller vänster på den så kallade höger-vänsterskalan. Partiets företrädare menade antingen att partiet var placerat i mitten, eller förneklade användbarheten av en sådan skala överhuvudtaget. Riksdagsmannen Johan Brohult, till exempel, förklarade att "vi tycker inte att man skall ha en höger-vänsterskala. Den motverkar sitt eget syfte. Våra motståndare placerar oss på den yttersta högerkanten för att de inte vill ha med oss att göra" (Gardberg 1993: 88).

Även om Ny demokrati, i enlighet med den populistiska anti-etablissemangsstrategin, försökte undvika att framstå som anti-demokratiska, hävdade partiet att den samtida svenska demokratin var ruten rakt igenom; förlamad av det politiska etablissemanget och fackföreningarna som ägnade sig åt inbördes uppgörelser. Det var dessa som var "elefanterna" i Wachtmeisters språkbruk (Gardberg 1993: 47). Trots försöken att framstå som ett demokratiskt parti – som "den sanna demokratis försvarare" – föllades emellanåt uttalanden av högt uppsatta medlemmar som tyder på en betydligt lägre aktning för demokratin som politiskt system. Enligt Bert Karlsson, till exempel, så "spelar det ingen egentlig roll hur saker och ting ser ut innan man når ett beslut" så länge beslutet är bra och gynnar folket: "om det är demokratiskt ... så skulle jag inte bry mig ett smack, så länge som beslutet är rättvist" (citat i Gardberg 1993: 107). Bert Karlsson menade även i en intervju i tidningen Café under vintern 1991 att det räcker med ett parti och en ledare – annars blir det för mycket käbbel (Ungesson 1992: 27). John Bouvin gick ett steg längre och påstod i ett uttalande att "lite diktatur är bra för folket" och bad riksdagen att "dra åt helvete". Han fick visserligen bassning av partiledningen för dessa uttalanden, men han utslöts aldrig ur partiet. Bouvin menade även att Sverige inte är någon demokrati, utan "det är politiker som sitter där, en liten hög, och bestämmer vad vi skall göra" (Gardberg 1993: 107).

I den mån dessa och liknande uttalanden skadade partiet hade Ny demokrati dock en förmåga att komma igen. Även i andra sammanhang lyckades partiet ofta vända misslyckade insatser till strategiska fördelar. Ett typexempel på detta var då Bert Karlsson medverkade i TV-programmet Magasinet den 15 februari 1991, då partiet fortfa-

rande var alldeles nybildad. Som nämnades ovan utsatte programledaren Olle Stenholm honom för en räckra svåra men relevanta frågor om Ny demokratis politik som inte Karlsson lyckades besvara. På grund av programmet, och den mediastorm som följde därav, beslutade sig Bert Karlsson för att avgå som partiledare. Ny demokrati utnyttjade skickligt Bert Karlssons misslyckande, genom att utmåla det som en del av etablissemangets överstyrthet gentemot vanligt folk. Bert menade att etablissemanget hade "enat sig mot Ny demokrati", och han kände sig indignerad över mediernas behandling av honom och partiet (Ungeson 1992: 17). Då han återkom som partiledare bara sex dagar efter sitt avhopp, motiverade Bert sitt beslut i en intervju i Expressen med att "jag kan inte bara lägga av... Jag skulle vara en idiot om jag inte lyssnade på folkets krav. ... Prästerna ber för mig i kyrkorna. Människorna ringe och vädfar till mig att stanna kvar som partiledare" (Ungeson 1992: 17). Även på detta sätt målas alltså en konflikt mellan folket och etablissemanget upp, där Ny demokrati och Bert Karlsson själv får sitt stöd från folket. Efter denna händelse förväntades det att Ny demokrati skulle rasa i opinionsundersökningarna. Så skedde dock inte, utan partiet noterade 11,8 procent i Demoskopys nästkommande undersökning. Att partiet inte tog skada av händelsen bekräftades ytterligare i Sifos undersökning från den 28 april, då Ny demokratis opinionsstöd uppmättes till 9,1 procent (Rydgren 1996).

Detta tyder på att medial synlighet i sig är så pass viktig att den kompenserar för negativ publicitet. Man kan även hävda att sådana händelser faktiskt snarare kan vara bra för framväxande högerpopulistiska partier, då de underlättar användandet av den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Det finns också flera tecken på att även "negativt" medietrymme sågs som positivt för partiet, åtminstone innan de interna konflikterna började bli akuta för partiet. Det man fruktade mest var att hamna i medieskugga, då partiet saknade alternativa kampanjvägar. Bert Karlsson erkände sedermera att han inte var "riktigt påläst" då han medverkade i Olle Stenholms *Magasinet* (Karlsson 1991: 52), och att han utnyttjade tillfället för medial uppmärksamhet:

Sanningen är den att jag hela tiden sagt nej till att bli partiledare, men att Ian övertalat mig. Vi hade varit lite osäkra på rollfördelningen i partiet och hur folk skulle reagera på Ian i ledningen. Jag tänkte i alla fall hoppa av. Det hade inget med Olle Stenholm att göra. Jag tyckte

att Ian skulle vara bättre som partiledare. Varför jag hoppade av just i *Efter tre* var att jag ville utnyttja tillfället. Jag spekulerade rent ut sagt, jag utnyttjade att jag gjort bort mig. Jag förstod att folk skulle känna sympati för mig, att de skulle känna igen sig. *Magasinet* blev en sym-bol på synen på den vanliga människan: den som inte studerat politik på heltid, eller kan hela nationalekonomin efter bara 14 dagar, har inte en chans (Karlsson 1991: 58f).

Ny demokratis partioorganisation: "business" men inte "as usual"

Vi har hittills konstaterat att det vid tiden för Ny demokratis framväxt fanns gymnasmamma möjlighetsstrukturer för att vinna väljare på ett politiskt budskap som kombinerar nyliberalism, (främlingsfientlig) invandrarkritik och en populistisk kritik av det politiska etablissemanget. Vi har också sett att Ny demokrati förde fram just ett sådant distinkt budskap. Vad som återstår att diskutera är därför Ny demokratis partioorganisatoriska struktur och tillgång till resurser för mobilisering. Som vi minns från kapitel 2 kan man förmoda att (A) nybildade partier, utan ideologisk och sakpolitisk historia kan ha fördelar på väljararenan, då den potentiella konflikten mellan den interna arenan och väljararenan är mindre påtaglig – i synnerhet om de har (B) en starkt hierarkisk eller till och med auktoritär parti-struktur och (C) tillgång till externa resurser (dvs. pengar och/eller media), vilket minskar beroendet av partimedlemmar. Ny demokrati passade perfekt in på denna beskrivning. Partiet var inte bara nybildat, och därmed i avsaknad av partihistorisk bakgrund (som partimedlemmar kunde identifiera som med), utan också extremt toppstyrt. Även om Ny demokrati enligt egen uppgift hade nästan 5000 partimedlemmar 1991, vilket var ungefär lika många som Miljöpartiet hade under samma period (Widfeldt 1997: 266f), gavs dessa medlemmar ingen chans till egentligt inflytande.

Till skillnad från de övriga svenska partierna hade Ny demokratis partioorganisation ingen regional nivå (länsförbund). Även om detta officiellt motiverades med möjligheten till en direktkontakt mellan kommunerna och den nationella ledningsgruppen – vilket därmed skulle främja bilden av att Ny demokrati hade en "platt" organisation (se Taggart 1996: 122f) – var Ny demokratis partioorganisation i

själva verket extremt toppstyrd redan från början, och avsaknaden av regionala förbund kan nog snarare förstås som ett sätt att spara pengar och att öka partiledningens manöverutrymme. Det gjordes heller inga seriösa försök från partiledningens sida att bygga upp ett riksräckande nät av lokalorganisationer. Sådana organisationer uppstod dock spontant under 1991, alltnedan partiet fick större uppmärksamhet; emellertid utan att lyckas erhålla något som helst stöd från partiledningen (för kostnader för valsedlar, etc.) – detta trots att de var fast beslutna att ställa upp under partiets flagg i de olika kommunvalen. Dessa lokala partier fick tvärtom betala 2000 kronor för att få licens till att använda partiets namn och logotyp (Westlind 1996: 158f). Partiledningen motarbetade också de initiativ som togs av lokala förbund att bygga upp en sammanhängande riksräckande partiorganisation (Westlind 1996: 159). Som kommer att diskuteras ytterligare i nästa kapitel hade Ny demokrati ingen lokal organisationsnivå alls efter 1993, utan ett system med skrivna kontrakt med fristående lokala partier som hade rätt att använda namnet Ny demokrati (Widfeldt 1997: 38). Till skillnad från samtliga övriga riksdagspartier hade dessutom Ny demokrati varken en kvinnoorganisation eller ett ungdomsförbund (Widfeldt 1997: 83). Ny demokratis ledning var alltså inte intresserad av att bygga upp en "social rörelse", vilket förmodligen gynnade partiet på kort sikt, men samtidigt (som vi kommer att se i nästa kapitel) möjliggjorde dess snabba försvinnande några få år senare.

Ett annat uttryck för Ny demokratis toppstyrning är att partiets riksdagskandidater inte nominerades av partimedlemmarna ute i landet (vilket är det vanliga för andra partier), utan handplockades av de två partiledarna. I synnerhet Jan Wachtmeister rekryterade kandidater från sina vänner, eller vänner till vänner, även om några av dem som spontant hörde av sig till partiledarna strax efter partibildandet också hamnade på valbar plats. Det var Jan Wachtmeister som skrev partimanifestet, och det var han som kontrollerade partiets officiella politik (Taggart 1996: 125f). Som vi delvis har sett ovan – och som kommer att bli ännu tydligare i följande kapitel – kunde han dock inte alltid behålla kontrollen över partigruppen och enskilda partiföreträdare.

Målet med Ny demokratis organisationsform var sannolikt inte endast att maximera effektiviteten, utan också att avvika från övriga partier (vilken kan ses som en del av den populistiska anti-

etablissemangsstrategin). Svensk politik har traditionellt sett valt att vara medvetet deliberativ och "deltagarintensiv", och intresseorganisationer har givits stor plats i den politiska praktiken (Widfeldt 2004). Detta medförde dock en viss trögriklighet, och skapade kanske en bild av att trögrikligheten var större än vad den i själva verket var. Ny demokrati motsatte sig detta, och ville effektivisera den politiska processen: den skulle bli med "businesslike" (Widfeldt 2004). Ett medvetet val var därför att organisera sitt eget politiska parti på samma sätt som man organiserar börsföretag – vilka nästan per definition är icke-demokratiska till sin natur (se t.ex. Schattschneider 1975; Pierre 1999).

Ny demokrati lyckades även skaffa sig ett stort manöverutrymme på väljararenan genom sin förmåga att finna alternativa resurser för väljarvässig mobilisering. Som nybildat parti var Ny demokrati utestängd från det statliga partistödet, vilket annars har kommit att bli den dominerande inkomstkällan för samtliga etablerade partier (Pierre & Widfeldt 1994: 348). För många andra oetablerade partier innebär detta att man möter stora svårigheter att finansiera röstsedlar och allahanda kampanjmateriel, som är nödvändiga för att nå ut med sitt budskap. Ny demokrati kunde dock skaffa en stor del av sådana resurser genom sina kontakter med näringslivet – där olika aktörer sköt till pengar – och genom den många gratispublikitet som medierna bjöd på (se Gardberg 1993: 51). Ny demokrati var ett utpräglat medieparti, som utnyttjade mediernas lyshnad för det oväntade och spektakulära. Detta minskade behovet av arbetsintensiva resurser – men gjorde också, som vi kommer att se i nästa kapitel, partiet mer sårbar för perioder av "medieskugga".

Även om man skall vara försiktig med att använda begreppet karisma, som är ett av de mest missshandlade begreppen inom politisk analys (speciellt av politiska journalister), kan man hävda att Ny demokrati uppfyllde flera av de kriterier som Panebianco (1988: 145ff) menar är utmärkande för ett *karismatiskt parti* (se också Taggart 1996: 136): (1) partiet är bildat av partiledaren, för att uppfylla hans eller hennes mål; (2) partiledaren väljer själv ut sina medarbetare; (3) han/hon blir den ende (eller åtminstone främste) uttolkaren av partiets politiska doktrin, vilket (4) resulterar i att organisationen kännetecknas av en dominant grupp som hålls ihop tack vare en stark lojalitet gentemot ledaren (vilket motverkar fraktionsbildningar så länge ledaren ses som auktoritativ); (5) den

interna karriärvägen är stängd för de som inte har partiledarens gunst, dels på grund av elitrekryteringen, dels (6) på grund av den mycket starka centraliseringen; samt (7) det faktum att ett karismatiskt parti ofta också är ett anti-parti parti, som presenterar sig som ett alternativ till alla andra partier (jmf också Weber 1978). Ny demokratis problem var dock att det fanns två partiledare (även om Ian var den egentliga ledaren, sågs Bert som en sådan av några av partitaktivisterna), vilket gav upphov till fraktionsbildning på ett tidigt stadium – men dock först efter riksdagsvalet hösten 1991. På kort sikt gynnade därför denna organisationsform Ny demokratis framväxt, även om den visade sig utgöra ett svåröversiktligt problem på längre sikt.

Man kan därför avslutningsvis konstatera att Ny demokratis organisation var väl anpassad till att utnyttja de nischer som hade uppstått. På grund av att partiet var nybildat, utan en ideologisk och sakpolitisk tradition, och på grund av partiledningens oerhört starka ställning gentemot övriga medlemmar (få partier har varit så toppstyrda som Ny demokrati), slapp Ny demokrati undan en rad av de begränsningar som vanliga partier måste ta i beaktande. För andra partier tar det i regel lång tid att förankra beslut om kursändringar, då partimedlemmar och partitaktivister ofta identifierar sig med den traditionella linjen. Det finns med andra ord alltid en latent konflikt mellan väljararenan och partitarenan (se kapitel 2), som Ny demokrati klarade sig lindrigt undan före valet 1991. De var även i en position att välja vågmästarstrategin, vilket de flesta andra partier har svarare att göra, då de historiskt och/eller känslomässigt redan tillhör den ena eller andra politiska grupperingen eller blocket. Jag vill därför hävda att Ny demokratis svagt utvecklade organisation i huvudsak var till gagn för partiet inför valet 1991. Men, som vi skall se nedan utgjorde den på längre sikt huvudförklaringen till varför partiet föll samman och försvann ur den svenska riksdagen bara några få år senare.

4 ... och fall

Som vi kommer att se nedan var Ny demokratis framgångssaga kortvarig: partiet föll successivt samman under mandatperioden, och försvann ut ur riksdagen med endast 1,2 procent av rösterna i 1994 års riksdagsval. Även om detta sönderfall inleddes kort efter valet 1991, medförde Ian Wachtmeisters avgång som partiledare i februari 1994 att händelseförloppet accentuerades. Huvudförklaringen till varför partiet föll ihop härrör främst från att partiet saknade organisatorisk stadga, men beror också på att väljaropinionen som en följd av den djupa ekonomiska krisen rörde sig i riktning bort från Ny demokratis politiska profil. Detta kapitel kommer främst att fokuseras på dessa två faktorer.

Ett allt mer feltajmat parti

Som vi såg i föregående kapitel utgjorde den kraftiga höger vinden som rådde åren före riksdagsvalet 1991 en av förklaringarna till att partiet lyckades växa fram. Denna opinionsvind bedarrade dock betänkligt, och förbyttes allt mer i en vänstervind, i takt med att den ekonomiska 1990-talskrisen bredde ut sig. Redan mellan 1991 och 1992 minskade andelen väljare som placerade sig själva till höger på höger-vänsterskalan från 37 till 30 procent. Samtidigt fördubblades nära nog andelen väljare som definierade sig själva som "vänster" från 19 till 37 procent mellan 1990 och 1994 (Weibull & Holmberg 1993: 4; 1994: 5; 1995: 3). Ytterligare ett tecken på en tilltagande vänstervind var att andelen väljare som motsatte sig en minskning av den offentliga sektorn ökade från 18 till 43 procent mellan 1990 och 1993. Under samma period halverades nära nog stödet för en minskning av den offentliga sektorn från 56 procent till 32 procent (Nilsson 1994: 71). Om man tittar enbart på dem

som ansåg det vara ett mycket bra förslag att minska den offentliga sektorn, minskade denna andel av väljarna från 24 procent i valet 1991 till 10 procent i valet 1994. Samtidigt ökade andelen som tyckte att det var ett mycket dåligt förslag från 11 till 21 procent (Nilsson 1995). Som ett resultat av denna utveckling ökade stödet för Socialdemokraterna laivinatartat i opinionsundersökningarna, och partiet nådde hela 50,4 procent i Sifos januarimätning 1993 (Holmberg 1993: 45f). Dessa förändringar medförde att Ny demokrati kom att ligga allt mindre rätt i tiden; till skillnad från perioden inför valet 1991 var Ny demokratis politiska profil inte speciellt väl anpassad till de mischer och potentiella möjlighetsstrukturer som fanns vid tidpunkten för valet 1994.

Även när det gäller den invandrings- och/eller invandrar-kritiska nischen, medförde den ekonomiska krisen försämrade potentiella mobiliseringsmöjligheter för Ny demokrati; detta trots att invandrar- och flyktingfrågan politiserades ytterligare i början på 1990-talet, delvis som ett resultat av Ny demokratis politiska retorik. Mellan 1991 och 1992 ökade andelen väljare som ansåg det vara ett ganska dåligt eller mycket dåligt förslag att ta emot fler flyktingar i Sverige från 53 till 64 procent – varav 39 procent ansåg det vara ett mycket dåligt förslag (Denker 1993: 135f). Även om den svenska opinionens inställning till att ta emot flyktingar och invandrare blev något mer positiv mellan 1992 och valet 1994 (Denker 1995: 57), var andelen invandrings- och invandrar-kritiska väljare ungefär lika stor 1994 som den var 1991. Man kan även konstatera att Ny demokratis sammanbrott – och inte dess framväxt – sammanföll med Sveriges dittills största flyktingvåg (då 79000 personer fick uppehållstillstånd 1994, de flesta från forna Jugoslavien). Men, samtidigt tyder mycket på att flyktingfrågan, och frågor av en sociokulturell art generellt, blev relativt mindre betydelsefulla för väljarna mellan 1991 och 1994. Den ekonomiska krisen ledde i Sverige till en ökad betydelse för traditionella frågor rörande den politiska ekonomin och välfärdsstaten snarare än till ökad politisk betydelse för sociokulturella frågor (Rydgren 2002; 2003c; Holmberg 2000: 114). En möjlig anledning till detta är att de borgerliga partiernas maktövertagande 1991, som ju följde på en uttalat ideologisk valkampanj ("En ny start för Sverige"), sammanföll med den ekonomiska krisens början. Då regeringen för första gången i modern tid leddes av en högerpolitiker, och då regeringen inledningsvis för-

sökte implementera sin privatiserings- och avregleringspolitik, blev vänstern, inte minst Socialdemokratin, det naturliga opinionsalternativet för missnöjda väljare. För att återknypa till kapitel 2, skulle man därför kunna hävda att den ekonomiska krisen re-politiserade den socioekonomiska konfliktdimensionen, vilket ledde till en depolitisering av den sociokulturella konfliktdimensionen i motsvarande grad. Detta var naturligtvis inte optimalt för Ny demokrati – speciellt inte då det blåste vänstervindar – och kan vara en delförklaring till det fastskobetonade valnederlaget 1994.

Ny demokratis problem, som vi även kommer att se nedan, var att det som en följd av hur situationen utvecklade sig mellan 1991 och 1994 blev allt svårare (för att inte säga omöjligt) att hålla sina tre olika väljargrupper (nyliberaler, invandrings- och invandrar-kritiker, och proteströstarna/populisterna) glada och nöjda på samma gång. Detta var en historiskt specifik koalition av väljargrupper som bara var möjlig i slutet av åttio-talet och början på nittio-talet; under mitten av nittio-talet hade dock kombinationen populism, främingsfientlighet och "vänsterekonomi" (kombinerad i en protektionistisk välfärdschauvinism) varit betydligt bättre lämpad för att mobilisera väljare. De flesta RHP-partier – med Front National i spetsen – utvecklades också i denna riktning under nittio-talet (Rydgren 2003b). Som vi kommer att se nedan varken kunde eller ville Ny demokrati genomgå en sådan ideologisk och retorisk förändring, vilket gjorde partiet alltmer feltajmat ur väljarnaximeringshänseende.

Ytterligare ett feltajmat, strategiskt misstag av Ny demokrati var att framhärda i sitt försvar av EU. Andelen väljare som var negativa till ett svenskt EG-medlemskap ökade kraftigt från 17 procent 1990 till 62 procent 1992 (Lindahl 1993: 154). Även om EU-opinionen vände igen året innan folkomröstningen – i valet röstade 52,2 procent för och 46,9 procent emot ett svenskt medlemskap (Lindahl 1995: 139) – innebär frågans kraftiga politisering en möjlighet till mobilisering; kanske framför allt för neipartierna. Till skillnad från RHP-partier i andra länder missade dock Ny demokrati chansen att kombinera EU-motstånd med nationalism, främingsfientlighet och populism, vilket hade kunnat appellera till en relativt stor del av de EU-kritiska väljare som inte delade neipartiernas (Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Centerns) övriga politiska värderingar (se Rydgren 2002). Det bör även noteras att Ny demokratis partiledning

också gick emot sina egna väljare på denna punkt: 1993 var det fler Ny demokratisympatisörer som var emot ett svenskt medlemskap i EU än vad som var för det; 40 procent respektive 31 procent (Lindahl 1994: 46).

Den politiska utvecklingen gjorde det alltså svårare för Ny demokrati att vinna väljare på det budskap som fördes fram inför valet 1991. Detta tvingade fram krav på förändringar inom delar av Ny demokrati, även inom den inre partiledningen, vilket aktualiserade partioorganisationens brist på verktyg att hantera interna konflikter. Det är – som vi kommer att se nedan – till syvende og sist i de organisatoriska faktorerna som man finner förklaringen till Ny demokratis sammanbrott och misslyckande i 1994 års riksdagsval.

Organisatorisk svaghet

Som vi såg ovan bildades Ny demokrati bara några månader innan valet, och det fanns ingen tid för att bygga upp en fungerande organisation. Det fanns heller inget intresse för det från partiledningens håll: partiet skulle styras som ett företag, där VD:n fattar beslut som sedan utförs. Detta visade sig vara ett framgångsrecept på kort sikt: som vi konstaterade i kapitel 2, och som visades i föregående kapitel, kan nybildade partier få kortsiktiga strategiska fördelar, då de lättare undkommer den potentiella mållkonflikten mellan väljararenan och den interna arenan på grund av avsaknaden av ideologisk och sakpolitisk historia. Detta gäller i synnerhet de partier som har en starkt hierarkisk eller till och med auktoritär partistruktur, samt tillgång till externa resurser (dvs. pengar och/eller media), vilket minskar beroendet av partimedlemmarna. Dessa fördelar kan dock, som vi kommer att se nedan, förvandlas till nackdelar på längre sikt, som i situationer där det nya partiets medlemsorganisation plötsligt växer snabbt, som en följd av det väljarmässiga genombrötet; då tillgången till externa resurser minskar; och/eller då det saknas interndemokratiska verktyg för att handskas med splittringar och konflikter inom partiledningen. Högerpopulistiska partier som har dragits in i spelet på den parlamentariska arenan kan också drabbas extra hårt av de mållkonflikter som beskrivs i kapitel 2, då det blir svårare för dem att fortsätta använda den populistiska anti-etablissemangsstrategin på ett trovärdigt sätt.

Problem på den interna arenan

Ny demokratis problem på den interna arenan bestod av två olika splittringstendenser; dels mellan partiledningen och partimedlemmarna, dels *inom* partiledningen.

Splittningstendensen mellan partiledning och partimedlemmar uppstod relativt kort tid efter riksdagsvalet 1991. Det fanns redan vid partistämman i slutet av februari 1992 en synbar spricka mellan partiledningen och den övriga partioorganisationen. En av huvudfrågorna som stämman tog beslut på var Ny demokratis nya organisationsstadgar, som vilket nämdes ovan saknade lännsförbund. Den officiella anledningen till detta var att "minska avståndet mellan ledningen och gräsrotterna" (Kratz 1992a). En alternativ tolkning var dock att den nya organisationen ökade den centrala partiledningens makt gentemot lokalföreningarna. Denna kritik uttalades också av partistyrelseledamoten Thomas Lindström, som även menade att Ny demokrati var alltför toppstyrt av Ian Wachtnmeister och Bert Karlsson (Folkbladet 1992-02-22). Även fortsättningsvis blev planerna på omorganisering en av de främsta orsakerna till partiets interna oroligheter. I juni 1992 uteslöts till exempel fem nydemokrater, varav två var ledamöter i Ny demokratis partistyrelse. Anledningen till detta uppgavs vara att de aktivt sökt motarbeta införandet av den nya organisationen (Knutsson 1992). Denna första omorganisering visade sig dock bara vara början. På Ny demokratis kommunkonferens i februari 1993 presenterades ett nytt organisationsförslag. Enligt förslaget skulle Ny demokrati bli ett renodlat riksparti, och lokala förbund skulle i fortsättningen få upprätta avtal med partiet, bland annat för att få använda partiets varumärken (enligt mönster från det franchisystem som till exempel McDonalds använder). Inför partistämman i april samma år satsade Ian Wachtnmeister hela sin politiska prestige på frågan om den nya organisationen. Även Bert Karlsson hotade med att avgå om inte stämman antog förslaget (Knutsson 1993). Det fanns dock många kritiker inom Ny demokratis medlemsorganisation; även på högre nivåer. Partistyrelseledamoten Jonas Lind gick till exempel i en debattartikel i Dagens Nyheter till angrepp mot den nya organisationen, som han kallade "Wachtnmeisters maktkupp". Han menade att partiledningen med det nya förslaget skulle få alltför fria händer, och att denna maktkoncentration skulle innebära en

mycket kraftig försvagning av den interna demokratin inom Ny demokrati. Trots den interna kritiken antog dock stämman förslaget om den nya organisationen med god marginal.

Kritiken mot den nya organisationen tilltog emellertid successivt inom Ny demokratis lokala förbund, och i augusti 1993 hölls en protestkonferens i Jönköping där tolv distrikt deltog. Som en följd av detta möte utsöts tre personer ur partiet (Ljungberg 1993). Konflikten trappades upp ytterligare, och utmynnade i att de oppositiva inom Ny demokrati bildade ett eget kommuniförbund i september 1993. I anslutning till detta bildades även en arbetsgrupp för att bekämpa Ian Wachtnmeister och Bert Karlsson, med målet att få de nya organisationsstadgarna ogiltigförklarade (Rydgren 1995: 44f).

Även inom riksdagsgruppen fick Ny demokrati problem på den interna arenan. Den 11 mars 1992 drabbades partiet av sina två första avhopp. Efter ett uttalande av John Bouvin om att en blandning av demokrati och diktatur skulle vara att föredra i Sverige, uppstod en diskussion inom partiet huruvida Bouvin skulle uteslutas ur partiet. Så blev inte fallet, men som en följd av den interna diskussionen lämnade riksdagsledamöterna Lars Andersson och Sten Söderberg (som sedermera anklagades för att försöka infiltrera Ny demokrati för Framstegspartiets räkning) – som båda stödde Bouvin – partiet. Avhoppet motiverades med att de var trötta på Ian Wachtnmeisters "diktaturfasoner" (Östgöta Correspondenten 1992-03-12). I december samma år lämnade Johan Brohult partiet, vilket aviserades direkt från talarstolen i plenisalen, med anledning av att Ian Wachtnmeister försökte stoppa utnämningen av Christina Rogestam (invandrarverkets tidigare chef) till VD för universitetens fastighetsbolag (vilket Brohult uppfattade som en personlig vendetta från Wachtnmeisters sida), och i oktober 1993 hoppade Anne Rehman av partiet. Anledningen till hennes avhopp var missnöje, dels över Vivianne Franzéns flyktingfientliga uttalanden (som beskrevs i föregående kapitel), dels över Ian Wachtnmeisters maktfullkomlighet.

Ny demokratis ledning, det vill säga främst Ian Wachtnmeister och Bert Karlsson, försökte minska risken för splittring inom riksdagsgruppen med en rad kontroversiella åtgärder. Som en följd av en rad kontroversiella uttalanden i medierna av dåligt pålästa nydemokratiska riksdagsledamöter, beslutade Ny demokratis partistyrelse i november 1992 att endast Bert Karlsson och Ian Wachtnmeister, och deras pressekreterare, fick uttala sig i Ny demokratis namn (Ljung-

eus 1992). På grund av avhoppet från Ny demokrati, och risken för nya avhopp, var partiets riksdagsledamöter i mars 1993 även tvungna att skriva under ett avtal där de förband sig att lämna riksdagen om de lämnade Ny demokrati (Ronge 1993a).

Även om man tittar på förhållandet mellan den inre partiledningen, det vill säga Ian och Bert, började splittringstendenserna att visa sig tidigt. I själva verket är det troligt att det redan från början fanns en spricka mellan Ian Wachtnmeister (och en grupp kring honom) och Bert Karlsson (och en – mindre – grupp kring honom). Denna dissonans orsakades av en mängd faktorer, inte minst maktkamp, men jag vill särskilt framhäva betydelsen av den skilda synen på den populistiska anti-etablissemangsstrategin (jmf Taggart 1996: 88). För Ian Wachtnmeister var populismen främst just en *strategi* för att kunna uppnå realpolitiska mål, som fanns fastställda i partiogrammet (kanske främst det nyliberala ekonomiska programmet – men också det invandrapolitiska). Då partiet väl fanns representerat i riksdagen var Wachtnmeister beredd att tona ned den populistiska appellen, och istället använda de strategier som bäst lämpade sig för spelet på den parlamentariska arenan. Som situationen var, kunde en sådan strategi vara samtal med regeringspartierna likaväl som en konfrontationsstrategi. När det gäller Bert Karlsson däremot, tyder mycket på att den populistiska strategin betydde betydligt mer. Hans främsta politiska drivkraft var inte av sakpolitisk art; kampen mot det "politiska etablissemanget" var för honom det övergripande politiska målet. Jag misstänker således att för Bert Karlsson var populismen inte enbart en strategi för att uppnå riksdagsrepresentation, utan också en ideologi i sig själv.

Redan efter den ekonomiska debatten i TV i september 1991, kritiserade Bert Karlsson öppet Ian Wachtnmeister med orden: "Ian pratar inte längre som folk. Min svärmor förstod inte vad han sa" (Granhquist 1991) – vilket alltså implicerar att Ian Wachtnmeister enligt Bert Karlsson inte drev den populistiska anti-etablissemangsstrategin tillräckligt hårt. Ian Wachtnmeister pratade inte längre som vanligt folk, utan lät som en politiker. Kritiken riktades således inte mot vad Wachtnmeister sade, utan hur han sade det. Sprickan framstod även klart då Bert Karlsson dagen efter riksdagsvalet presenterade en krävista riktad mot den blivande regeringen, trots att Ian Wachtnmeister uttryckligen hade motsett sig detta (Granhquist 1991). Wachtnmeister ville avvakta för att se om situationen var bäst

lämpad för samarbete eller konfrontation. För Bert Karlsson fanns inte någon sådan tvekan, för honom gällde parollen "drag under galoscherna" även efter det att Ny demokrati vunnit mandat i den svenska riksdagen. Sprickan mellan Bert Karlsson och Ian Wachmeister framträdde även tydligt efter Ny demokratis uppgörrelse med regeringen om hur löntagarfondernas pengar skulle användas – där Ny demokrati hjälpte regeringen att rädda ansiktet. Medan Wachmeister var nöjd och menade att det var den bästa uppgörelse partiet kunde få, var Bert Karlsson mycket missnöjd, och menade att om "borgarna [skall] bestämma över oss så behövs vi inte som parti" (Wendel 1992). Bert Karlsson uttalade även redan vid den här tidpunkten att det fanns två olika linjer inom Ny demokrati. Den ena, som han själv företrädde, ville att partiet skulle företräda en egen linje, utan att snegla på vad andra partier tycker. Den andra strömningen hade, enligt Bert Karlsson, svårare för att agera självständigt (Svenska Dagbladet 1992-05-14).

Bert Karlsson hade alltså inte mycket till övers för Ian Wachmeisters strategi att genom kompromisser maximera partiets programrealisering. Han hade också svårt att fördrå Wachmeister motvilja att fälla regeringen. Ett centralt inslag i den populistiska anti-etablissemangsstrategin är att det behövs en ny politisk kraft som står utanför de gamla partipolitiska konflikterna. Detta kan förklara Bert Karlssons reaktion, då det började stå klart att Ian Wachmeister hade valt att gynna den borgerliga sidan inom svensk partipolitik. Bert Karlsson hade kunnat tänka sig att fälla regeringen, för att manifestera det politiska etablissemangets svaghet – något som han dock klargjorde först senare: "Ian hade chansen att, genom att hävda Ny demokratis politik, fälla regeringen våren -93. Socialdemokraterna hade då fått träda in och tvingas lägga korten på bordet. Det hade då visat sig att även en Socialdemokratisk regering tvingats till tuffa besparingar och att deras tal om en särskild solidaritet med de sämst ställda är en myt" (Karlsson 1994b).

Under våren 1993 förstärktes successivt konflikten mellan Bert Karlsson och Ian Wachmeister. Under årets första månader hotade visserligen även Ian Wachmeister med att fälla regeringen (Neiman 1993), men som indikeras ovan var det Bert Karlsson som drev kritiken längst. I samband med Ny demokratis stunkande opinionsafför (partiet backade från 9,6 till 7,7 procent i Sifos undersökningar) uttalade Bert Karlsson öppet att det var ett misstag att bilda partiet

Ny demokrati. Det hade varit bättre att fortsätta som rena opinionsbildare. Att han ville fälla regeringen betydde inte att han trodde att en annan regering skulle sköta uppgiften bättre, anledningen var istället att visa väljarna att inte heller Socialdemokraterna skulle klara av att regera. Lösningen på Sveriges problem kunde inte lösas av de etablerade politiska parterna, menade Bert Karlsson. I stället krävdes civil olydnad: "Etablissemanget lurar skjortan av vanliga medborgare. Det krävs en revolt nerifrån, vanligt folk måste gå ut och protestera helt enkelt. Civil olydnad är tydligen det enda som återstår" (Peruzzi 1993). På frågan hur han såg på Ny demokratis ideologi, svarade Bert Karlsson att han ansåg att partiet alltid skulle ligga mitt i allting.

Ny demokratis agerande i samband med att partiet oväntat röstade emot sitt eget förslag i frågan om delpensionen, utan att först förvarna någon om detta, drev också fram ett nyvalshot från statsminister Bildt. Detta ansågs allmänt vara Bert Karlssons förtjänst, och föranledde riksdagsledamoten Lars Moquist att i ett brev till Ian Wachmeister beklaga Bert Karlssons agerande. Moquist menade att Bert Karlsson var domptörande, och alltför inriktad på taktiserande och politiskt bluffmakeri. Moquists brev var inte avsett för allmänheten, men det faktum att det var adresserat till Wachmeister påvisar att det fanns en spricka inom Ny demokrati, och att denna placerade Bert Karlsson och Ian Wachmeister på var sin sida. Till följd av turbulensen kring detta hotade Bert Karlsson att lämna politiken (Mellin 1993; Rydgen 1995).

Det är emellertid först i samband med reaktionerna och agerandet efter regeringens hot om nyval, som sprickan mellan Bert Karlsson och Ian Wachmeister framträdde på allvar. Efter samtal med statsminister Bildt kom Ny demokrati att stödja regeringen och rädda den från nyval. Det talades även om att Ian Wachmeister efter denna händelse satsade på att framstå som mer seriös och ansvarstagande. Mycket tyder också på att Ian Wachmeister egentligen inte ville fälla en borgerlig regering. Som nämnades ovan prioriterade Wachmeister det nyliberala ekonomisk-politiska programmet, och det är svårt att tro att han skulle ha föredragit en Socialdemokratisk regering. Förmodligen blev Wachmeister också skrämd av marknadsreaktionerna, som partiet fick skulden för. När Ny demokrati genom utpressningspolitiskt agerande förmått regeringen till samtal med partiet, såg därför Ian Wachmeister ingen

anledning att hålla kvar vid den populistiska anti-etablissemangsstrategin, då det fanns överordnade politiska mål. Denna kursändring i politiken gillade inte Bert Karlsson. Han uttalade i media att det var Ian Wachtmeisters idé att stödja regeringen Bildt, och att han själv fått ge sig i den interna debatten. Han hördes vidare klaga över "Ians idiotorder att till varje pris stödja regeringen" (Eneberg 1993). Bert Karlsson hade, till skillnad från Wachtmeister, inga betänkligheter att fälla en borgerlig regering. Den av honom prioriterade konfliktdimensionen stod i betydligt högre grad utanför den traditionella blockpolitiken, och var riktad mot det "politiska etablissemanget" som helhet.

Ny demokratis opinionsfifror fortsatte att falla efter uppgörelsen med regeringen, och i maj 1993 uppstod åter oroligheter till följd av delade meningar mellan Bert Karlsson och Ian Wachtmeister. Bert Karlsson drev kravet på en skattehöjning, vilket Wachtmeister bestämt motsatte sig. Bert Karlsson menade vidare att regeringen skulle avkrävas ett pris för Ny demokratis stöd, och att Ian Wachtmeister var för feg för att gå emot regeringen (Ronge 1993b). Ian Wachtmeister meddelade dock att regeringen även i fortsättningen kunde lita på partiets stöd. Wachtmeister uttryckte även ståndpunkten att det var viktigt att välja mellan olika politiska paket; han var inte beredd att stödja Socialdemokraterna i vissa frågor då deras politiska paket var sämre än regeringens (Svenska Dagbladet 1993-05-07). Även detta tyder på att Ian Wachtmeister delvis övergivit den populistiska strategin, där det är viktigt att följa den förändrade väljaropinionen i varje enskild fråga. Förklaringen till oenigheten mellan Ian Wachtmeister och Bert Karlsson kan därför även denna gång möjligen härledas till den olika synen på den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Man kan dock inte utsluta att det även fanns skillnader mellan Bert Karlssons och Ian Wachtmeisters syn på sakpolitiska frågor som emanerar från olika ideologiska positioner inom höger-vänsterdimensionen. Det skulle alltså även kunna röra sig om en konflikt mellan höger (Ian) och vänster (Bert) inom partiet. Bert hade till exempel tidigare i en tidningsintervju sagt att han egentligen var socialdemokrat (Skånska Dagbladet 1992-02-24).

Samtidigt kan sådana uttalanden, liksom förslag på skattehöjningar, ses som en önskan att följa den förändrade väljaropinionen. Då Ny demokrati bildades, och partiprogrammet formulerades,

bläste som vi såg i föregående kapitel högervindar inom den svenska väljaropinionen. Ny demokratis nyliberala högerpopulism kom därför att ligga nära opinionens åsikter. Under mandatperioden skiftade dock, som vi har sett ovan, väljaropinionen åt vänster. Jag menar att Bert Karlsson ville följa denna vänsterorientering, och förflytta även Ny demokratis position åt vänster inom den ekonomiska högervänsterdimensionen. Bert Karlssons retorik under senare delen av mandatperioden var också vänsterpopulistisk liksom mycket som högerpopulistisk (sett utifrån ett socioekonomiskt perspektiv) – dock samtidigt kombinerad med en allt skarpare invandring- och invandrar kritik. Denna dragning åt vänster i Bert Karlssons populism kan illustreras av följande citat, där det står klart att han inte var beredd att följa partiets privatiseringspolitik:

Jag tror fortfarande på neddragningar i den offentliga sektorn, men för min del var det dock självklart att dessa skulle ske i byråkratin och i den politiska verksamheten, inte genom att avskeda den värdande och undervisande personalen. Jag tycker att besparingar i kommunerna är nödvändiga men inte genom att göra folk arbetslösa för att slussa dem vidare till ett annat konto, a-kassan. Sämre vård och sämre skola utan någon slutlig besparing, det kan inte gå i det sunda förnuftets anda (Karlsson 1994a).

Det fanns dock ingen förståelse för en sådan kursändring hos Ian Wachtmeister och de personer som rekryterats från hans krets. De var ideologiskt formade av åttioitalets nyliberala SAF-politik, och var oförmögna och ovilliga att följa den förändrade väljaropinionen av strategiska skäl. Ian Wachtmeister visade heller inga tecken på att vara beredd att överge partiets politiska program, vilket en sådan förflyttning skulle innebära. Det är i denna konflikt som en stor del av grunden bakom sprickan mellan Bert Karlsson och Ian Wachtmeister står att finna.

Under hösten 1993 fördjupades sprickan mellan Bert Karlsson och Ian Wachtmeister, och Bert Karlsson gick i november – efter en Sifomätning visade att partiet backat från 11 procent i juni 1992 till 4,4 i oktober 1993 – ut med offentlig kritik mot Wachtmeister: "Ian vägrar omröstningar och är den störste krokodillen. Han ser blått när det gäller att göra upp med sossarna och Ingvar Carlsson har en poäng i att Ian kan gå med i regeringen i slutändan" (Ronge 1993b). Även under vintern fortsatte Bert Karlsson att beskylla Ian Wacht-

meister för att "sitta i knät på regeringen" (Björk 1994). I början av februari 1994 ställdes konflikten mellan Bert Karlsson och Ian Wachtmeister på sin spets. Bert Karlsson lanserade i en tidningsintervju kravet att Ny demokrati skulle ändra taktik. I syfte att få upp de dåliga opinionsresultaten, som balanserade precis på fyraprocentsspären, inför höstens val ville Bert Karlsson att Ny demokrati skulle bedriva utpressningspolitik. Han menade att partiet varit för ärligt, och tagit alltför stort ansvar. Han hotade också med att hoppa av partiet om regeringens förslag om vårdnadsbidrag gick igenom i riksdagen med Ny demokratis stöd. Ian Wachtmeister motsatte sig ett sådant taktikbyte. Han menade att effekten på Sveriges ekonomi och Sveriges folk var det väsentliga, och att han inte var beredd att köpa opinionstramgångar till priset av en "örling", politik (Leijonhufvud 1994). Bert Karlsson var över huvud taget besviken på vad han uppfattade som Ians misslyckande att använda den anti-etablissemangsstrategi som stod till buds:

Det finns en betydande likhet mellan de etablerade borgerliga partierna och Socialdemokraterna. De skyddar etablissemangat och alla dess förmåner. Den fällan vill jag icke se Ny demokrati falla i, då skulle en stor del av poängen med partiet försvinna. Därför är det också viktigt att Ny demokrati håller sig för god för att spela med i den traditionella blockpolitikens villkor. Vi måste hålla oss neutrala inför såväl blått som rött och kunna rösta igenom det bästa alternativet. Detta har lan haft stora problem med. Han ser bokstavligen rött vid tanken på samarbete och uppgifter med Socialdemokraterna. ... Ny demokrati har uppfattats som ett parti som ständigt och jämnt hotar med sin makt att fälla regeringen men som ändå stöder regeringens politik i slutändan. Vi blir illa åtgångna av våra väljare för att vi tar ansvar för en regeringens hållbarhet och dessa signaler tycker jag lan har missat (Karlsson 1994a).

Även denna gång grundade sig alltså Bert Karlssons kritik på Ny demokratis stöd till den borgerliga regeringen, som han menade hade orsakat de låga opinionsciffrorna. För att få dessa att stiga igen efterlystes en mer radikal användning av den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Att detta skulle innebära att partiet agerade tvärt emot sitt partiprogram (inte minst det ekonomisk-politiska programmet) spelade ingen roll för Bert Karlsson, eller som han uttryckte det: "Du kan tycka rätt, men vad hjälper det om du inte sitter i riksdagen" (Björk 1994). Ian Wachtmeister hade emellertid en annan inställning: det fanns politiska mål som stod över det

egna partiets opinionsciffror, och i målkonflikten mellan väljar-maximering och programrealisering (och ideologisk trohet) gjorde han en annan avvägning än Bert Karlsson. Han var inte beredd att överge sina egna – och (därigenom) Ny demokratis – ekonomisk-politiska ståndpunkter för att följa en förändrad väljaropinion. Det är även möjligt att Ian Wachtmeister gjorde en annan strategisk bedömning av värdet av att använda utpressning som taktik, än vad Bert Karlsson gjorde. Det är möjligt att Wachtmeister ville undvika att Ny demokrati blev orsaken till politisk, och därigenom – i denna osäkra tid av ekonomisk recession – även ekonomisk, kris av både ideologiska och strategiska skäl. Ny demokrati fick allmänt skulden för att riskera landets ekonomi då de ställde ultimatum till regeringen, vilket vid upprepade tillfällen fick räntan att stiga i höjden. Kostnaden för att använda en radikal vågmästarsstrategi ökade, och det är långt ifrån självklart att ett sådant beteende, vid den tidpunkten, hade uppskattats av väljaropinionen. Även konflikten mellan marknaden och den populistiska strategin kan därmed ha begränsat Ny demokratis politiska manöverutrymme. Om Ny demokrati frångick tidigare löften och uppgifter i syfte att röstmaximera, reagerade marknaden negativt. Räntan steg och kronkursen föll. Detta skedde vid regeringens nyvalshot, såväl som då Ny demokratis regeringsstöd framstod som osäkert till följd av Bert Karlssons utspel om höjda skatter. Att Ny demokrati framstod som orsaken till marknadsoroligheter var inte bra för partiet, vare sig ur strategiskt eller ideologiskt perspektiv. Det var alltför många människor, och väljare, som drabbades.

Bara några dagar efter Bert Karlssons utspel meddelade Ian Wachtmeister oväntat att han skulle avgå vid partiets stämma i april samma år – vilket meddelades, utan att ha varskott partikamraterna, direkt i en Rapportsändning. I ett pressmeddelande motiverade Wachtmeister avgången med att han inte längre kunde styra partiet som han ville:

Ny demokrati har förändrats. När Sverige mer än någonsin behöver tuffa partier som vågar tala om hur det ser ut, så börjar plötsligt vår raka stil att ifrågasättas – inom partiet ... Så sent som i höstas var jag helt inställd på att fortsätta. Men sedan har jag i omgångar sett hur partiets motståndskraft minskat i takt med Sifo-mätningarna. Det är det allvarliga. Ny demokrati borde vara en rörelse som sluter leden och blir starkare i motvind (Jönsson 1994).

Wachtmeister sade sig också vara besviken på Bert Karlssons brist på lojalitet. Han konstaterade att "när jag har ägnat 50 timmar åt att sätta mig in i en svår fråga, verkar den fruktansvärt enkel för Bert som ägnat den fem minuter när han läst någon kvällstidning" (Stenberg 1994). Efter Wachtmeisters avhopp kom konflikten upp till ytan, och det råder ingen tvekan om att sprickan dem emellan utgjorde en stor del av förklaringen till avhoppet.

Bert Karlsson krävde bara några dagar efter beskedet om Ians förestående avgång att Wachtmeister skulle lämna partiet med omedelbar verkan. Ian Wachtmeister tog i ett brev avstånd från Ny demokrati, och lanserade förslaget att partiet skulle läggas ned om det inte klarade fyraprocentspärren i höstens val.

Jakten på en efterträdare för Wachtmeister inleddes genast, sedan Bert Karlsson, med motiveringen att han inte var kompetent nog att leda ett parti, förklarade att han inte tänkte ställa upp (Björk 1994). En rad olika kandidater utpekades av medierna. Så småningom blev det dock Harriet Collander som lanserades av Bert Karlsson, och hon valdes också till ny gruppledare för Ny demokrati i slutet av februari (Westlind 1994). Harriet Collander meddelade även att hon tackat ja till valberedningens förfrågan om att bli ny partiordförande i Ny demokrati. Valberedningens ordförande Robert Jousma hävdade dock att hon inte ens hade blivit tillfrågad (Eriksson 1994), och presenterade några dagar senare istället Sten Dybeck, som bara några månader tidigare hade blivit medlem i Ny demokrati, som valberedningens förslag till ny partiordförande. Ian Wachtmeister förklarade sig stå bakom detta förslag, medan Bert Karlsson stod fast vid Harriet Collander (Olofsson 1994).

Efter Wachtmeisters avgång som gruppledare förändrades även Ny demokratis politiska hållning i riksdagen. Bland annat bytte Ny demokrati sida i socialutskottet, och sade nej till regeringens förslag om husläkarlagen. Även nedgången i opinionsundersökningarna fortsatte dock, och man nådde endast 3,3 procent i Sifos undersökning i mars 1994 (Rydgren 1996: 16). Som framgår tydligt ovan fördjupades alltså sprickan inom Ny demokratis partioorganisation ytterligare efter Wachtmeisters avgång. Efter den sammanhållna länken, partiledaren och partigrunden hade stigit åt sidan föll partitbygget samman som ett korthus. Redan i slutet av mars 1994 genomdrevs till exempel en bostillnad mellan partiets och riksdagsgruppens pengar (Ronge 1994). Splittingen inom Ny demokrati

accelererades ytterligare, sedan Harriet Collander i slutet av maj gått emot den egna riksdagsgruppen, och kovänt från ett nej till ett ja i frågan om vårdnadsbidrag, efter samtal med statsminister Bildt. Bert Karlsson bröt genast med Collander, och meddelade att han istället ville se Vivianne Franzén som partiledare. Det talades nu om tre olika falanger inom Ny demokrati; Ian-, Bert- och Harriettälangen (Pedersen 1994). Ian Wachtmeister och Bert Karlsson kunde dock enas om att de ville se Vivianne Franzén vald som ny partiordförande vid den extra partistämman i juni – vilket hon även blev. Den gamla styrelsen hävdade dock att stämman inte hade behögenhet att välja någon ny styrelse, och överklagade därför beslutet. Därmed fick inte den nyvalda styrelsen tillgång till partikassan (Karlsson 1994). Franzén blev dock också vald i medlemsmörstningen den 21 juni, och dagen därpå meddelade Harriet Collander att hon skulle avgå som partiordförande (Alfredsson 1994).

Även valrörelsen under sommaren 1994 präglades helt av den interna splittingen. I början på juli 1994 meddelade Stockholms Tingsrätt att de funnit partiledarvalet av Vivianne Franzén ogiltigt (Eriksson 1994), och den 20 juli hoppade Franzén av Ny demokratis valrörelse, med motiveringen att hon inte tänkte göra någonting förrän hon formellt blivit vald till Ny demokratis legitima partiledare, vilket förväntades ske vid extrastämman den 20 augusti – det vill säga knappt en månad innan riksdagsvalet. I tomrummet efter Franzén utnämnde Gunilla Astrup Persson sig själv till "fungerande" partiledare och ny partiordförande för Ny demokrati. Vid sidan av dessa två, ställde även Bert Karlsson upp som kandidat till ny partiledare för Ny demokrati vid extrastämman i augusti. Vann gjorde dock Vivianne Franzén (Svenska Dagbladet 1994-08-21). Efter denna tumultartade valrörelse – då Ny demokrati enligt Bert Karlsson alltnar kom att framslå "som ett Ams-projekt för rätts haverster och knäppskallar" (Karlsson 1994b) – lyckades Ny demokrati inte samla mer än 1,2 procent av rösterna i riksdagsvalet den 18 september 1994, och försvann därmed ur riksdagen efter bara en mandatperiod. Därefter fortsatte processen av sönderfall i ett accelerande tempo, och partiet förvandlades snabbt till en sektliknande sammanslutning – för att därefter försvinna helt och hållet.

Problem på den parlamentariska arenan

Under mandatperioden aktualiseras dock inte endast malkonflikten mellan väljararenan och den interna arenan utan även, som vi har snuddat vid ovan, den mellan väljararenan och den parlamentariska arenan.

Inför valet 1991 sökte Ny demokrati en vågmästarposition; något som låg i linje med den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Detta medförde att partiet slapp bakbindas av malkonflikten mellan väljararenan och den parlamentariska arenan (se kapitel 2). Resultatet i 1991 års riksdagsval gav också Ny demokrati en vågmästarposition. För att kunna utnyttja en sådan position fullt ut krävs dock att partiet är beredd, och har möjlighet, att rösta med både regeringen och oppositionen. Ny demokrati gjorde också från början klart att det inte skulle komma att bli ett passivt stödparti till regeringen (vilket markerades med att partiet lade ner sina röster då Carl Bildt valdes till statsminister). Genom att gå emot en rad frågor, sökte partiet tvinga fram samtal med regeringen, och därmed genom sin vågmästarposition realisera så mycket som möjligt av den egna politiken. Under mandatperiodens första år gick Ny demokrati på detta sätt emot regeringens förslag om uppskjuten höjning av barnbidraget och slopad delpension. Ny demokrati kom dock att ändra sig angående förslaget om barnbidraget till följd av den räntechock som följde. Även i augusti 1992 aviserade Ny demokrati att partiet skulle komma att gå emot tre tunga regeringsförslag; införandet av karensdag i sjukförsäkringssystemet, vårdnadsbidraget och husläkarreformen. Även denna gång var syftet sannolikt att utnyttja vågmästarrollen, och tvinga fram kompromisser med regeringen. Denna strategi misslyckades dock. Istället för att vända sig till Ny demokrati, valde regeringen som en följd av den djupnande valutakrisen en bred uppgörelse med Socialdemokraterna.

Genom denna krisuppgörelse mellan regeringen och Socialdemokraterna förlorade Ny demokrati tillfälligt sin vågmästarposition, och därigenom även sitt inflytande över den svenska politiken. Av minst lika stor betydelse – om inte ännu större – var att partiet hamnade i kraftig medieskugga under denna period: det var anmärkningsvärt tyst i medierna om Ny demokrati månaderna efter krisuppgörelsen. Denna händelse gav en första fingervisning om svagheten i Ny demokratis organisering: då mediebelysningen ute-

blev stod det klart att partiet hade få alternativa resurser för politisk mobilisering – en insikt som säkerligen skrämdde många inom partiet (inte minst Bert Karlsson). Stödet för Ny demokrati i opinionsundersökningarna var också som störst (12,5 procent) när den borgerliga regeringen tvingades samarbeta med partiet, medan det sjönk snabbt när regeringen istället vände sig till Socialdemokraterna för en bred uppgörelse (Gardberg 1993: 51). Efter uppgörelsen – och då det började stå klart att den ekonomiska krisen var ett faktum – återhämtade sig aldrig Ny demokratis stöd i de olika opinionsundersökningarna, även om Ny demokrati återvann sin tidigare vågmästarposition sedan samarbetet mellan regeringen och Socialdemokraterna underminerats av beslutet att låta den svenska kronan flyta fritt.

I januari 1993 hotade Ny demokrati att fälla regeringen om den inte var villig att diskutera hela budgeten med partiet. Ny demokrati klargjorde att man inte tänkte rösta för regeringsförslagen utan förhandling. I mars 1993 fällde också partiet regeringens förslag om delpension genom att i sista stund rösta emot sitt egna förslag, till förmån för Socialdemokraterna. Som en följd av denna händelse hotade statsminister Bildt med att avgå, vilket som vi såg ovan fick Jan Wachtmeister att samtala med regeringen och lova att stödja regeringspolitiken. Detta markerar inledningen till en mer ansvarstagande period. Det innebär också att Ny demokrati genom att välja sida till förmån för regeringen frivilligt tonade ned sin vågmästarposition. Detta begränsade partiets politiska manöverutrymme, och som vi såg ovan omöjliggjorde en trovärdig användning av den populistiska anti-etablissemangsstrategin.

Det minskade manöverutrymmet

Om Ny demokratis framväxt till stor del kan förklaras med (1) partiledarnas extremt starka ställning gentemot den övriga partitorganisationen (dvs. bristen på interndemokrati), (2) förekomsten av externa resurser (inte minst massmedia), vilket minskade beroendet av partimedlemmarna, och (3) den trovärdiga användningen av den populistiska anti-etablissemangsstrategin – så kan partiets "fall" i mångt om mycket förklaras med samma faktorer.

Låt oss börja med den tredje punkten. Den populistiska anti-etablissemangsstrategin var alltså en av huvudsakerna till Ny demokratis framväxt och framgång i riksdagsvalet 1991, främst för att man genom denna strategi kunde fånga upp väljare med högt politikermissstroende, men också för att partiets populism borgade för att den förändrade väljaropinionen följdes på enskilda frågor. Att anpassa sig efter väljarnas åsikter är naturligtvis centralt för alla politiska partier i Sverige, men det var särskilt viktigt för Ny demokrati. Partiet profilerade sig från början som ett väljarparti. Till skillnad från de etablerade partierna hade Ny demokrati heller inte några kärnväljare, utan var helt och hållet tvungen att förlita sig på de lätt-rörliga väljarna. Under mandatperioden uppstod det emellertid, som vi har sett, en konflikt mellan väljararenan och Ny demokratis interna arena. Partiet var inte längre helt nytt, och det hade skapats en sakpolitisk tradition. Denna tradition bildade tillsammans med partiprogrammet Ny demokratis "path-dependency", vilken partiet inte kunde avvika från utan vidare utan att orsaka protester från medlemmar som identifierade sig starkt med tidigare programpunkter. Den typ av konflikter som finns i alla partier framträdde därmed även inom Ny demokrati – som dock saknade organisatoriska verktyg att handskas med dem på ett effektivt sätt. Detta problem accentuerades av att Ny demokrati i praktiken hade två partiledare (och partigrundare), som identifierade sig med olika programpunkter och skiljde sig åt i synen på lämpliga strategier. Det blev även svårare att ställa sig utanför den svenska blockpolitiken (vilket den populistiska strategin krävde) då det uppenbarades att det fanns betydande kostnader förknippade med att fälla en borgerlig regering. Dels skulle en sådan åtgärd reta upp partimedlemmar såväl som väljare som prioriterade partiets nyliberala ekonomisk-politiska program, dels ledde sådana åtgärder till kraftiga marknadsreaktioner som drabbade många väljare på ett direkt sätt. Sammantaget innebär dessa utvecklingar svårigheter för Ny demokrati att använda den populistiska anti-etablissemangsstrategin på samma sätt som före riksdagsvalet 1991. Ny demokratis politiska manöverutrymme hade därigenom minskat – och partiets attraktionskraft likaså.

Som vi såg ovan försökte Ny demokratis partiledning komma runt denna mållkonflikt genom att omskapa partiet till ett rent riksparti. Genom att reducera den interna arenan till att endast omfatta riksorganisationen, försökte man minska konflikten mellan väljar-

arenan och den interna arenan. Den nya organisationen gav partiledningen, främst Ian Wachtmeister och Bert Karlsson, större spelrum att fritt föra partiets politik (samt att slippa ta ansvar för tvivelaktiga uttalanden av lokalpolitiker som hade hamnat på valbar plats utan att någon hade hunnit kontrollera deras vandel och moraliska halt). Problemet med denna form av väljarparti, som prioriterar väljarna på bekostnad av partimedlemmarna, är dels att det är beroende av en stark partiledning, dels att avsaknaden av medlemsbas gör att partiet riskerar att upphöra om väljarna sviker, och om mediebelysningen uteblir. En sådan partiorganisation orkar sannolikt inte överleva en mandatperiod utanför riksdagen – som till exempel Miljöpartiet gjorde mellan 1991 och 1994. Det fanns till exempel inget etablerat nätverk av lokala organisationer som kunde mobilisera aktivister att fortsätta arbeta för partiet tills ledarskapskrisen var löst (se Svåsand & Wølund 2001: 14). Bert Karlsson menade även i efterhand att beslutet att skilja lokalavdelningarna från partiet var ett misslyckande: "Nu började den verkliga splittringen. Ian fick ambitionösa partikamrater att känna sig uppdelade i ett A- och ett B-lag" (Karlsson 1994b). Som Zald och Ash (1966: 333) har konstaterat är det här också svårt att hålla partimedlemmarna motiverade om de inte tror sig ha en chans att klättra inom partiorganisationen. Som i alla "karismatiska" partier (se kapitel 3) finns det också risker förknippade med att enskilda individer blir för betydelsefulla. Organisationer där enskilda medlemmar är oersättliga överlever svårigen över längre perioder (Ahne 1994). Bert Karlsson och – i synnerhet – Ian Wachtmeister var mycket svåra att byta ut, och omorganisationen bidrog till att förstärka detta. Det fanns alltså för få skillnader mellan individ och position. Ny demokratis problem bestod även till stor del av att man, till skillnad från andra typiska "karismatiska" partier, hade två partiledare. Organisationsformen man valde förutsätter att man har ett starkt ledarskap som drar åt samma håll, vilket som vi har sett inte var fallet för Ian och Bert efter valet 1991. Ny demokratis organisationsform gynnade därför förmodligen partiet medan det fortfarande fanns ett starkt partiledarskap, men den medförde också att partiet blev extra sårbart vid den ökade splittringen mellan Ian och Bert, samt – i synnerhet – vid Wachtmeisters avgång som partiledare.

Även Ny demokratis problem inom den egna riksdagsgruppen kan till stor del förklaras med den säregna organisationsformen. En

del av förklaringen till avhoppen från partiet kan ligga i avsaknaden av sammanhållande ideologiskt kitt, vilket är ett resultat av att de olika riksdagsledamöterna tillsattes uppifrån, av partiledningen, snarare än underifrån, av partimedlemmarna. Då partiet var nybildat vid tiden för riksdagsvalet var möjligheten till internrekrytering liten. Det fanns varken tid eller vilja att skola in Ny demokratis riksdagskandidater på politikens område genom internt partiarbete. Internt partiarbete brukar dock leda till att mindre lämpliga kandidater gallras ut innan de når så långt som en nominering till riksdagskandidatur – vilket alltså inte skedde inom Ny demokrati. Sammantaget resulterade detta i att partigruppen fungerade mycket odisciplinerat. Utan en någorlunda enig partigrupp fungerar riksdagspartier dåligt (Ny demokrati misslyckades till exempel vid flera tillfällen att hålla en enig linje i riksdagens omröstningar), och denna plötsligt uppkomna målkonflikt innebär ett kostsamt problem för Ny demokrati – som det inte riktigt hade de organisatoriska förutsättningarna att lösa på ett smidigt sätt.

Efter Ian Wachtmeisters avgång fick Ny demokrati svårt att hålla samman partiet. Partistämorna präglades av inre stridigheter, och riksdagsgruppen misslyckades att hålla en enig partilinje i riksdagens omröstningar. Anledningen till detta står förmodligen att finna i formen av organisation, som hade svårt att hantera Wachtmeisters avgång, och i avsaknaden av sammanhållande ideologi och gemensam historia. Detta som hade varit en förutsättning för Ny demokratis snabba framväxt och valframgång 1991, vändes i det längre perspektivet till partiets nackdel.

Ny demokratis strategi att förlita sig på massmedia som extern resurs när det gäller att föra ut det politiska budskapet visade sig även det vara sårbart under mandatperiodens gång. Partiet försvann in i medieskugga under två längre perioder: först i samband med krisuppgörelsen mellan regeringen och Socialdemokratin, vilket satte Ny demokratis vågmästarposition ur spel; dels efter det att partiet självmant gav upp densamma efter regeringen Bildts hot om avgång och eventuellt nyval – vilket förvandlade Ny demokrati till ett någorlunda lydigt stödparti (och därmed av betydligt mindre intresse för massmedia). Det är också vid denna tidpunkt som Ny demokratis tillbakagång i opinionsundersökningarna tar fart på allvar (Rydgren 1995: 48).

5 Varför har svenska RHP-partier misslyckats sedan 1994?

Efter Ny demokratis sammanbrott 1994 har inget svenskt (radikalt) högerpopulistiskt parti varit i närheten av riksdagsrepresentation. Även om dagens ledande RHP-parti, Sverigedemokraterna, gick framåt i 2002 års riksdagsval till 1,4 procent av rösterna (och ett fyrtotal mandat i olika kommunfullmäktige), är de svenska RHP-partierna högst marginaliserade med internationella mått mätt.

Liksom de tre senaste kapitlen kommer detta kapitel att baseras på den förklaringsmodell som presenterades i kapitel 2. Jag kommer således att inleda med en diskussion om förekomsten av nischer och andra politiska möjlighetsstrukturer för framväxten av (radikala) högerpopulistiska partier i svensk politik sedan 1994. Särskilt fokus kommer här att läggas på frågan varför inget RHP-parti – som under denna period har vunnit stora framgångar i stora delar av Västeuropa – har vuxit sig starka i Sverige. Därnäst kommer Sverigedemokraterna, som alltså utgör Sveriges ledande RHP-parti, att diskuteras: i vilken mån har partiet använt den populistiska antietablissemangsstrategin och den etno-pluralistiska nationalismen (samt andra effektiva retoriska verktyg för att mobilisera invandringskritiska väljare)? I vilken mån har de lyckats presentera sig själva som trovärdiga, och i vilken mån har de lyckats nå ut med sitt budskap? För att närma sig dessa frågor kommer även Sverigedemokraternas organisation att diskuteras.

Politiska möjlighetsstrukturer

Som vi såg redan i föregående kapitel bestod den stora förändringen i förekomsten av tillgängliga nischer av att den socioekonomiska högervinden bedarrade och förbyttes i en vänstervind under nitto-talets början. Sedan 1995 har det emellertid varit ungefär lika

många väljare som identifierar sig som "höger" som de som definierar sig som "vänster": cirka 32–34 procent för bägge. Under 2002 tilltog dock vänstervinden, och andelen väljare som såg sig själva som vänster ökade från 32 till 40 procent. Andelen väljare som såg sig själva som höger var dock oförändrad, 32 procent, varför man kan se denna förändring som ett tecken på en ökad polarisering (Holmberg & Weibull 2003a: 15). Den positiva inställningen till den offentliga sektorn har dock i stort sett hållit i sig sedan mitten av 1990-talet, även om den har avtagit något. 2002 motsatte sig 39 procent av väljarna en minskning av den offentliga sektorn, jämfört med 49 procent 1996. Andelen väljare som välkomnade en minskning var 28 procent 2002, medan den var 23 procent 1996 (Nilsson 2003: 61). Man kan därmed konkludera att utrymmet för framväxten av ett "nyliberalt" högerpopulistiskt parti är betydligt mindre idag än då Ny demokrati växte fram. Detta faktum kan dock inte förklara Sverigedemokraternas brist på framgång, eftersom det – i likhet med de flesta andra Västeuropeiska RHP-partier – snarare presenterar sig som ett socioekonomiskt mittenparti; som välfärdsstatens försvarare.

Även när det gäller de övriga två nischerna – invandrar/invandringskritik och politiskt missnöje – har vissa förändringar skett, även om det fortfarande finns ett teoretiskt utrymme för framväxten av ett framgångsrikt svenskt RHP-parti. Denna diskussion kommer dock att sparas till senare. Innan jag går vidare vill jag kort behandla några av de ekonomiska faktorer som tidigare forskning utmålade som förklaringar till framväxten av RHP-partier (se kapitel 2).

För det första råder det inget tvivel om att även den svenska ekonomin under de senaste decennierna rört sig från industrialism mot postindustrialism. Som vi såg ovan har serviceproduktionen ökat kraftigt på bekostnad av varuproduktionen. Detta är en viktig indikator på postindustrialisering. För det andra drabbades Sverige under 1990-talet av en ekonomisk kris som var minst lika djup och omfattande som i andra västeuropeiska länder. En subjektivt baserad indikator på detta förhållande är att andelen väljare som mellan 1990 och 1997 uppgav att "ekonomin har försämrats" var betydligt större än den del av väljarkåren som uppgav att den hade förbättrats. Detta gällde både svenskarnas uppfattning av den nationella ekonomins utveckling, samt – vilket är minst lika viktigt i det här sammanhanget – deras personliga ekonomiska situation (Holmberg

& Weibull 1999: 24). Andelen av väljarna som uppgav att deras personliga ekonomiska situation hade försämrats ökade från 25 procent 1991 till 37 procent 1994. Den sjönk emellertid tillbaka till 16 procent 1998, och hade 2002 bara ökat marginellt till 20 procent (Holmberg 2000: 141; Holmberg & Weibull 2003: 11).

Vid mitten av 1990-talet – och delvis även senare – upplevde alltså en betydande del av de svenska väljarna att deras ekonomiska situation försämrades, vilket implicerar att det även i Sverige fanns en situation som brukar karakteriseras som en grogrund för framväxten av RHP-partier. Denna situation var dock som mest akut under början och mitten av 1990-talet, för att sedan förbättras mot slutet av decenniet.

Även arbetslöshetsnivån anses ofta vara av särskild vikt i detta sammanhang, givet den frustration och sociala oro som föds ur en omfattande arbetslöshet. Tabell 1, som summerar arbetslöshetsnivån i 13 västeuropeiska länder mellan 1992 och 2000, visar emellertid avsaknaden av ett starkt, entydigt samband mellan arbetslöshetsnivån och förekomsten/styrkan av RHP-partier. Finland (som saknade framgångsrika RHP-partier under 1990-talet) uppvisade de högsta arbetslöshetsciffrorna av de länder som är medtagna i tabellen, medan Österrike – där ett av Europas mest framgångsrika RHP-parti skördade stora framgångar – hade den lägsta arbetslösheten. Om vi jämför Sverige med de länder där det finns framgångsrika RHP-partier, ser vi att den svenska arbetslösheten var lägre än i Italien, Frankrike och Belgien, men högre än i Danmark och Österrike. Vi vet också att den svenska arbetslösheten ökade dramatiskt i början på 1990-talet: från 3 procent 1990 (Holmberg & Weibull 1999: 24) till 5,8 procent 1992 och 9,9 procent 1993 (se tabell 5.1). Men även här har situationen, som tabellen nedan visar, förbättrats sedan 1998.

Tabell 5.1 Arbetslösheten i Europa, 1992–2000.

	Medel 92-00	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 (jan.)
1 Spanien	20,1	18,5	22,8	24,1	22,9	22,2	20,8	18,8	15,9	15,1
2 Finland	13,8	13,0	17,7	17,9	16,6	14,6	12,7	11,4	10,2	10,2
3 Frankrike	11,6	10,4	11,7	12,3	11,6	12,4	12,3	11,8	11,3	10,5
4 Italien	11,2	9,0	10,3	11,4	11,9	12,0	12,0	11,9	11,3	11,2
5 Irland	10,8	15,4	15,6	14,3	12,4	11,7	9,9	7,6	5,7	5,0
6 Belgien	9,2	7,3	8,9	10,0	9,9	9,7	9,4	9,5	9,0	8,7
7 Tyskland	8,5	6,6	7,9	8,4	8,2	8,9	9,9	9,4	8,7	8,5
8 Sverige	8,5	5,8	9,9	9,8	9,2	9,6	9,9	8,3	7,2	6,6
9 England	8,0	10,1	10,4	9,6	8,8	8,2	7,0	6,3	6,1	5,9
10 Danmark	6,9	9,2	10,1	8,2	7,1	6,8	5,6	5,2	5,2	5,0
11 Portugal	5,8	4,2	5,7	7,0	7,3	7,3	6,8	5,2	4,5	4,3
12 Nederländerna	5,3	5,6	6,6	7,1	7,0	6,3	5,2	4,0	3,3	2,7
13 Österrike	4,1	-	-	-	3,8	4,3	4,4	4,5	3,7	3,6

Källa: Eurostat (2000: 57; 1996: 57). För Österrike baseras medelvärdet på perioden 1995–2000.

Då vi vet att unga väljare är överrepresenterade bland RHP-partiernas väljare är det motiverat att anta att ungdomsarbetslösheten är av särskild betydelse för framväxten av RHP-partier. Tabell 5.2, som summerar arbetslöshetssiffrorna för personer yngre än 25 år, uppvisar dock samma mönster som ovan. Det är i själva verket ännu svårare att upptäcka ett starkt, entydigt samband mellan ungdomsarbetslöshet och förekomsten/styrkan av RHP-partier. Vi ser också att medeltalet för den svenska ungdomsarbetslösheten låg på 17,0 procent för perioden 1992–2000; att den nådde en topp på 22,6 procent 1993 och 1994; och att den stannade på en nivå över 20 procent tills 1997. Det fanns alltså även med avseende på denna förklaringsfaktor förutsättningar för framväxten av ett svenskt (radikalt) högerpopulistiskt parti. Detta gällde även efter det att Ny demokrati försvann ur rampljuset 1994.

Tabell 5.2 Arbetslösheten i Europa för ungdomar under 25 år.

	Medel 92-00	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 (jan.)
1 Spanien	36,7	34,6	43,4	45,0	42,5	41,9	38,9	35,4	29,5	27,9
2 Italien	32,0	27,1	30,4	32,3	33,2	33,5	33,1	33,8	32,7	31,8
3 Finland	30,6	32,6	41,8	42,2	38,2	28,0	25,2	23,5	21,4	22,5
4 Frankrike	26,3	23,3	27,3	29,0	27,3	29,1	29,2	26,3	23,6	21,5
5 Belgien	22,7	16,2	21,8	24,2	24,4	23,2	23,1	23,1	24,7	23,5
6 Sverige	17,9	13,6	22,6	22,6	19,4	20,5	20,6	16,6	13,6	12,0
7 Irland	16,9	24,4	25,2	22,8	19,5	18,2	15,4	11,3	8,3	6,9
8 England	15,2	16,7	17,9	17,0	15,9	15,5	14,2	13,6	13,0	12,7
9 Portugal	12,8	10,1	12,9	15,1	16,6	16,8	15,1	10,6	9,0	9,3
10 Danmark	10,3	12,7	13,8	11,0	10,1	10,6	8,4	7,9	9,7	8,5
11 Nederländerna	9,4	8,5	11,1	11,4	11,6	11,7	9,5	8,0	7,2	5,4
12 Tyskland	8,9	6,4	7,9	8,7	8,8	10,0	10,8	9,9	9,0	8,9
13 Österrike	5,8	-	-	-	5,6	6,2	6,7	6,4	5,0	4,7

Källa: Eurostat (2000: 58; 1996: 58). För Österrike baseras medelvärdet på perioden 1995–2000.

Vi har alltså sett att Sverige inte var något undantag i avseende på ekonomisk kris och arbetslöshet under 1990-talet. Vi har även sett att sambandet mellan arbetslöshet och förekomsten/styrkan av RHP-partier är synnerligen svagt, om det ens existerar. Vi såg emellertid också att den svenska ekonomiska situationen var som sämst under början och mitten av 1990-talet, även om ekonomin vände nedåt igen under 2002 (Nilsson 2003: 60). Försämringen av den svenska ekonomin, samt ökningen av arbetslöshetsnivån, var dock som mest dramatisk under perioden 1991–1994, då Ny demokrati redan fanns representerad i den svenska riksdagen. Väljarstödet för Ny demokrati sjönk emellertid i opinionsundersökningarna redan från och med hösten 1992 (Rydgren 1995; SCB 1994). Detta faktum kan heller inte förklara varför inget nytt RHP-parti växte sig starkt under de följande åren, innan ekonomin började återhämta sig på allvar.

Politiskt missnöje och större politisk rörlighet – men bibehållen klassidentitet

Som vi minns från kapitel 2 kan även politiskt missnöje och alienering utpekats som viktiga orsaker till framväxten av RHP-partier. Detta anses vara den viktigaste *negativa* faktorn, i bemärkelsen att politiskt missnöje stöter bort väljare från de etablerade partierna och därigenom frigör resurser för nya partier (Rydgren 2003b: kapitel 6). Politiskt missnöje och alienering kan vara av både direkt och indirekt betydelse, genom att dels utgöra grunden för politisk protest, vilket är en grundläggande förutsättning för uppkomsten av alla typer av protestpartier, dels genom att frigöra väljarna från sina band med de etablerade partierna, vilket kan anses vara en av förutsättningarna för att det skall uppstå ett nytt parti över huvudtaget. I detta hänseende är den sjunkande graden av partidentifikation, samt det minskade klassröstandet, av särskild betydelse.

Det har i alla tider, och i alla kända demokrater, funnits människor som har varit missnöjda med det politiska systemet och dess institutioner (Mény & Surel 2000: 23). Omfattningen och djupet av detta missnöje har emellertid inte varit konstant – vilket inte minst har varit sant i Sverige. Under de senaste decennierna har förtroendet för de politiska institutionerna, samt för politikerna, minskat i flertalet västeuropeiska demokrater. I en studie av Västeuropa, USA och Japan, konstaterar Robert Putnam och hans kollegor att förtroendet för politiker har minskat i 12 av de 13 länder som ingick i undersökningen. På samma gång har allmänhetens förtroende för parlamentet minskat i 11 av 14 länder (Putnam mfl 2000: 19). Som vi kan se i tabell 5.3 åtnjuter de politiska institutionerna det lägsta förtroendet av alla samhälleliga institutioner. Av de politiska institutionerna åtnjuter de politiska partierna det i särklass lägsta förtroendet.

I detta avseende utgör Sverige inget undantag. Faktum är att förtroendet för politiska institutioner har sjunkit mer i Sverige sedan slutet av 1960-talet än i flertalet andra Västeuropeiska länder (Möller 2000: 52). Man skall emellertid komma ihåg att det svenska förtroendet för politiska institutioner var exceptionellt högt innan dess att nedgången inleddes; det var i själva verket bland de högsta i världen (Holmberg & Weibull 1997: 79).

Tabell 5.3 Förtroende för samhälleliga institutioner i Europa, 1998.

Andelen med förtroende för (%)	EU	Frankrike	Tyskland	Italien	England
<i>Regeringen</i>	37	37	29	27	46
<i>Parlamentet</i>	40	38	35	29	46
<i>De politiska partierna</i>	16	12	13	13	18
Kyrkan	50	36	47	55	54
Det juridiska systemet	43	36	50	31	48
Fackföreningarna	38	36	39	29	36
Pressen	40	51	42	34	15
Radio	63	62	62	49	67
TV	56	46	59	42	65

Källa: Mény och Surel (2000: 159). Data hämtade från 1998 års Eurobarometer.

I dag har dock svenska väljare lågt förtroende för politiska institutioner. Som vi kan se i tabell 5.4 är de politiska institutionerna även i Sverige de minst förtroendegivande. 2002 hyste endast en procent av de tillfrågade mycket stort förtroende för politiska partier, och 13 procent ganska stort förtroende (framgår inte av tabellen). Anden väljare som hade ganska eller mycket litet förtroende för de politiska partierna var hela 41 procent (Holmberg & Weibull 2003b: 44). Samma sak gäller för förtroendet för rikspolitiker, där endast 2 procent hyste stort förtroende och 27 procent ganska stort förtroende (Holmberg & Weibull 2003b: 56).

Tabell 5.4 Förtroende för politiska institutioner i Sverige 1996 och 2000.

Institution:	Mycket stort		Ganska stort		Varken/eller		Ganska litet		Mycket litet	
	1996	2000	1996	2000	1996	2000	1996	2000	1996	2000
Riksdagen	3	2	16	25	39	45	25	18	17	9
Regeringen	2	3	16	24	35	40	27	22	20	11
Kommunstyrelserna	2	2	13	18	40	47	28	24	17	9
Politiska partier	-	1	-	11	-	45	-	30	-	14

Källa: Holmberg och Weibull (1997: 81; 2001: 29).

Däremot har vi sett en motsatt tendens i att de svenska väljarna har blivit alltmer nöjda med hur demokratin i landet fungerar. Som vi kan se i tabell 5.5 var inte de svenska väljarna mer nöjda än andra västeuropeiska väljare kring mitten av nittioalet. De var i själva verket betydligt mindre nöjda än de danska väljarna och ungefär lika nöjda eller missnöjda som de franska eller österrikiska väljarna (dvs. än några av de valmanskårer som hade röstat fram starka RHP-partier). Sedan mitten av nittioalet har dock andelen väljare som uppger sig vara "mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige" ökat till 74 procent 2002. Sverigé tillhör därmed numera de länder i Europa där väljarna är mest tillfreds med hur landets demokrati fungerar (Holmberg & Welbull 2003: 13). Det finns därmed tecken på att nischen för att mobilisera rent missnöje har minskat under de senaste åren.¹

Tabell 5.5 Tillfredsställelse med demokratin, våren 1996.

Nation:	Mycket eller ganska nöjd (i procent)
1 Danmark	84 procent
2 Irland	70 procent
3 Nederländerna	64 procent
4 Finland	63 procent
5 England	61 procent
6 Tyskland (väst-)	57 procent
7 Sverige	55 procent
8 Österrike	53 procent
9 Spanien	52 procent
10 Frankrike	51 procent
11 Portugal	49 procent
12 Belgien	45 procent
13 Tyskland (öst-)	39 procent
14 Italien	20 procent

Källa: Holmberg (1997: 338). Väljarna blev tillfrågade om de på det hela taget var mycket nöjda, ganska nöjda, inte särskild nöjda eller inte alls nöjda med hur demokratin fungerar (i ditt land)?

1 Detta gäller dock inte möjligheten att mobilisera missnöje med EU och dess institutioner.

Detta till trots har det under den undersökta tioårsperioden funnits ett betydande missnöje med (etablerade) politiker och politiska partier. Andelen väljare som instämde i påståendet att "Riksdagen bryr sig inte mycket om vad vanliga väljare tycker och tänker" ökade till exempel från 46 procent 1968 till 60 procent 1982 och 75 procent 1998. På ett liknade sätt ökade andelen väljare som instämde med påståendet "partierna är intresserade av väljarnas röster, inte av deras åsikter" från 37 procent 1968 till 60 procent 1982, 68 procent 1991 och 75 procent 1998 (Holmberg 2000: 34).

Man skall dock samtidigt komma ihåg att stödet för demokratiska principer fortfarande är mycket högt (se även Norris 1999). 1994 uppgav 93 procent av de svenska väljarna att demokrati är den ideala styrelseformen. Övriga västeuropeiska länder återfinns på ungefär samma nivå (mellan 74 och 93 procent), undantaget Irland och Nordirland. Det folkliga stödet för demokratin som "idé" eller "ideal" är ännu starkare, och varierar mellan 93 och 99 procent (Dalton 1999: 70; Klingemann 1999: 44).

Man kan sammanfattningsvis konstatera att det finns och har funnit ett betydande – men begränsat – utrymme för ett populistiskt parti att mobilisera proteströstare genom att underblåsa väljarnas missnöje med etablerade partier och politiker förutsatt att man inte utmanar de demokratiska principerna. Samtidigt implicerar denna situation att alltför väljare har lösgjorts från de politiska partier, och därmed är tillgängliga för nya partier på väljararenan. Att detta är fallet framstår än tydligare då vi tittar på graden av partitidentifikation.

Som tidigare nämnts är partitidentifikation och klassröstning två viktiga indikatorer på politisk stabilitet. Begreppet partitidentifikation används för att beteckna den individuella väljarens känslomässiga orientering gentemot ett visst politiskt parti (Campbell mfl 1960). Även om denna slags identifikation kan variera i styrka, antar man vanligtvis att partitidentifikation utgör en relativt stabil faktor i ett politiskt systems röstningsmönster. För att hårdra det något skulle man kunna säga att väljare med stark partitidentifikation alltid röstar på det parti de identifierar sig med, om ingenting extraordinärt inträffar.

Partitidentifikation har traditionellt spelat en stor roll för väljarnas beteende. Antalet väljare med stark partitidentifikation har dock minskat i Västeuropa de senaste decennierna (Putnam mfl 2000:

17). Så även i Sverige. Andelen väljare med stark partiidentifikation minskade från 53 procent 1960 till 34 procent 1982, 21 procent 1991 och 19 procent 1998 (Holmberg 2000: 41). Detta har även fått till följd att de svenska väljarna har blivit alltmer rörliga. Andelen väljare som bytte parti från ett val till ett annat var 30,7 procent mellan valen 1994 och 1998, vilket kan jämföras med 20,2 procent mellan valen 1985 och 1988. Även andelen väljare som anger att de bestämmer sig för hur de skall rösta först under valrörelsen har ökat: från 40 procent 1988 till 57 procent 1998 (Holmberg 2000: 19–22).

Även klassröstning utgör en relativt stabil faktor då man önskar förklara väljarbeteende. Man talar i regel om klassröstning då människor som tillhör samma sociala klass röstar – statistiskt sett – på samma sätt. Detta antas vara ett resultat av deras gemensamma intressen, som i sin tur är baserade på delade socioekonomiska levnadsvillkor (se till exempel Nieuwbeerta & De Graf 1999).

Klassröstningen, mätt i Alford's index, har generellt minskat i Västeuropa. Detta gäller även Sverige, som vi kan utläsa av tabell 6.6. Den svenska klassröstningen var dock ovanligt hög innan nedgången tog sin början, och den är fortfarande jämförelsevis hög. Det bör även noteras att nedgången inte har fortsatt under 1990-talet. Vidare är klassröstningen fortfarande hög för arbetarväljarna, även om den minskade något under 1990-talet. Av industriarbetarna röstade 75 procent på antingen Socialdemokraterna eller vänsterpartiet i valet 1998. För övriga arbetare var andelen 63 procent (Holmberg 2000: 68).

Detta är av vikt då vi vet från tidigare studier att arbetarklassväljare tillhör de grupper som är överrepresenterade bland RHP-partiernas väljare (jmf. Rydgren 2003b: kapitel 2; Betz 1994). Samtidigt är dock andelen röstskolkare hög bland arbetarväljarna: 26 procent av industriarbetarna och 23 procent av de övriga arbetarna avstod från att rösta i 1998 års riksdagsval. Dessutom avstod hela 40 procent av de arbetslösa från att rösta i detta val (Holmberg, 2000: 68, 100). Andelen röstskolkare var också betydligt högre bland unga väljare – en annan grupp som i regel är överrepresenterad bland RHP-partiernas väljare. I 1998 års riksdagsval avstod 28 procent av väljarna yngre än 21 år och 25 procent av väljarna som var mellan 22 och 30 års gamla från att rösta (Holmberg 2000: 82).

Man kan därför konstatera att Sverige inte utgör något undantag då det gäller partiidentifikation. När det gäller klassröstning är bil-

Tabell 5.6 Klassröstning (mätt i Alford's index).

	1945–1960	1961–1970	1971–1980	1981–1990
Österrike	—	29,3	28,3	18,3
Belgien	—	25,4	17,9	16,4
England	37,3	38,3	24,3	23,4
Danmark	39,8	52,0	28,1	20,9
Finland	48,4	50,2	36,9	35,7
Frankrike	24,4	18,3	17,0	11,7
Tyskland	36,0	24,8	14,9	13,4
Italien	26,6	14,5	17,8	13,1
Holland	14,0	14,7	21,8	15,5
Norge	52,5	32,0	33,8	20,5
Sverige	51,0	40,7	37,3	32,7

Källa: Nieuwbeerta (2001: 126). Indexet beräknas genom att ta skillnaden mellan andelen arbetare (industriarbetare) som röstar på vänsterpartier och andelen icke-arbetare som röstar på dessa partier.

den emellertid inte lika entydig. Även om klassröstningen har minskat även i Sverige är den fortfarande på en ganska hög nivå, framför allt hos arbetarväljare. Detta faktum kan motverka framväxten av ett starkt svenskt RHP-parti. Vidare indikerar den relativt sett vanliga klassröstningen, tillsammans med det faktum att den svenska fackföreningsanslutningen är högst av alla EU-länder (Ebbinghaus & Visser 2000; Kjellberg 2000), att det fortfarande finns en relativt stark känsla av klass tillhörighet i Sverige. Faktum är att andelen arbetare som identifierade sig med arbetarklassen var något högre 1995 än vad den var 1980 (53,6 procent) (Sohlberg & Leijfsrud 2000: 54). Detta indikerar i sin tur att de "traditionellt givna och upprätthållna kollektiva identiteterna" inte har eroderat och försvunnit i Sverige i den utsträckning som Betz (1994: 29) menar – samt att den socioekonomiska konfliktdimensionen fortfarande är dominerande i svensk politik.

Sveriges exceptionellt höga klassröstning kan delvis ha historiska orsaker. Lipset (i Mair mfl 1999: 313) har till exempel påvisat att konfliktstrukturens komplexitet, som är historiskt given, är av stor betydelse. I länder som Frankrike och Belgien har det alltid funnits andra viktiga konfliktdimensioner (som religion, etnicitet, stad-

landsbygd) som har gått på tvärs mot klasslojaliteterna. Den ekonomiska konfliktdimensionen minskade i betydelse snabbare i dessa länder. Sverige har däremot historiskt sett haft en relativt enkel konfliktstruktur, där den ekonomiska dimensionen har dominerat stort och där klasslojaliteterna alltid har varit starka.

Hur är det då med den "nya underklass", som enligt Betz (1994) har vuxit fram som ett resultat av den strukturella övergången från en industriell till en postindustriell ekonomi? Är det inte främst inom de gamla, väl etablerade yrkena som känslan av klassstillhörighet, och kanske även klasslojalitet, finns kvar? Det är möjligt, och i sådana fall är det troligt att en betydande del av den "nya underklassen" återfinns bland röstskolkarna (vilket bland annat indikeras av den extremt höga andelen röstskolkare bland de arbetslösa). Det är därför möjligt att de svenska väljarna tillhörande den "nya underklassen" hitintills har valt "exit" snarare än "voice" som en reaktion på deras ökade marginalisering (Hirschman 1970). Man skall dock inte bortse från möjligheten att ett framväxande protestparti (till exempel ett RHP-parti) skulle kunna ändra på denna situation.

Man bör också understryka att för en betydande del av väljarna påverkar varken klassstillhörighet eller partiidentifikation röstbeteendet. Dessutom röstar en ökande andel av väljarna inte överhuvudtaget, inte minst bland väljargrupper som i andra länder har varit särskilt benägna att stödja RHP-partier, såsom arbetare, arbetslösa och ungdomar under 30 år. I avslutning till 1998 års riksdagsval uppgav 18 procent av industriarbetarna och 21 procent av de lägre tjänstemännen att de saknade partipreferenser (Holmberg 2000: 45). Detta pekar mot att det kan finnas utrymme för uppkomsten av ett nytt parti, möjligen ett RHP-parti, speciellt med tanke på att 52 procent av röstskolkarna (jämfört med 43 procent av samtliga väljare) uppgav att de tyckte att det vore en bra idé att "ta emot färre flyktingar i Sverige" (Holmberg 2000: 133). Detta innebär att cirka 10 procent av väljarna i 1998 års riksdagsval både var röstskolkare och hyste invandringskritiska attityder, vilket skulle kunna utgöra en potentiell nisch för ett framväxande svenskt RHP-parti.

Politiska saktåg: Invandring och EU

Sverige har sedan länge varit ett invandrarland, dvs. fler människor har invandrat än utvandrat, och den utomeuropeiska invandringen ökade under 1970-, 1980- och 1990-talen. Statistiken visar vidare att det genomsnittliga antalet asylansökningar var 29 per 1000 invånare i Sverige för perioden 1990–1999, vilket kan jämföras med 18 i Belgien, 16 i Österrike, 5 i Frankrike och 1 i Italien (van Holsteyn & Rydgren 2004). Som Kitschelt tidigare har visat kan alltså inte invandringen i sig själv förklara framväxten av framgångsrika RHP-partier (Kitschelt 1995: 62).

Som påtalats i tidigare kapitel har dock invandringens framtäddande roll, samt det faktum att en majoritet, eller närapå, i de flesta västeuropeiska länderna hyser invandringskritiska attityder (Betz 1994: 103; EUMC 2001), varit viktiga för framväxande RHP-partier i egenskap av mobiliserande faktorer och katalysatorer (se även Kitschelt 1995: 103, 276). Med andra ord, även om man inte bör se RHP-partierna som enfrågepartier som bara driver (anti-) invandringstrågan (Mudde 1999) så utgör ändå främlingsfientligheten dessa partiers *sine quo non*. Även om inte alla väljare med invandringskritiska och/eller främlingsfientliga attityder röstar på RHP-partier, så har nästan alla väljare som faktiskt röstar på ett sådant parti sådana attityder (Mayer 1999; Rydgren 2003b).

Som vi kan se i tabell 5.7, så var under 1990-talet en majoritet av de svenska väljarna positiva till idén att reducera antalet flyktingar. Denna opinion nådde en topp på 65 procent 1992, men sjönk där efter stadigt tillbaka under resten av nittio-talet. Under 2002 ökade dock andelen invandringskritiska väljare ånyo från 44 procent till 50 procent (Demker 2003: 85). Data från *International Social Survey Programme* visade också att svenska väljare år 1995 var ungefär lika invandrings/invandraraktiva som övriga västeuropeiska väljare. Svenska väljare var mer benägna än genomsnittet att instämna med påståendet att "invandrare orsakar kriminalitet", och lika benägna som den genomsnittliga västeuropeiska väljaren att instämna med påståendet att "invandrare inte tillför något till ekonomin". En undersökning från EUMC (European Monitor Center) i Wien ger vid handen att situationen var liknande år 2000 (van Holsteyn & Rydgren 2004; EUMC 2001: 37–40).

Tabell 5.7. Attityder gentemot flyktingar och invandrare, 1990–1999.

Andel som instämmer (i procent):	-90	-91	-92	-93	-94	-95	-96	-97	-98	-99	-00
Det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar	61	56	65	59	56	56	54	54	50	46	43
Det bor för många flyktingar i Sverige	-	-	-	52	-	-	-	48	-	40	-
Skulle inte vilja att en anhörig gifter sig med en invandrare:	-	-	-	25	-	-	-	18	-	17	-

Källa: Demker (2000: 62–63; 2001: 74).

Den upplevda betydelsen av invandningsfrågan ökade under 1980-talet och 1990-talet i flertalet västeuropeiska länder (Solomos & Wrench 1993: 4). Som tabell 5.8 visar nådde denna utveckling en topp i Sverige 1993, då 25 procent av väljarna ansåg att invandrarfrågan var en av de tre viktigaste frågorna för dagen i Sverige. Den politiska betydelsen av invandrarfrågan minskade sedan under senare delen av 1990-talet. Efter en valrörelse som kom att handla mycket om medborgarskap och invandrare, ökade emellertid betydelse för invandrarfrågan ånyo under 2002, och ansågs vara den fjärde viktigaste politiska frågan (19 procent). Detta var den högsta noteringen sedan 1993, under Ny demokratis glansdagar (Holmberg & Weibull 2003a: 10–11).

Tabell 5.8. Väljarnas viktigaste politiska frågor, 1987–1998 (i procent).

Fråga:	-89	-90	-91	-92	-93	-94	-95	-96	-97	-98	-99	-00	-01	-02
Lag och ordning	38	11	15	8	9	11	25	14	13	15	16	15	12	12
Invandrar/ flyktingfrågan	11	14	13	19	25	12	14	13	10	8	13	12	13	19

Källa: Holmberg & Weibull (2003: 11). Väljarna ombads att ange högst tre politiska frågor som de såg som de viktigaste i dagens Sverige.

Som tidigare nämnts leder inte förekomsten av främlingsfientliga attityder automatiskt till framväxten av ett RHP-parti. Det räcker inte heller med att invandrarfrågan ses som viktig och framträ-

dande; den måste också ses som en *politiskt* viktig fråga. Detta innebär att den först måste politiseras, dvs. "översättas" till politiska termer. Även om en fråga är politiserad till viss del om den ses som viktig av både de politiska aktörerna och väljarna, är den politiserad fullt ut först då den påverkar deras politiska beteende (Rydgren 2003b: kapitel 2 och 6; jmf. Campbell mfl 1960). Med denna definition har invandrarfrågan inte varit fullt politiserad i Sverige; som vi kan se av Tabell 9 har invandrarfrågan inte varit speciellt viktig – för de svenska väljarna val av parti – för de svenska väljarna, möjligen undantaget 1991 då Ny demokrati växte fram. Dessa resultat är i linje med Oscarssons (1998: 273–275) argument att den främlingsfientliga konfliktdimensionen har varit svag i Sverige.

Det återstår att se huruvida 2002 års valrörelse, där vi såg en fördjupad politisering av invandrarfrågan bland de politiska aktörerna (och inte minst i medierna), också medförde en fördjupad politisering bland väljarna.

Tabell 5.9. Väljarnas viktigaste frågor för riksdagsvalen 1979–1998.

Fråga:	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998
Sysselsättning	18	29	25	5	23	41	34
Välstånd/socialpolitik/sjukvård	4	12	19	15	22	21	28
Pensioner/äldreomsorg	5	8	8	9	20	9	17
Skatter	17	8	20	19	18	9	17
Ekonomi	9	14	14	8	20	30	14
EU	0	0	0	1	10	14	6
Invandrar- och flyktingfrågor	0	0	1	2	8	5	3
Lag och ordning	1	1	0	1	3	1	2

Källa: Holmberg (2000: 114). Väljarna ombads att ange om det fanns en eller flera frågor som kunde anses som viktiga för deras val av parti. Röstskolkarna är emellertid inte inräknade i denna statistik.

Det kan vara intressant att jämföra dessa siffror med de franska väljarna, för vilka invandrarfrågan har varit av mycket stor politisk betydelse de senaste 15 åren. Mellan 1986 och 1997 uppgav mellan 22 och 32 procent av de franska väljarna att invandningsfrågan var av central betydelse för deras val av parti eller presidentkandidat (Schain 2001).

Vi har alltså funnit att andelen väljare som delar främlingsfientliga och invandrarkritiska attityder är ungefär lika stor i Sverige som i andra västeuropeiska länder; cirka 50 procent av väljarna anser att det vore än bra idé att ta emot färre flyktingar i Sverige. Vi har även sett att ett relativt stort antal väljare ger flyktning- och invandrarfrågan hög prioritet. Som Demker (2003: 89) har visat var andelen invandringskritiska väljare högre bland dem som ansåg att flyktning- och invandrarfrågor tillhör de tre viktigaste amhallsproblemen; 60 procent. Detta innebär att 11,4 procent av väljarna *både* vill ha en mer restriktiv invandrar- och flyktningpolitik *och* anser att denna fråga är viktigare än de flesta andra frågor. Det är hos dessa väljare som RHP-partierna kan hoppas på stöd, och man kan konkludera att det därmed finns en relativt stor nisch för framväxten av ett svenskt invandnings/invandrarkritiskt parti, såsom ett RHP-parti. Samtidigt har invandningsfrågan emellertid inte varit en lika viktig och betydande *politisk* fråga – i betydelsen att den påverkar hur väljarna röstar – som i länder där framgångsrika RHP-partier har vuxit fram – vilket motverkar en sådan utveckling. Efter 1994 års val har invandningsfrågan praktiskt taget försvunnit från listan över de frågor som påverkar väljarnas val av parti – med en reservation för 2002 års riksdagsval, där data ännu inte finns tillgängliga. Man bör dock reservera sig för i vilken riktning kausaliteten rör sig i dessa fall: det finns indikatorer på att sådana frågor blir politiserade fullt ut först *efter* framväxten av ett starkt RHP-parti (Rydgren 2003a).

Som diskuterades i föregående kapitel finns det mycket som tyder på (jmf även tabell 5.5) att den ekonomiska krisen i Sverige ledde till en ökad betydelse av traditionella frågor relaterade till den politiska ekonomin och välfärdsstaten snarare än till en ökad politisk betydelse av sociokulturella frågor, såsom invandring och "lag och ordning". Medan frågor om ekonomi och sysselsättning dominerade den ekonomiska krisens år kring nittotalets mitt, har vård, omsorg och skola dominerat de svenska väljarnas dagordning sedan slutet av nittotalet. Faktum är att sjukvården har seglat upp som en oerhört viktig fråga sedan mitten av 1990-talet. 1995 nämnde endast 15 procent av väljarna sjukvården som ett av de viktigaste politiska problemen; denna andel ökade snabbt till 41 procent 1999 och 2002 var den fortfarande 40 procent. Samma sak kan sägas om utbildning/skola, som ökade från 7 procent 1995 till 32 procent 2002.

Innan vi går vidare vill jag kort diskutera betydelsen av politiseringen av den Europeiska Unionen, och i synnerhet folkomröstningen 1994. Vi vet från tidigare studier att många RHP-partier har lyckats använda det omfattande EU-motståndet som ett sätt att attrahera väljare, främst genom att kryta samman EU-motståndet med nationalism, främlingsfientlighet och protektionism (se t.ex. Perrineau 1997). Vid sidan av detta har det även hävdats att erfarenheten av en folkomröstning i sig kan underlätta framväxten av framgångsrika RHP-partier.

Erfarenheten av folkomröstningar skapar förutsättningar för uppkomsten av RHP-partier på grund av att de tenderar att gå på tvärs med partiöjaliteter och etablerade politiska skiljelinjer. Detta kan leda till ökat politiskt missstroende och, inte minst, att banden mellan väljarna och de etablerade partierna försvagas (Goul Andersen & Bjørklund 1990, 2000: 194). De danska och norska framstegspartierna växte båda fram 1973, strax efter folkomröstningarna om medlemskap i EG. I Sverige hölls inte någon sådan folkomröstning, eftersom Sverige inte hade ansökt om medlemskap, vilket enligt Andersen och Bjørklund delvis förklarar varför det inte uppstod någon svensk motsvarighet till dessa partier under 1970-talet (jmf. kapitel 3). Sedan dess har det som bekant hållits folkomröstningar i Sverige både under 1980-talet (om kärnkraften) och 1990-talet (om EU). Efter folkomröstningen om kärnkraftens vara eller icke-vara 1980 uppstod Miljöpartiet och vann riksdagsrepresentation åtta år senare, vilket verkar stödja Andersen och Bjørklunds hypotes. Folkomröstningen om medlemskap i EU 1994 har dock inte haft någon sådan effekt. Hur kan det komma sig?

I min mening finns det fyra, delvis sammanhängande, huvudsaker till detta. För det första hade en alternativ politisk dimension, som delvis inbegrep en populistisk dimension, redan etablerats i Sverige. För det andra hade frågor som invandring och nationell identitet en nedtonad roll i valkampanjen som föregick folkomröstningen. För det tredje var valrörelsen i sig själv relativt modest och nedtonad. För det fjärde, delvis som ett resultat av de tre första faktorerna, kunde andra partier – främst Vänsterpartiet och Miljöpartiet, men delvis också Centerpartiet – fånga upp huvudparten av de EU-kritiska väljarna.

Enligt Oscarsson (1996) uppkom alternativa konfliktdimensioner som en följd av att kärnkraften (under 1970-talet), miljön (under

1980-talet) samt EU (under 1990-talet) kom att få en viktig plats i den politiska diskussionen. Dessa konfliktdimensioner hade en hel del gemensamma drag. De placerade till exempel alla Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Centerpartiet på samma sida, och Socialdemokraterna, Moderaterna och Folkpartiet på den motsatta sidan. De förnämnda tre partierna var emot kärnkraft och EU, och har traditionellt setts som partier som prioriterar miljön framför ekonomisk tillväxt. De sistnämnda tre intar motsatta ståndpunkter på dessa frågor. Miljöpartiet uppstod dock inte förrän på 1980-talet, och efter 1991 bör även kristdemokraterna räknas in i den sistnämnda gruppen. Det fanns även ideologiska likheter mellan dessa tre olika konfliktdimensioner. I samtliga ställdes småskalig mot storskalig produktion, och centralisering av produktion, makt och beslutsfattande ställdes mot decentralisering. För att ställa det på sin spets skulle man kunna säga att det i dessa konfliktdimensioner fanns inslag av rädsla inför förändringar och nymodigheter, såväl som inslag av en revolt mot det politiska etablissemanget (Oscarsson 1996: 246). Dessa aspekter är även utmärkande för populismen, vilket innebär att det fanns en begynnande populistisk konfliktdimension i Sverige. Det faktum att det har funnits politiska aktörer djupt rotade i denna nisch har emellertid medfört ett begränsat utrymme för framväxten av ett nytt populistiskt parti.

Detta aktualiserar tajmningens betydelse för sociala såväl som för politiska processer. I vilken ordning saker inträffar spelar en stor roll, som förespråkare för den historisk-institutionella inriktningen har hävdad (se t.ex. Steinmo m.fl. 1992). I Sverige bröts den traditionella socioekonomiska höger-vänsterdimensionen upp av kärnkraftsfrågan (även om detta på sätt och vis förberedades av studentrörelsen, och relaterade rörelser, under slutet av 1960-talet), vilket medförde att en alternativ konfliktdimension skapades. Denna strukturerade i sin tur partipositioner och väljarorienteringar för frågor som skulle komma att hamna i fokus längre fram i tiden.

För det andra var frågor som kunde relateras till främlingsfientlighet och nationalism av liten betydelse i kampanjen inför EU-omröstningen. Man kan också se att även om invandrings/invandrarpolitiska väljare som förväntat var mer benägna att rösta nej till EU-medlemskapet, så var sambandet väldigt svagt. Inte heller nationalism hade någon större inverkan på hur väljarna röstade i folkomröstningen (Oscarsson 1996: 254–255).

För det tredje var valkampanjen inför folkomröstningen relativt nedtonad, och inbegrep inga större, omstörtande kontroverser. Faktum är att den var lugnare och mer nedtonad än en valrörelse inför ett vanligt riksdagsval. Det saknades riktigt stora, organiserade manifestationer avsedda att mobilisera ja- eller nejväljare; det var endast några få större torgmöten; det var färre valaffischer än i ett riksdagsval; det var praktiskt taget inga större TV-debatter; och, inte minst, det var ovanligt få kontroversiella uttalanden från ledande politiker och andra opinionsbildare (Esaiasson 1996: 35). Man kan därför förmoda att den svenska folkomröstningen om medlemskap i EU inte medförde samma dramatiska brott mot de etablerade partilinjerna, eller till en uppluckring av etablerade partiljaliteter, som man har kunnat skönja på andra håll i Västeuropa. En indikation på att valkampanjen var nedtonad är att endast 37 procent av väljarna kunde ange rätt position (ja eller nej till EU) för samtliga sju riksdagspartier. Detta kan jämföras med kärnkraftsomröstningen 1980, då 66 procent av väljarna kunde ange alla partiers position (Oscarsson 1996: 239).

För det fjärde, delvis som ett resultat av de faktorer redogjorda för ovan så kunde Miljöpartiet och Vänsterpartiet locka till sig de flesta rörliga, EU-kritiska väljarna. Bara 9 procent av Miljöpartiets väljare ställde sig bakom ett svenskt medlemskap, medan 82 procent var emot ett svenskt EU-intträde. På ett liknande sätt var bara 10 procent av Vänsterpartiets väljare positiva till ett EU-medlemskap, medan 79 procent var emot förslaget (Lindahl 1997: 165). Detta är logiskt med tanke på att väljarna såg dessa två partier som de mest EU-kritiska. Då de ombads att placera in de olika partierna på en skala som löpte från 0 (mycket negativ inställning till EU) till 10 (mycket positiv inställning till EU) fick Miljöpartiet ett medelvärde på 1,1, Vänsterpartiet 1,6, Centerpartiet 5,3, Kristdemokraterna 6,3, Folkpartiet 7,1 och Moderaterna 9,4 (Oscarsson 1996: 244). Miljöpartiet och Vänsterpartiet ökade också kraftigt sitt stöd i opinionsundersökningarna i samband med EU-omröstningen: Vänsterpartiet ökade från cirka 4 procent till nästan 13 procent mellan 1993 och 1995, och Miljöpartiet ökade från 3 till 12 procent under ungefär samma period (SCB 2002). Både partierna har emellertid sjunkit tillbaka sedan dess.

Vi kan sammanfattningsvis konstatera att den svenska folkomröstningen om medlemskap i EU inte bidrog till att skapa gymn-

samma förutsättningar för framväxten av ett RHP-parti. Det återstår att se vilka konsekvenser 2003 års folkomröstning om medlemskap i EMU – som fördes i ett stundom hårt ideologiskt och sakpolitiskt klimat – kommer att få. Sverigedemokraterna lyckades emellertid inte utnyttja EMU-valet till att få ut sitt politiska budskap i högre utsträckning. EU-motståndet lever dock ännu, och kan åter komma att politiseras i framtiden. Man kan förmoda att många väljare som är motståndare till EU inte delar Miljöpartiets och Vänsterpartiets övriga politik och grundläggande värderingar, och därför skulle kunna tänka sig att stödja ett framväxande EU-kritiskt radikalt högerparti (jmf Widfeldt 2000: 499).

Konvergens i den svenska partirynden?

Som nämnades i kapitel 2 är graden av konvergens i den politiska rymden av betydelse av två anledningar. För det första för att det kan skapa en uppfattning att alla etablerade partier "är likadana", det vill säga, att det inte finns några reella skillnader dem emellan. Denna uppfattning kan i sin tur spå på det folkliga politikerns utendet och därigenom göra väljarna mer mottagliga för RHP-partiernas budskap att den "politiska klassen" är degenererad och inte företräder folkets intressen. För det andra kan en konvergens också vara av direkt betydelse. Om man i likhet med den spatiala teorin antar att väljarna röstar på det parti som ligger närmast deras egen position i den politiska rymden leder en konvergens till uppkomsten av mischer inom vilka ett nytt parti kan skapas (Downs 1957; Sjöblom 1968). För det tredje kan en konvergens inom den dominerande konfliktdimensionen leda till en de-politisering och därmed ökad betydelse av alternativa konfliktdimensioner, som till exempel den sociokulturella konfliktdimensionen.

Det är därför av visst förklarande värde att kunna konstatera att den svenska politiska rymden hittills inte har utmärkts av någon större konvergens de senaste tio åren. När de svenska väljarna ombads att ange de olika partiernas position på en höger-vänsterskala (där ytterpositionen på vänster var 0, och motsvarande position till höger 10), fick Moderaterna 8,9 i valen 1979 och 1982, 9,0 1985, 8,9 1988, 8,7 1991, 8,8 1994 och 8,9 i valet 1998. På ett liknande sätt har Vänsterpartiet konsekvent fått mellan 0,9 och 1,4

mellan 1979 och 1998. Som jag har varit inne på i föregående kapitel har dock Socialdemokratin rört sig högerut sedan mitten av åttioalet (med undantag för valet 1994). Mellan 1994 och 1998 förändrades Socialdemokraternas position från 3,2 till 3,8 (Holmberg 2000: 124). Med den här metoden kan man emellertid inte veta vad väljarna själva lägger för betydelse i begreppen "höger" och "vänster". Det finns anledning att förmoda att de huvudsakligen baserar denna distinktion på partiernas position på den ekonomiska skalan. Samtidigt vet vi dock att den sociokulturella attitydskalan (som involverar frågor som nationalitet och nationalism, invandring, abort, lag och säkerhet, etc.) är av större betydelse för uppkomsten av RHP-partier (Rydgren 2003b). Vi kan alltså inte på basis av ovanstående attitydundersökningar utsluta att det finns eller har funnits en konvergens avseende denna attitydskala.

Det finns dock vissa indikationer på att en sådan konvergens kan föreligga (eller åtminstone förelåg i samband med 1998 års riksdagsval). När väljarna tillfrågades om sina attityder till "det multikulturella samhället", hade Moderaternas väljare ett genomsnitt på 58 (på en skala där 0 är lika med "mycket dåligt" och 100 är lika med "mycket bra"); Centerpartiets väljare hade 59; de Socialdemokratiska väljarna hade 60; Kristdemokraterna hade 61; Vänsterpartisterna 65; Miljöpartiets väljare 71 och Folkpartisterna 73 (Holmberg 2000: 134). Detta indikerar att det skulle kunna finnas en tillgänglig nisch för väljare som anser att det multikulturella samhället är en "dålig sak". Man skall emellertid samtidigt komma ihåg att den sociokulturella konfliktdimensionen har spelat en underordnad roll för de svenska väljarnas val av partier (jmf. Oscarsson 1998).

Förhållandet till etablerade politiska aktörer

Till skillnad från i många andra västeuropeiska länder (till exempel Danmark och Frankrike) har de etablerade partierna i Sverige effektivt upprätthållit en "cordón sanitaire". Det innebär att de etablerade partierna inte har samarbetat med Sverigedemokraterna i någon form, inte anamnat en invandrarfientlig retorik, eller explicit har försökt att anamma Sverigedemokraternas eller andra invandrarfientliga partiers politiska program.

Detta till trots har det funnits några exempel på att etablerade politiker genom att föreslå en mer restriktiv flyktning- och invandringspolitik har rört sig i en riktning mot RHP-partiernas positioner inom detta område. För det första skärpte den Socialdemokratiska regeringen efter 1994 flyktning- och invandringpolitiken. Leif Blomberg ansågs allmänt som en "hök" och att göra honom till ansvarig minister för dessa frågor efter riksdagsvalet 1994 sände tydliga signaler att regeringen avsåg en restriktivare invandringspolitik. 1996 skärptes också lagstiftningen då vissa asylskäl togs bort; som till exempel vapenvägran. Begreppet "de facto flyktning" togs också bort. Dessa åtgärder kritiserade hårt av i synnerhet Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Folkpartiet, som bland annat kritiserade Socialdemokraterna för att genomföra Ny demokratis flyktningpolitiska förslag; såsom att göra definitionen av politisk flyktning mer exkluderande (se Widfeldt 2004). Det må vara som det vill med den saken, men faktum är att Socialdemokraterna genom dessa lagändringar minskade möjligheten för att ett nytt parti skulle kunna vinna politiska poängar med en liknande retorik som den Ny demokrati använt. Samtidigt riskerade man dock att legitimera Ny demokrati i efterhand, såväl som den politisk partiet propagerade för. I och med att det inte fanns någon trovärdig (radikal) högerpopulistisk utmanare vid den här tiden fanns emellertid ingen som kunde erbjuda en eventuell legitimitetseffekt, varför detta sannolikt resulterade i minskade politiska möjlighetsstrukturer för nya (radikal)högerpopulistiska partier. Samtidigt har dock Socialdemokraterna ökat sitt (åtminstone diskursiva) stöd för en multikulturell samhällsutveckling, vilket troligen har förtagit något av intycket av partiets mer restriktiva hållning i flyktning- och invandrarfrågan.

För det andra förde Folkpartiet fram förslag avsedda att villkora medborgarskap för invandrare under 2002 års valrörelse. Språktest var ett krav som även Sverigedemokraterna länge hade haft på sin politiska agenda, om än i betydligt radikalare form. Denna diskussion medförde att invandrarfrågan hamnade i fokus i 2002 års valrörelse. Man skall dock betona att Folkpartiet inte har anammats Sverigedemokraternas retorik och språkbruk.

För det tredje föreslog två ledande politiker i Malmö (Socialdemokraten Ullmar Reepalu och Moderaten Thorbjörn Lindqvist) i januari 2004 ett femårigt inflyttningsstopp för arbetslösa invandrare som

önskar bosätta sig i Malmö (även gällande de som har uppehållstillstånd) – ett förslag som applåderades av Sverigedemokraterna. Men det skall betonas att det generellt råder konsensus om att samarbete och uppgörelser med Sverigedemokraterna skall undvikas. Detta har i stort sett även varit fallet, även i de kommuner där endera av blocken hade kunnat tjäna på uppgörelser med Sverigedemokraternas ledamöter.

De etablerade partiernas *cordons sanitaire* har varit av stor betydelse för Sverigedemokraternas uteblivna framgångar på riksplaneln. I ett läge där etablerade partier approprierar RHP-partiernas budskap och retorik kan invandringens betydelse komma att öka markant – vilket vi såg i liten skala efter Folkpartiets utspel om språktest för invandrare i 2002 års valrörelse. Dessutom tenderar en sådan handling att leda till en ökad legitimitet för RHP-partierna, vilket underlättar deras ambitioner att skapa och/eller upprätthålla en tillräckligt respektabel fasad (Rydgren 2003a). Denna möjlighet har inte givits Sverigedemokraterna, som har varit i stort behov av ökad legitimitet.

Även massmedia spelar emellertid en stor roll i detta sammanhang. Ett framväxande RHP-parti, och det politiska budskap det representerar, kan ses som spektakulärt och därför bedömas som journalistiskt intressant. Därför kan det ges större medial uppmärksamhet än vad som är nyhetsmässigt motiverat. Man har kunnat skönja sådana tendenser i svenska massmedier sedan Le Pens framgångar i det franska presidentvalet under våren 2002 (folkpartiledaren Lars Lejonborgs beslut att debattera med Sverigedemokraterna i TV:s Agenda medförde till exempel att det svenska RHP-partiet fick större medial belysning än vad som var motiverat), även om de varit relativt nedtonade jämfört med de flesta andra västeuropeiska länder. Till skillnad från till exempel Danmark (se Rydgren 2004a) har de svenska medierna med några få undantag (som när Expressen beställde en debattartikel av Sverigedemokraterna under EMU-valkampanjen) avstått från att publicera artiklar och insändare som Sverigedemokrater har skrivit, samt även att ta in partiets annonser. Även mediernas agerande bidrog alltså i det stora hela till att minska Sverigedemokraternas utrymme för väljarmobilisering.

Sverigedemokraterna: etno-nationalism, främlingsfientlighet och systemkritik

Sverigedemokraterna, som är det ledande svenska RHP-partiet, bildades 1988 som en direkt efterträdare till Sverigepartiet, som i sin tur hade bildats 1986 efter en hopslagning av det svenska Framstegspartiet och BBS, Bevara Sverige svenskt (Larsson & Ekman 2002; Lodenius & Larsson 1994; Lodenius & Wikström 1997). Sverigedemokraternas rötter finns ursprungligen i den svenska fascistmen, och det förekom – främst under slutet av 1980-talet och första halvan på 1990-talet – klara överlappningar mellan Sverigedemokraterna och öppet anti-demokratiska, nazistiska och fascistiska grupperingar (Larsson & Ekman 2001). Under senare halvan på nittio-talet har emellertid partiet arbetat hårt på att skapa en mer respektabel fasad. Uniformsförbud infördes 1996 av den nyttillträdde partiledaren Mikael Jansson (som tidigare varit aktiv inom Centerpartiet) och Sverigedemokraterna kom att öppna ta avstånd från nazismen 1999. Några av de mer provocerande formuleringarna i partiprogrammet har även tonats ner eller struktis på senare år (i synnerhet rörande dödsstraff, abortförbud samt motståndet mot utomeuropeisk adoption), även om det finns en anmärkningsvärd kontinuitet mellan partiprogrammen från 1989 och 2002. Under sommaren 2001 splittrades partiet, då en grupp "traditionallister" inom rörelsen (som Anders Steen och Tor Paulsson) motsatte sig den mjukare tonen, och bildade partiet Nationaldemokraterna.

Vid en läsning av Sverigedemokraternas partiprogram och övriga politiska retorik framstår klart att partiet har blivit alltmer influerat av väljarnässigt framgångsrika RHP-partier i andra länder. Medan brittiska National Front var en av de stora influensskällorna under senare delen av åttiotalet, har det franska Front National betydligt mycket för Sverigedemokraternas ideologiska och strategiska vägval under nittio-talet – även om också andra partier – som FPÖ i Österrike, Dansk folkeparti, det tyska Die Republikaner och det italienska Alleanza National – har spelat en roll. Die Republikaners partiledare Franz Schönhuber har till exempel varit gästare vid Sverigedemokraternas valmöten, och franska Front National sköt till ekonomiska resurser i 1998 års valkampanj. Partiets symbol, den svenska flaggan som brinnande fackla, är en direkt översättning av engelska

National Fronts symbol, och dessutom mycket lik franska Front National och det nyfascistiska italienska MSI:s partisymboler. Partiet har även explicit uttryckt sin vilja att fördjupa sitt samarbete med andra RHP-partier (Johansson 2002: 5).

Liksom flertalet av dessa partier är Sverigedemokraterna ett utpräglat kulturalistiskt parti, vars program baseras på etno-pluralistisk nationalism och främlingsfientlighet. I likhet med andra RHP-partier används också den populistiska anti-etablissemansstrategin flitigt.

Enligt Sverigedemokraternas partiprogram från 2002 (vilket är en delvis reviderad version av 1999 års program) är "Sverigedemokraternas viktigaste politiska målsättning att försvara vår svenska nationella identitet" (Sverigedemokraterna 2002). Denna målsättning grundar sig på ett ontologiskt förhållande till begreppen "folk" och "kultur" (dvs., föreställningen att det finns *en* kultur inom varje nation, och att denna är etniskt bestämmd) och en nostalgisk tro på vad jag tidigare har kallat "myten om det gyllene förflutna" (Rydgren 2003b); en längtan tillbaka till en förstådd *gemeinschaft* utan konflikter och sociala problem. Att Sverigedemokraternas ideologiska grund är rotad i den radkalt nationalistiska, etno-pluralistiska doktrinen framstår klart då man läser partiets principprogram från 2003:

Den viktigaste faktorn i ett tryggt, harmoniskt och solidariskt samhälle är den gemensamma identiteten, vilken i sin tur förutsätter en hög grad av etnisk och kulturell likhet bland befolkningen. Av det följer att den nationalistiska principen – principen om en stat, en nation – är grundläggande för Sverigedemokraternas politik. Den nationalistiska principen bygger på idén om nationalstaten, att statens territoriella gränser ska överensstämma med de befolkningsmässiga gränserna. I sin ideala form är alltså ett sådant samhälle befolkningsmässigt homogent ... Kulturell mångfald är lika nödvändig för mänskligheten som biologisk mångfald för naturen. De skilda kulturerna är mänsklighetens gemensamma arv och bör erkännas och skyddas till allas gagn. ... Stater med flera relativt starka kulturer inom sig har ... tenderat att utvecklas på sådant sätt att kulturena utblandats, och de ursprungliga kulturernas egna identiteter har sålunda utplånats. Sverigedemokraterna slår fast att det säkraste sättet att, med beaktande av respekten för mänskliga rättigheter, skydda mångfalden av kulturer är att göra det i nationalstatens form så långt det är möjligt (Sverigedemokraterna 2003).

Enligt detta synsätt ses alltså varje folks kultur som unik, men samtidigt fragil. Då olika kulturer möts inom en och samma nationalstat riskeras en upplösning av den unika, dominerande nationella identiteten. Enligt Sverigedemokraternas liksom övriga RHP-partiers politiska program bör därför olika etniciteter hållas åtskilda från varandra. I partisekretärens Torbjörn Kastells (2002: 13) ord, så vill Sverigedemokraterna alltså ha "en mångkulturell värld, inte ett mångkulturellt samhälle".

Enligt Sverigedemokraterna utgör invandring, överstatlighet (som till exempel EU), kulturimperialism (från främst USA) och globalisering (man menar även att den ekonomiska globaliseringen måste regleras) de största hoten mot den unika svenska kulturen; mot "svenskheten". Av dessa faktorer ges invandringen det i särklass största utrymmet. Enligt partiet har

Tendensen i modern tid ... varit en oerhört omfattande invandring från avlägsna länder. Ett uttalat mål att skapa ett pluralistiskt samhälle har medfört ett allvarigt hot mot den svenska nationen och dess homogena sammansättning. Det råder ingen tvekan om att en sådan politik utgör en elakartad kränkning av den nationalistiska principen (Sverigedemokraterna 2003). ... De senaste årtiondernas massinvandring har på ett allvarligt sätt kommit att hota den nationella identiteten, genom att det bildas stora områden som befolkas av människor som aldrig kommer att uppleva sig själva som svenskar och inte heller som delaktiga i vår kultur och vår historia. Genom en ansvarslös invandringspolitik som syftat till att skapa ett "mångkulturellt samhälle" har nya etniska minoriteter etablerat sig på svensk mark, med växande samhällsproblem som följd (Sverigedemokraterna 2002).

Som ett resultat av detta förespråkar Sverigedemokraterna en mycket restriktiv invandringspolitik, där i praktiken inga utomeuropeiska invandrare skulle släppas in – och där det skulle krävas 10 års vistelse i Sverige samt kunskaper i svenska språket och i svensk historia för att erhålla svenskt medborgarskap. Enligt partiet skall ett "svenskt medborgarskap vara ett privilegium för svenskar", och inte ens de invandare som erhållit medborgarskap är "riktiga" svenskar, då det enligt partiet kan "ta flera generationer" att "helt uppgå i en nation" (Sverigedemokraterna 2003). Den officiella huvudlinjen för Sverigedemokraterna är dock numera att de invandrare som redan har erhållit svensk medborgarskap skall assi-

mleras (dvs. till fullt överge sin "gamla" kultur och vanor – inklusive religiös tro, om de är muslimer). Kravet på retroaktivt repatriering av invandrare slopades 1999 då partiprogrammet reviderades. Innan dess förespråkade dock partiet explicit en repatrieringspolitik, som i detta tal av partiledaren Mikael Jansson ur en propagandavideo från 1996:

Vi är inte för något frivilligt återvändande. Vi är för att de här människorna ska repatrieras, de som har asylinvandrat från främmande kulturer efter 1970. Vi talar alltså inte om västerländska och nordiska medborgare eller nordvästeuropeiska medborgare. Det är inte den typen av invandring som pågått i sekler tillbaka, den kan vi klara av. Men vi kan inte klara av långväga invandring från kulturellt väldigt fjärran stående kulturer. Det kan vi inte klara av (citat från Larsson & Ekman 2001: 166).

Oavsett denna förändring, som bör ses i ljuset av den strategiska nödvändigheten av att göra bilden av Sverigedemokraterna mer respektabel, utgörs partiets ideologiska och strategiska nav av att hävda "svenskarnas rätt" till Sverige: "Sverige är svenskarna land. Sverigedemokraterna menar med detta inte av vi svenskar är bättre än andra, utan att Sverige är den enda plats på jorden där vi har en självklar rätt att verka och kan utveckla vår egen särrart och identitet. ... Låt Sverige förbli Sverige" (Sverigedemokraterna 2003). I och med att partiet definierar "svensk" som "den som andra svenskar uppfattar som svensk" (Sverigedemokraterna 2002) innebär detta i praktiken att invandrare med separata utseenden (inte bara kulturellt betingade, utan även biologiskt, som hår- och hudfärg) – exkluderas från den svenska nationella gemenskapen. Detta gäller i praktiken även andra- eller tredje generationens invandrare som är till fullt assimilerade, varför Sverigedemokraterna genom sin definition av svenskhet har byggt in inte endast kulturell rasism men också biologisk rasism i sitt politiska budskap. Och även om partiet som nämntes ovan har övergivit kravet på en retroaktiv tvångsrepatriering av invandrare, vill man indirekt förmå svenskar med invandrabakgrund att lämna landet. Detta framgår inte minst av följande uttalande av Torbjörn Kastell som föllades i en intervju med journalisten Mustafa Can:

Vi kommer inte att tvångsdeportera invandrare och flyktingar – de kommer att flytta självmant, eftersom vi ska göra det mindre attrak-

tivt för dem att bo i Sverige. Vi ska slopa alla integrationsprojekt och "gulliga" kulturträffar mellan svenskar och invandrare. Vård, omsorg och arbete till svenskar först. Ingen hemspråksundervisning. Ingen specialmat i skolorna, ingen ledighet till elever och andra som till exempel vill fira sina religiösa eller kulturella högtider. Vi ska också förbjuda sjalar på arbetsplatser och ute i samhället och inte ge bygglov till etniska kulturhus eller till religiösa byggnader. Moskées till exempel ska rivas... Kanske skulle man behålla en moské, som en symbol för ett historiskt skede, för att påminna kommande generationer om en olycklig tid då politiker försökte bygga ett mångkulturellt samhälle (Can 2002: 10).

Då Can, som själv har invandrarbakgrund, frågade "[m]en om till exempel jag och mina barn ändå inte vill lämna Sverige?", gav Kas-tell det uttryckliga beskedet: "Det kommer ni att göra, inga invand-rare vill leva i ett sådant samhälle som jag just beskrivit för dig" (Can 2002: 10).

Liksom hos övriga RHP-partier är Sverigedemokraternas diskurs om invandring och invandrare strukturerad kring fyra olika teman: för det första, som vi har sett ovan, ses invandring som ett hot mot den svenska kulturen och nationella identiteten. För det andra ses invandring som orsaken till kriminalitet, i synnerhet våldsbrott och sexualbrott. Man kan till exempel nämna texten på ett av partiets klistermärken som spreds 1996: "Droger... Våld... AIDS... Krimina-litet... Invandring... Trivs du i det mångkulturella samhället?" På SD-Kurirens hemsida publiceras även regelmässigt brott begångna av personer med invandrarbakgrund, vilket syftar till att skapa en bild av att invandrare är kriminella. Man kan bara nämna några rubriker av de otaliga exempel som finns: "Beväpnad turk rånade posten i Blackeberg" (1 februari 2002), "Kosovoalban dömd för våldtäkt – igen" (2 april 2001), "Invandare bakom sexövergreppen i Gävle" (7 mars 2002), "Trakter försökte bränna ner polisstationen i Rosengård" (1 maj 2003), "Kulturberikare häktas för skottlossning i Göteborg" (8 juli 2001). I och med att det av naturliga orsaker inte publiceras listor över de invandare som *inte* begår kriminella handlingar (det skulle bli otymligt långa listor), och inte heller över de brott begångna av svenskar utan invandrarbakgrund, kan denna strategi medföra att bilden av att invandare är en huvudorsak till brottsligheten i Sverige kan etableras hos potentiella väljare. Begreppet "kulturberikare" som nämns i exemplet ovan är ett

exempel på vad som brukar kallas "frame transformation" (Benford & Snow 2000), vilket innebär att man försöker att förstöra sina politiska motståndares centrala begrepp genom att ge dem en ny betydelse och att behäfta dem med nya konnotationer. I det här fallet används således "kulturberikare" – som ursprungligen myntades för att betona invandringens positiva förmåga att ge nya kulturella impulser och influenser – i ett negativt sammanhang. Ett annat exempel på "frame transformation" i det här sammanhanget är att hävda att det är invandrararna som är rasister, inte de svenska "nationalisterna". Torbjörn Kastell (2001: 2) bjuder på ett exempel på denna diskursiva strategi: "De motbjudande gruppvåldtäkterna utförs av män med invandrarbakgrund, som exklusivt väljer ut svenska kvinnor till offer. Detta är rasism. De personån som utförs av invandring begås även dessa exklusivt mot svenska offer. Detta är rasism". Man bör även uppmärksamma fokuseringen på just sexualbrott. En valaffsch från 1998 förkunnade till exempel "1 kväll våldtas ännu än svensk kvinna. Kvinnofrid nu! Rösta svenskt!". Ett av Sverigedemokraternas mer lyckade kampanjer – i bemärkelsen att de rönt stor uppmärksamhet – var kampanjen efter gruppvåldtäkten i Rissne, då partiet gick ut med en stor flygbladskampanj i skolorna för att "avslöja" att de misstänkta gärningsmännen hade invandrarbakgrund – och att brottet dessutom var rasistiskt betingat. Enligt flygbladet var anledningen till händelsen att invandrare inte anser det "lika fel att våldta en svensk tjej". Partistyrelseledamoten Kenneth Sandberg går till och med så långt att han menar att invandringen till Sverige riskerar att leda till ett inbördeskrig:

Det är alltid svårt att uttala sig säkert själv om tidtabeller, men tveklöst känner jag att fyra år till med samma invandringspolitik och vi kommer att få några som kan liknas vid ett inbördeskrig... Allt oftare händer det att fyra mörkhyade ungdomar rånar och slår ner värmlösa gamla, som är på väg hem från poster med sina ynka pensioner. Och våra unga pojkar – blonda, blåögd – förödmjukas och rånas på sina mobiltelefoner. Ett alldeles nytt fenomen i Sveriges historia är gruppvåldtäkterna på våra flickor" (intervju i Can 2002: 11).

För det tredje, och fjärde, ses invandring som en orsak till arbetslöshet samt till välfärdsstatens ekonomiska begränsningar. Generellt sett presenteras invandrare som illegitima konkurrenter om knappa

resurser, som i Sverigedemokraternas retorik borde vara förbehållna "etniska svenskar". Liksom det franska Front National har Sverigedemokraterna propagerat för principen om "den nationella preferensen", det vill säga att ge "svenskarna" företräde till dagis, arbete och sjukvård. Allt under devisen "svenskarna först!". Detta är ett potentiellt potent tema, då det anspelar på avundsjuka och då det utpekar en syndabock för problem som många människor ofta upplever i sin vardag. Exempel på rubriker från SD-Kurirens hemsida som basunerar ut detta tema kan vara "Invandrare i gräddfilen", där bostadsbrisen skylls på flyktingar. Man har även ofta spelat ut invandrare mot pensionärer i sin politiska propaganda, som i en valbroschyr från 1998: "ökat stöd till Sveriges pensionärer... Stoppa massinvandringen". Även här har man använt sig av "främe transformation" som diskursiv strategi, då man återkommande har hävdat att det är svenskarna som diskrimineras. Man har delvis utnyttjat förslag eller tal om kvoteringar på arbetsmarknaden, som i följande exempel: "Mona Sahlin, en av våra högst uppsatta ministrar, har uttryckt åsikten att om två personer med likvärdiga meriter söker samma jobb, skall den som heter Mohammed ha företräde. Detta är rasism" (Kastell 2001: 2). Att invandrare diskrimineras (Rydgren 2004c) kan dock inte partiet instämma med.

Sverigedemokraterna intar även sociokulturella högeraktörära positioner på frågor bland annat rörande familjepolitik och lag och ordning. I likhet med andra radikalhögerpolitiska partier ser Sverigedemokraterna familjen som samhällets viktigaste enhet vid sidan av nationen, och förfasar sig över vad som ses som dagens "moralupplösning" – bestående av till exempel skilsmässor och aborter. Ändå är det på detta område man hittar de största förändringarna över tid. Sedan det första partiprogrammet från 1989 har både kraven på dödsstraff och abortförbud strukits under senare delen av nittitalet, även om det fortfarande förs en intern debatt om dessa frågor. Att dessa krav har strukits och tonats ner hänger samman med behovet att skapa en tillräckligt respektabel fasad, vilket är nödvändigt för att inte skrämma bort väljare.

Den ekonomiska politiken är däremot tämligen nedtonad, och på denna punkt är termen "mittparti", som Sverigedemokraterna använder för att presentera sig självt, inte helt missvisande. Detta framstår klart då man tittar på de områden för vilka, enligt Johan Rinderheim (2001: 12), staten bör ha ett huvudansvar: "Staten och

kommunerna bör stå för: försvaret – såväl det civila som det militära; polismakten och rättväsendet; ett ekonomiskt försvar; brandbekämpning och räddningstjänst; ett övergripande ansvar för rikets kommunikationer, inklusive fyrar och farledesutprickning; sjukvård, inbegripet smittskydd, skolor och utbildning; egna förvaltningar." Det är därmed klart att Sverigedemokraterna, i likhet med de flesta av dagens RHP-partier men till skillnad från Ny demokrati, inte är nyliberala: staten ges en betydande roll i ekonomin. Man skall dock komma ihåg att den ekonomiska politiken inte ges någon framskjuten position, utan är underordnad den etno-pluralistiska ideologin.

Vi kan slutligen konstatera att Sverigedemokraterna är populistiskt främst genom sin användning av anti-etablissemangsstrategin: alla andra politiska partier klumpas ihop i en politisk klass, och några betydelsefulla skillnader dem emellan erkänns sällan (även om vänstern – i bred betydelse – är huvudfienden). Partistyrelseledamoten Jimmy Wändeskog (1999: 8f) inkluderar exempelvis alla politiska motståndare – inklusive de etablerade partierna – i det "liberalmarxistiska etablissemangat". Anledningen till denna etikett uppges vara "det faktum att socialismen/marxismen och liberalismen har närmat sig varann och idag delar båt under färdens mot det könlösa, jämlika och mångkulturella dömsamhället ... Det liberalmarxistiska etablissemangat består av två olika sorters människor; de som inte förstår verkligheten och de som lärsas att de inte förstår verkligheten". Mot detta ställer alltså Sverigedemokraterna sig själva; partiet som både har sett verkligheten och som har mod nog att beskriva den. Liksom det franska Front National skryter Sverigedemokraterna med att "säga högt vad vanligt folk tycker och tänker" (jmf. Larsson & Ekman 2001: 277), istället för att hålla sig inom det politiskt korrekta. I och med att Sverigedemokraterna ser befolkningsmässig (etnisk) homogenitet som en nödvändig förutsättning för ett fredligt, fungerande demokratiskt samhälle, ses alla de etablerade partierna (som på ett eller annat sätt ställer sig bakom invandring och flyktningmottagande) som demokratiens dödgärare. I själva verket är Sverigedemokraterna därför inte anti-demokratiskt, enligt partiet, utan demokratiens främsta förkämpe. Denna "politiska klass" utmålats också som odemokratisk och baserad på särintressen, medan Sverigedemokraterna är det enda demokratiska alternativet, och därtill "folk för allmänintresset" (Sverigedemokra-

terna 2002) och "folkets" sanna röst. Man menar sig även vara utsatt för en "sikttsdiktatur", som har skapats av en process "där 'godkända' internationellt orienterade politiker tillsatts på ledande poster i samhället" och av "extremt likriktade massmedia [och] TV- och radiomonopol" (Sverigedemokraterna 2002).

Sverigedemokraternas stora problem har emellertid bestått i att använda den populistiska anti-etablissemangsstrategins andra del – att trots sin systemkritik inte framstå som alltför extremt eller alltför nära öppet antidemokratiska grupperingar – på ett trovärdigt sätt. Som vi har sett ovan, har partiet rötter i den utomparlamentariska högerextremismen och det fanns under första halvan av 1990-talet ingen tydlig gräns mellan Sverigedemokraterna och olika skinheads- och nynazistiska organisationer. Medlemsövertalningar var inte ovanliga (Larsson & Ekman 2001). Detta framstår inte minst i ljuset av att den nyttillträdde partiledaren Mickael Jansson kände sig föranledad att införa uniformsförbud 1996, och dessutom upprepa förmaningarna om att inte bära uniform på partiets sammankomster fram till och med 1999. Som framstår av följande citat ur Janssons bulletin, var det dock endast de yttre tecknen på politisk extremism som förbjöds – av strategiska skäl: "Sverigedemokraterna har fått dåligt rykte på grund av att vissa 'Hollywoodnazister' och andra personer i uniformslänkande klädsel anslutit sig till Engelbrektsmarschen ... Personer med så svag övertygelse att de måste klä ut sig på ett sådant sätt att de drar ett löjets skimmer och skam över Sverigedemokraterna ombedes att stanna hemma. ... Vi kommer att fotografera och publicera bilder av personer som bedriver partiskadlig verksamhet" (citat från SD-Bulletinen mars 1996, publicerat i Larsson & Ekman 2001: 168f). Partiet tog dock inte explicit avstånd från nazism förrän 1999/2000, efter Malexanderdåden (då två poliser blev skjutna till döds av tre rånare med kopplingar till nynazistiska rörelser) och mordet på syndikalisten Björn Söderberg, vilket medförde att även Sverigedemokraterna hamnade i mediernas blickfång med kraftigt negativ publicering som följd (se Larsson & Ekman 2001: 171). 2003 tog man ytterligare ett steg i försöket att frigöra partiet från den stigmatiserande bilden av extremistparti genom att förklara att FN-deklarationen om mänskliga rättigheter skall vara grundläggande för partiets politik. Även om Sverigedemokraternas ökade väljarstöd de senaste åren delvis är ett resultat av att dessa förändringar har haft önskad effekt, tyder

mycket på att partiet fortfarande lider stor skada av att ses som alltför extremistiskt av stora väljargrupper. Dels är ju dessa förändringar tämligen färska (och man kan förvänta sig att det dröjer en viss tid innan de fullt ut får önskad effekt, om de alls får det), dels har det funnits tydliga tecken på att dessa förändringar inte riktigt har sjunkit in hos alla, att de inte riktigt har implementerats i hela organisationen (eller ens fullt ut inom partiledningen). Det har gjorts en hel del uttalanden som gått över gränsen för den officiella "respektabla" linjen. Eftersom flera av de ledande Sverigedemokraterna var aktiva redan under nittioalets första hälft (som till exempel Mikael Jansson och Johan Rinderheim) kan det vara svårt att ge en trovärdig förklaring till varför de som övertygade demokrater valde att ansluta sig till ett ytterlighetsparti där, som Larsson och Ekman (2001: 165) skriver, var tredje medlem i partistyrelsen hade nazikopplingar. Som vi kommer att se nedan har det dessutom funnits ett motstånd inom partioorganisationen att frångå gamla ideologiska principer, vilket har orsakat betydande problem för partiet.

Organisation: få alternativa resurser och stark path-dependency

Till skillnad från Ny demokrati har Sverigedemokraterna haft tillgång till få alternativa resurser, det vill säga pengar (vare sig parti-stöd eller större donationer från privata intressen) och/eller möjligheten att få stort medietrymme. Detta har medfört att partiet har varit kraftigt beroende av sina medlemmar och partitaktivister, och det ideella arbete dessa bidrar med. Till skillnad från Ny demokrati har Sverigedemokraterna haft ambitionen att bygga upp en folklig bas, en "rörelse", med väl utbyggda lokala förgreningar (vilket verkar vara ett ofärdigt projekt, då Sverigedemokraterna i 2002 årsval endast lyckades presentera kandidater i knappt 80 kommuner). Trots att dessa ambitioner möjligen på sikt skulle kunna rädda Sverigedemokraterna från det öde som väntade Ny demokrati då partiet började dala i opinionsundersökningarna – då det inte fanns någon organisatorisk infrastruktur som kunde hålla partiet vid liv (se kapitel 4) – innebär det också att Sverigedemokraterna saknar de fördelar som till exempel Ny demokrati inledningsvis hade för att

bryta igenom väljarmässigt. Som vi har sett är Sverigedemokraterna inte något nybildat parti, utan släpar på ett betungande bagage i form av en allt annat än smickande partihistoria. Detta försvårar inte endast en trovärdig användning av den populistiska anti-etablissemangsstrategins andra del – som vi såg ovan – utan ökar även målkonflikten mellan väljaren och den interna arenan (se kapitel 2), då det finns medlemmar som identifierar sig starkt med ideologiska principer och gamla programpunkter som inte är väljarnäsigt optimala (utan snarare skrämmer bort potentiella väljare). Denna målkonflikt förstärks också av att Sverigedemokraterna är så starkt beroende av sina partimedlemmar för att få ut sitt budskap – och för att få partiarbetet att fungera över huvudtaget. Som Larsson och Ekman (2001: 212) insiktsfullt har skrivit står Sverigedemokraterna inför en besvärande och svårhanterlig avvägningssituation:

Om Sverigedemokraterna å ena sidan öppet framträder som "nationell" [dvs. "protofascistiskt"] parti på det sätt som skedde under första halvan av 1990-tal kommer partiet med stor sannolikhet att skrämma bort sin väljarpotential. Om partiet å andra sidan fortsätter att "liberalisera" sin retorik och tona ned de åsikter som utgör den ideologiska kärnan, riskerar SD att bli slätstruket så till den milda grad att nyckelpersonerna i aktivistskademern hoppar av. Det är dessa eldsjälar som har burit upp partiet genom oförtroligt ideellt arbete, flygblad-utdelningar och torgmöten.

Det är inte helt självklart hur denna avvägningssituation skall hanteras, och det finns tydliga tecken på att partiledningen stundom har försökt lösa denna konflikt genom att använda en diskurs utåt (mot väljarna), och en annan inåt (gentemot medlemmarna). Vid kritiska tidpunkter, som när partiprogram och principprogram skall revideras, eller då valkampanjers innehåll skall specificeras, har dock konflikten blossat upp, vilket har lett till flera avhopp och även partispjällingar.

Som Ganson (1975: 101) har skrivit är "partispjällingar den främsta manifestationen av att organisationen har misslyckats med att lösa problemet hur att hantera interna konflikter". Interna konflikter finns alltid, i högre eller mindre utsträckning, men kan förväntas vara större och vanligare i partier som liksom Sverigedemokraterna (1) är marginaliserade (vilket ökar trycket på inre sammanhållning), (2) har en stark ideologisk övertygelse av närmast messianistisk karaktär (av att ha "sett sanningen" och behovet

av att "rädda samhället undan undergång") och (3) som uppstod som "frontorganisationer" för att samla disparata grupper (vilket innebär att partiet var ideologiskt kluvet redan från början). Som ett resultat har partiet drabbats av diverse avhopp, uteslutningar och även partispjällingar. Det är talande att två av partiets senaste partiorganisatörer, Tor Paulsson och Tommy Funebo, har lämnat partiet under uppslitande former. Det försträmda fallet, då Paulsson tillsammans med Anders Steen och flera andra lämnade Sverigedemokraterna i protest mot en i deras tycke alltför omfattande liberalisering av politiken, och bildade Nationaldemokraterna (som är ett långt mer radikalt högerauktoriärt och explicit främlingsfientligt parti än Sverigedemokraterna) kan paradoxalt ha gynnat Sverigedemokraterna – trots att partiet även tappade många partiatkiva krafter, inte minst på lokal nivå. Som Tarrow (1998) har visat kan politiska aktörer ibland gynnas av så kallade "radical flank"-effekter. Efter Nationaldemokraternas uppdykande på väljararenan var inte längre Sverigedemokraterna det mest extrema ytterlighetspartiet, utan kunde komma att uppfattas som relativt sansat i jämförelse med Nationaldemokraterna. Detta kan leda till en minskad stigmatisering, och en ökad möjlighet till en trovärdig användning av den populistiska anti-etablissemangsstrategin.

Det senaste avhoppet av Tommy Funebo och ett antal ledande kommunpolitiker – som har anslutit sig till SPL, Pensionärspartiet – kommer däremot troligen att vara till skada för Sverigedemokraterna. I detta fall var det den avhoppade parten som – med viss trovärdighet – anklagade partiet för högerextremism och odemokratiska metoder, inte tvärt om. De många avhoppet föranledde partiledningen att i ett nyhetsbrev (den 13 januari 2004) bemöta ryktena om partispjälling. Enligt Mattias Karlsson (sd) beror den senaste turbulensen på att partiet medvetet har knutit till sig många nya aktivister för att kunna kandidera i så många kommuner som möjligt:

De uppenbara fördelarna med denna strategi var alltså att den gav oss fler mandat, mer mandatstöd, mer pengar och mer publicitet, vilket sammantaget också avsevärt förbättrat våra chanser att nå riksdagen vid nästa val 2006. Samtidigt har också en mängd duktiga aktivister och dugliga politiker knutits till partiet, varav en del kanske hade tappat sugen om de inte tillåtits att kandidera i sin egen hemkommun. Den enda möjliga nackdelen med detta tillvägagångssätt var att par-

tiet inte längre kunde ha lika bra koll på varje enskild kandidat som man haft vid tidigare val, då vi bara ställt upp på ett fåtal orter. ... Oavssett hur finmaskigt ett nät är så är det dock alltid några fula fiskar som slinker igenom och så har även skett i vårt fall (SD Nyhetsbrev 13 januari 2004).

Representanterna för den högsta partiledningen, Mikael Jansson, Björn Söder och Johan Rinderheim gav en liknande förklaring:

Som växande parti måste vi hela tiden genomgå en reningsprocess, där agnarna skiljs från vetet. I klarspråk innebär det att ett parti i uppbyggnadsstadiet alltid lockar till sig ett antal personer med allt annat än partiets och landets bästa för ögonen. Sådana olämpliga personer måste naturligtvis marginaliseras och avlägsnas, om så inte sker av sig självt. I några fall innebär det en kortsiktig förlust för partiet, men på lång sikt är renhållningen viktig om vi har ambitionen att en dag få ett reellt inflytande över svensk politik (SD Nyhetsbrev 13 januari 2004).

Detta är emellertid endast delvis sant (en del uteslutningar har skett på grund av rasistiska uttalanden eller kriminell verksamhet – men en del avhopp har haft andra orsaker), och skall delvis också ses som ett sett att delegitimerade avhoppare i ett försök att legitimera det egna partiet. Det ger ändå en belysande bild av Sverigedemokraternas problem: både med att skapa en fungerande riksstäckande partiorganisation, med problemet att lösa målkonflikten mellan väljaren och den interna arenan och – viktigast av allt – att använda den populistiska anti-etablissemangsstrategin på ett trovärdigt sätt. Att partiet fortfarande ses som alltför extremistiskt skrämmar bort väljare, och är en av de viktigaste orsakerna till varför partiet inte har lyckats utnyttja de möjliga nischer och andra politiska möjlighetsstrukturer för väljarmässig mobilisering som ändå finns. Detta till trots finns det en potential för fortsatt väljarmässig tillväxt för partiet: även om endast 3 procent av väljarna tyckte mer eller mindre bra om Sverigedemokraterna 2003, var det 7 procent som svarade "varken bra eller dåligt" på frågan vad de anser om Sverigedemokraterna (FSI 2003). Det är i den senare gruppen som partiets potential finns.

Konklusion

Det har i det detta kapitel framkommit några faktorer som har motverkat framväxten av ett väljarmässigt framgångsrikt svenskt RHP-parti. För det första har vi sett indikatorer på att det fortfarande finns ett betydande klassmedvetande och kanske även klasslojalitet i Sverige. Detta är av betydelse, då det tyder på att etablerade kollektiva identiteter och lojaliteter inte har eroderat i samma utsträckning i Sverige som i andra västeuropeiska länder. Det indikerar även att den ekonomiska konfliktdimensionen fortfarande spelar stor roll för de svenska väljarna – vilket även visas av att politiska frågor tillhörande denna dimension har dominerat väljarnas agenda även det senaste decenniet – vilket minskar möjligheterna för att ett nytt parti skall vinna röster på frågor tillhörande den sociokulturella konfliktdimensionen.

För det andra har invandrarfrågan varit av relativt liten betydelse för de svenska väljarna. Även om många har sett den som en viktig fråga, har den haft lite inflytande på deras val av parti. I Sverige ledde den ekonomiska krisen, och den höga arbetslöshet som följde med den, till en tilltagande vänstervind inom den ekonomiska konfliktdimensionen snarare än till ökad vind i seglen för auktoritära och främlingsfientliga åsikter. För det tredje har graden av konvergensen i den politiska rymden varit mycket liten i Sverige. Moderterna har konsekvent setts som ett reellt högeralternativ, vilket har motverkat bilden av att de etablerade partierna inte skulle skilja sig åt sinsemellan. Detta har också motverkat en de-politisering av den socioekonomiska konfliktdimensionen.

Vi har emellertid även funnit tecken på att det kan finnas en potentiell nisch för att Sverigedemokraterna eller något annat svenskt RHP-parti skall kunna växa sig starkare i en nära framtid. För det första finns det en omfattande folklig främlingsfientlighet och invandrar motstånd även i Sverige, även om det är något mindre idag än vid 1990-talets början. Invandrarfrågan, som hittills varit av liten betydelse, fick även ökad betydelse i 2002 års valrörelse. Andra tecken på att det kan finnas en potentiell nisch även i Sverige är att det politiska förtroendet – för politiker, partier och andra politiska institutioner – är lågt även i Sverige, vilket kan utgöra en grogrund för partier som är villiga och kapabla att mobilisera protester. Dessutom har andelen partidentifierade väljare sjunkit, vilket har

frigtort resurser för nya politiska partier. Även andelen röstskolkare har ökat i Sverige, främst bland arbetslösa och arbetare – som är grupper som i andra västeuropeiska länder har varit överrepresenterade bland RHP-partiernas väljare. För det tredje kan det finnas en potential för ett RHP-parti att exploatera anti-EU strömningar. Det är ett plausibelt antagande att det finns väljare vars motvilja mot EU kombineras med, eller till och med baseras på, nationalistiska, främingsfientliga och auktoritära attityder och preferenser. Dessa väljare delar inte Vänsterpartiets och Miljöpartiets – som hitintills mer eller mindre har lyckats monopolisera EU-motståndet – grundläggande värderingar. Dessa väljare kan därför känna sig lockade att stödja ett framväxande EU-fientligt RHP-parti.

Även om de potentiella förutsättningarna för framväxten av ett väljarmässigt framgångsrikt RHP-parti var större kring mitten av 1990-talet, under den ekonomiska krisen, så finns de fortfarande kvar. Att inget svenskt nationellt väljarmässigt framgångsrikt RHP-parti har vuxit fram har i min mening minst lika mycket att göra med politikens utbudssida. Sverigedemokraterna har varit det ledande svenska RHP-partiet sedan Ny demokratis sammanbrott 1994. Sverigedemokraterna har dock haft problem med att skapa en tillräckligt respektabel fasad, dvs. att övertyga väljarna om att de är emot de etablerade partierna men för den sakens skull inte emot demokratin per se. Annorlunda uttryckt har Sverigedemokraterna misslyckats med "anti-etablissemangsstrategin". Partiet har också haft svårt att nå ut med sitt politiska budskap; och synlighet (inte minst i medierna) är en förutsättning för väljarmobilisering.

Avslutande ord

Vad har vi lärt oss av denna exposé över den svenska högerpopulismen? Ett första svar är att vi har lärt oss att vara skeptiskt inställda till deterministiska förklaringar till politisk förändring: även om det understundom har funnits gynnsamma förutsättningar för framväxten av ett väljarmässigt framgångsrikt RHP-parti i Sverige, har dessa huvudsakligen misslyckats. Detta påvisar det komplexa samspel av faktorer som måste stämma för att nya partier skall växa fram: det måste finnas en gynnsam möjlighetsstruktur; framväxande partier måste ha en politisk profil som lämpar sig till att utnyttja dessa möjligheter; de måste lyckas föra ut sitt politiska budskap; lyckas samla nödvändiga resurser; ha en organisation som kan handskas med inre konflikter; osv. I ett enda fall har ett högerpopulistiskt parti i Sverige nått ett väljarmässigt genombrott, Ny demokrati 1991 – men partiet saknade förmåga att hålla samman partiet då det mötte motgångar.

Om vi tittar på de olika politiska möjlighetsstrukturerna som presenterades i kapitel 2, kan vi se att det har funnits några viktiga faktorer som har talat emot framväxten av ett svenskt (radikal)högerpopulistiskt parti: (1) Av stor betydelse har varit att den dominerande socioekonomiska konfliktdimensionen fortfarande är så stark i Sverige. De viktigaste frågorna (för politikerna, väljarna och media) handlar fortfarande på olika sätt om statens roll i ekonomin. Det är ett frågeområde som inte har slutat att engagera. Den sociokulturella konfliktdimensionen har däremot varit relativt nedtonad i svensk politik, vilket har försvårat en (radikal)högerpopulistisk väljarmobilisering. I och med att de etablerade partierna fortfarande är relativt utspridda inom den socioekonomiska dimensionen är det mycket svårt för nya partier att finna tillgängliga nischer på detta område. Ett historiskt undantag var framväxten av Ny demokrati, som gynnades av en kraftig högervind – och som kunde överbjuda Moderaternas

nyliberala politik. Denna öppning fanns dock bara några få år, och stängdes effektivt då den ekonomiska krisen drabbade Sverige i början på 1990-talet. (2) Även bristen på konvergens i den politiska rymden har därmed försvårat för framväxande (radikal)högerpopulistiska partier. Att det har funnits en viss konvergens inom den konkurrerande sociokulturella dimensionen har varit av underordnad betydelse, i och med att denna dimension inte har varit lika framträdande (även om Vänsterpartiet och i viss mån Miljöpartiet mycket väl kan ha gynnats av en "kulturliberal" nisch inom denna dimension).

Vi har emellertid även funnit några av de politiska möjlighetsstrukturer som kan gynna framväxten av ett väljämnässigt framgångsrikt svenskt RHP-parti: (1) Det politiska förtroendet har varit lågt även i Sverige, partiidentifikationen har minskat, och väljarna har blivit alltmer rörliga. (2) Det finns och har funnit ett betydande invandringssmotstånd – och i viss mån även främlingsfientlighet – även i Sverige, även om invandrarfrågan inte har varit en lika dominerande fråga som i många andra länder.

Några faktorer har även förändrats över tid. Medierna var till exempel mycket generösa med att ge Ny demokrati medietrymme inför valet 1991 – vilket gav partiet stor politisk synlighet – medan de har varit tämligen restriktiva vad gäller Sverigedemokraterna. Detta beror troligen på skillnaden mellan Ny demokratis och Sverigedemokraternas politiska budskap och historiska bakgrund. Sverigedemokraterna är ett renodlat RHP-parti med rötter i den utomparlamentariska högerextremismen; Ny demokrati var "bara" ett högerpopulistiskt parti med främlingsfientliga övertoner. Detta innebär också att Sverigedemokraterna är och har varit långt mer stigmatiserade än Ny demokrati, och kanske också mer stigmatiserat än de flesta andra västeuropeiska RHP-partier, då det utomparlamentariska förflutna ligger så nära tillbaka i tiden.

Referenser

- Ahne, G. 1994. *Social Organizations: Interaction Inside, Outside and Between Organizations*. London: Sage.
- Ahne, G. och Papakostas, A. 2003. "Behövs medlemmarna?", *Sociologisk Forskning* 3/2003: 3–11.
- Ahne, G., Roman, C. och Franzen, M. 2000. *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Alfredsson, H. O. 1994. "Collander lämnar politiken", *Svenska Dagbladet*, 23 juni 1994.
- Arter, D. 1992. "Black faces in the blond crowd: populist racialism in Scandinavia", *Parliamentary Affairs* 45 (3): 357–372.
- Barker, M. 1981. *The New Racism*. London: Junction.
- Bell, D. 1976. *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- Bell, D. 1996. *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books.
- Benford, R. D. and D. A. Snow. 2000. "Framing processes and social movements: An overview and assessment", *Annual Review of Sociology* 26: 611–639.
- Bennulf, M. 2000. 'Medborgarna tycker om miljön,' i Holmberg, S. and Gilljam, M. red. *Det Nya samhället: SOM-undersökningen 1999*. Göteborg: SOM-institutet.
- Bergström, H. 1991, "Sweden's politics and party system at the crossroads," *West European Politics* 14 (3): 8–30.
- Berlin, I., R Hofstadter and D. MacRae. 1968. "To define populism," *Government and Opposition* 3: 137–179.
- Betz, H-G. 1994. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. London: MacMillan Press.
- Betz, H-G. and Immerfall, S. 1998. red. *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's.

- Björk, R. 1994. "Bert i natt: Jag kan sluta istället", *Expressen*, 6 februari 1994.
- Boréus, K. 1994. *Högervåg: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989*. Stockholm: Tiden.
- Boréus, K. 1997. "The shift to the right: neo-liberalism in argumentation and language in the Swedish public debate since 1969," *European Journal of Political Research* 31 (3): 257–286.
- Brothén, M. 1999. "Stigande förtroende för Riksdagen under valår," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Ljusnande framtid: SOM-undersökningen 1998*. Göteborg: SOM-institutet.
- Budge, I. och Farlie, D. 1983. "Party competition – selective emphasis or direct confrontation? An alternative view with data," i Daalder, H. och Mair, P. red. *West European Party Systems. Continuity & Change*. London: Sage.
- Budge, I. och Robertson, D. 1987. "Do parties differ, and how? Comparative discriminant and factor analyses," i Budge, I., Robertson, D., och Healy, D. red. *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, A.; Converse, P. E.; Miller, W. E. and Stokes, D. E. 1960. *The American Voter*. New York: John Wiley & Sons.
- Can, M. 2002. "I Sveriges namn," *Dagens Nyheter* 28 september 2002.
- Canovan, M. 1981. *Populism*. London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Canovan, M. 1999. "Trust the people! Populism and the two faces of democracy," *Political Studies*, XLII: 2–16.
- Carlberg, P. 1991. "Missnöjesparterna vinner terräng", *Svenska Dagbladet*, 23 april 1991.
- Cigéhn, G. 1990. "Klassmedvetande och klassidentifiering," i Åberg, R. red. *Industrisamhället i omvandling*. Stockholm: Carlsons.
- Cigéhn, G. 1999. "Klassidentitet vid seklets slut," *Sociologisk Forskning* 36 (1):
- Clark, T. N. and Lipset, S. M. 1996. "Are social classes dying?," i Lee, D. J. och Turner, B. S. red. *Conflicts About Class. Debating Inequality in Late Industrialism*. London: Longman.
- Clark, T. N. och Lipset, S. M. 2001. red. *The Breakdown of Class Politics: A Debate on Post-Industrial Stratification*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Dahrendorf, R. 1959. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London: Routledge.
- Dalton, R. J. 1999. "Political support in advanced industrial societies," i Norris, P. red. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Denker, M. 1993. "Stäng gränserna!?" Svenskarnas åsikter om flyktingmottagning," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Perspektiv på krisen. SOM-undersökningen 1992*. Göteborg: SOM-institutet.
- Denker, M. 1995. "Att bli en riktig svensk," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Denker, M. 2000. "Attityder till flyktingar: unga pojkar och unga flickor på var sin sida," i Holmberg, S. och Gilljam, M. red. *Det Nya samhället: SOM-undersökningen 1999*. Göteborg: SOM-institutet.
- Denker, M. 2003. "Trendbrott i flyktingfrågan – och polariseringen har ökat," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Fåfångans marknad: SOM-undersökningen 2002*. Göteborg: SOM-institutet.
- Denker, M. och Gilljam, M. 1994. "Om rädslan för det främmande," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins Publishers.
- Duverger, M. 1954. *Political Parties*. London: Methuen.
- Ebbinghaus, B. och Visser, J. 2000 "A comparative profile," i Ebbinghaus, B. och Visser, J. red. *The Societies of Europe. Trade Unions in Western Europe since 1945*. London: Macmillan.
- Edgerton, D., Fryklund, B. och Peterson, T. 1994. "Until the Lamb of God Appears..." *The 1991 Parliamentary Election: Sweden Chooses a New Political System*. Lund: Lund University Press.
- Eneberg, K. 1993. "Karlsson protesterade mot sitt parti", *Dagens Nyheter*, 29 april 1993.
- Epstein, L. D. 1967. *Political Parties in Western Democracies*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Eriksson, G. 1994. "Nyval ogillat", *Svenska Dagbladet*, 2 juli, 1994.
- Esaiasson, P. 1990. *Svenska valkampanjer 1866–1988*. Göteborg: Allmänna förlaget.

- Essaiasson, P. 1995. "Mosiiga Mona och andra historier," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Essaiasson, P. 1996. 'Kampanj på sparlåga,' i Gilljam, M och Holmberg, S. red. *Ett knäpptia till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Eurostat. 1996. *Eurostatistics. Data for short-term economic analysis*. European Commission. 12/1996.
- Eurostat. 1999. *Statistics in focus. Population and social conditions*. European Commission. Theme 3-4/1999.
- Eurostat. 2000. *Eurostatistics. Data for short-term economic analysis*. European Commission. 8-9/2000.
- Falu-Kuriren*. 1993-09-27. "Palatsrevolution mot Ian & Bert".
- Folkbladet*. 1992-02-22. "Ian & Berts fanclub".
- Fryklund, B. and Peterson, T. 1981. *Populism och missnöjespartier i Norden. Studier i småborgerlig klassaktivitet*. Lund: Arkiv Förlag.
- Fryklund, B. and Peterson, T. 1989. *Vi mot dem: Det dubbla främingskapet i Sjöbo*. Lund: Lund University Press.
- FSL. 2003. "Inställningen till Sverigedemokraterna," *Forskningsgruppen för Samhälls- och Informationsstudier*. Stockholm.
- Ganson, W. A. 1975. *The Strategy of Social Protest*. Homewood, Ill: The Dorsey Press.
- Gardberg, A. 1993. *Against the Stranger, the Gangster and the Establishment: A Comparative Study of the Swedish Ny demokrati, the German Republikaner, the French Front National and the Belgian Vlaams Blok*. Helsingfors: SSKH, Helsingfors universitet.
- Goul Andersen, J. och Bjørklund, T. 1990. "Structural changes and new cleavages: The progress parties in Denmark and Norway," *Acta Sociologica*, 33 (3): 195-217.
- Goul Andersen, J. och Bjørklund, T. 2000. "Radical right-wing populism in Scandinavia: from tax revolt to neo-liberalism and xenophobia," i Hainsworth, P. red. *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter.
- Gilljam, M. och Holmberg, S. 1993. *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Gilljam, M. och Oscarsson, H. 1994. "Svenska folkets näst bästa partier," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Goffman, E. 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Penguin.

- Grannquist, K. 1991. "Sprickan ökar – hur länge skall Ian stå ut?", *Expressen*, 19 september 1991.
- Granath, C. 1993. "Show i högt tempo", *Sydsvenska Dagbladet*, 1 augusti 1993.
- Hainsworth, P. 2000. ed. *The Politics of the Extreme Right: From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter.
- Hirschman, A. O. 1970. *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge: Harvard University Press.
- Holmberg, S. 1993. "Socialdemokraterna: 'The Comback Kids,'" i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Perspektiv på krisen. SOM-undersökningen 1992*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S. 1997. "Svenska folket är så där nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Ett missnöje folk? SOM-undersökningen 1996*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S. 2000. *Välja parti*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Holmberg, S. och Weibull, L. 1997. "Förtroendets fall," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Ett missnöje folk? SOM-undersökningen 1996*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S. och Weibull, L. 1999. "Ljusanande framtid," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Ljusanande framtid: SOM-undersökningen 1998*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S. och Weibull, L. 2000. "Förtroendet faller," i Holmberg, S. och Gilljam, M. red. *Det Nya samhället: SOM-undersökningen 1999*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S. och Weibull, L. 2003a. "Fätångans marknad," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Fätångans marknad: SOM-undersökningen 2002*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S. och Weibull, L. 2003b. "Förgängligt förtroende," i i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Fätångans marknad: SOM-undersökningen 2002*. Göteborg: SOM-institutet.
- Hout, M., Brooks, C., och Manza, J. 1996. "The persistence of classes in post-industrial societies," i Lee, D. J. och Turner, B. S. red. *Conflicts about Class. Debating Inequality in Late Industrialism*. London: Longman.
- Ignazi, P. 1996. "The crisis of parties and the rise of new political parties," *Party Politics* 2 (4): 549-566.

- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Johansson, G. 2002. "Partiledaren," *SD-Kuriren* 48/2002.
- Jönsson, M. 1994. "Tans sorti tog Bert på sängen", *Göteborgsposten*, 6 februari 1994.
- Karlsson, B. 1991. *Skandal!* Borås: Marhamn.
- Karlsson, B. 1994a. "Jan vill sänka partiet för gott," DN-debatt. *Dagens Nyheter*, 10 februari 1994.
- Karlsson, B. 1994b. "Jag borde ha stoppat det som pågick," DN-debatt. *Dagens Nyheter*, 17 augusti, 1994.
- Karlsson, B. och Wachmeister, I. 1990. "Här är vårt partiprogram," DN-debatt, *Dagens Nyheter*, 25 november, 1990.
- Kastell, T. 2002. "Den nationalistiska grundsynen," *SD-Kuriren* 45/2002.
- Kastell, T. 2001. "Sveigedemokraterna mot våld och rasism," *SD-Kuriren* 41/2001.
- Katz, R. S. 1980. *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kitschelt, H. 1994a. "Austrian and Swedish Social Democrats in crisis: party strategy and organization in corporatist regimes," *Comparative Political Studies* 27 (1): 3-39.
- Kitschelt, H. 1994b. *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitschelt, H. 1995. *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Kjellberg, A. 2000. 'Sweden,' i Ebbinghaus, B. och Visser, J. red. *The Societies of Europe. Trade Unions in Western Europe since 1945*. London: Macmillan.
- Klandermaas, B. 1997. *The Social Psychology of Protest*. Oxford: Blackwell.
- Klingemann, H.-D. 1999. "Mapping political support in the 1990s: A global analysis", i Norris, P. red. *Critical Citizens. Global Support for democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Knutsson, M. 1992. "Nydd ser chansen till ökad makt", *Svenska Dagbladet*, 11 november 1992.
- Knutsson, M. 1993. "De är okunniga eller myglare", *Svenska Dagbladet*, 24 april, 1993.

- Kratz, A. 1992a. "Nya stadgar fråga för nyd", *Svenska Dagbladet*, 19 februari 1992.
- Kratz, A. 1992b. "Nydd till strid om flyktingar", *Svenska Dagbladet*, 13 juli 1992.
- Kriesi, H., Koopmans, R., Duyvendak, J. W. och Giugni, M. G. 1995. *New Social Movements in Western Europe. A Comparative Analysis*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Larsson, S. 1998. "Suede," i Camus J.-Y. red. *Les extrémismes en Europe: état des lieux en 1998*. Paris: Éditions de l'Aube.
- Larsson, S. och Ekman, M. 2001. *Sveigedemokraterna. Den nationella rörelsen*. Stockholm: Ordfront/Expo.
- Lawson, K. 1994. "Introduction," i Lawson, K. red. *How Political Parties Work. Perspectives from Within*. London: Praeger.
- Leijonhufvud, S. 1994. "Karlsson vill ha ett tuffare nyd" *Svenska Dagbladet*, 1 februari 1994.
- Lindahl, R. 1993. "Ekonomiska förhoppningar och EG-medlemskap," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Perspektiv på krisen. SOM-undersökningen 1992*. Göteborg: SOM-institutet.
- Lindahl, R. 1994. "Inför avgörandet - åsikter om EU," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Lindahl, R. 1995. "Efter EU-omröstningen - svåra frågor återstår," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Lindahl, R. 1997. "Missnöjda EU-medlemmar," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Ett missnöjt folk? SOM-undersökningen 1996*. Göteborg: SOM-institutet.
- Lindahl, R. 1999. 'Mångtydig EU-opinion,' i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Ljussnande framtid: SOM-undersökningen 1998*. Göteborg: SOM-institutet.
- Lipset, S. M. och Raab, E. 1970. *The Politics of Uneason. Right-wing extremism in America, 1790-1970*. New York: Harper Row.
- Lipset, S. M. och Rokkan, S. 1967. "Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction," i Lipset, S. M. och Rokkan, S. red. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Ljungaeus, D. 1992. "Ny demokrati tar till munkavle", *IDag*, 13 november 1992.

- Ljungberg, D. 1993. "Tre blir utestängda från nyd", *Dagens Nyheter*, 21 augusti 1993.
- Lodenius, A.-L. och Larsson, S. 1994. *Extremhögern*. Stockholm: Tidens förlag.
- Lodenius, A.-L. och Wikström, P. 1997. *Vit makt och blagula drömmar. Rasism och nazism i dagens Sverige*. Stockholm: Natur och kultur.
- MacRae, D. 1969. "Populism as an ideology," i Ionescu, G. och Gellner, E. red. *Populism. Its Meaning and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Mair, P., Lipset, S. M., Hout, M., and Goldthorpe, J. H. 1999. "Critical commentary: Four perspective on the end of class politics?," i Evans, G. red. *The End of Class Politics? Class Voting in Comparative Context*. New York: Oxford University Press.
- Mayer, N. 1999. *Ces Français qui votent FN*. Paris: Flammarion.
- McAdam, D. 1999. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Reviderad utgåva. Chicago: The University of Chicago Press.
- McAdam, D. och Rucht, D. 1993. "The cross-national diffusion of movement ideas," *The Annals* 528: 56-74.
- McCarthy, J. D. och Zald, M. N. 1977. "Resource mobilization and social movements: a partial theory," *American Journal of Sociology* 82 (6): 1212-1241.
- Mellin, L. 1993. "Bert: Jag har fått nog", *Aftonbladet*, 17 mars 1993.
- Ménu, Y. och Surel, Y. 2000. *Par le peuple, pour le peuple. Le populisme et les démocraties*. Paris: Fayard.
- Meyer, J. W. och B. Rowan. 1981. "Institutionalized organizations: Formal structures as myth and ceremony," i Grusky, O. och Miller, G. A. red. *The Sociology of Organizations. Basic Studies*. New York: Free Press.
- Minckenberg, M. 1997. "The New Right in France and Germany. Nouvelle Droite, Neue Rechte, and the new right radical parties," i Merkl, P. H. and Weinberg, L. 1997. red. *The Revival of Right-wing Extremism in the Nineties*. London: Frank Cass.
- Möller, T. 2000 *Politikens meningslöshet. Om misstro, cynism och utanförskap*. Malmö: Liber.
- Neiman, F. 1993. "Nu får det vara nog, Bildt!", *Aftonbladet*, 21 februari 1993.

- Nieuwbeerta, P. 2001. "The democratic class struggle in postwar societies: Traditional class voting in twenty countries, 1945-1990," i Clark, T. N. och Lipset, S. M. red. *The Breakdown of Class Politics: A Debate on Post-Industrial Stratification*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Nilsson, L. 1992. "Den offentliga sektorn under årstamning och omprövning," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Trendbrott? SOM-undersökningen 1991*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nilsson, L. 1994. "Offentligt eller privat?," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nilsson, L. 1995. "Att spara eller inte spara?," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nilsson, L. 1997. "Är svenskarna lyckliga?," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Ett missnöjt folk? SOM-undersökningen 1996*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nilsson, L. 1998. "Opinionstrender och medieeffekter" i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Opinionssamhället: SOM-undersökningen 1997*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nilsson, L. 2003. "Välfärdspolitik och legitimitet," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Fåfångans marknad: SOM-undersökningen 2002*. Göteborg: SOM-institutet.
- Norris, P. 1999. "Introduction: The growth of critical citizens," i Norris, P. red. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Ny demokrati. 1991. *Partiprogram*. Stockholm: Ny demokrati.
- Olofsson, S. 1994. "Nomineringarna delar nyd", *Svenska Dagbladet*, 21 mars 1994.
- Oscarsson, H. 1996. "EU-dimensionen," i Gilljam, M. och Holmberg, S. red. *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Oscarsson, H. 1998. *Den svenska partiympdan. Vållarnas uppfattning av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborg: Göteborg Studies in Politics 54, Göteborg universitet.
- Panbianco, A. 1988. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, L. 1994. "Stämman blir nyd:s ödesstund", *Dagens Nyheter*, 22 maj 1994.

- Perrineau, P. 1997. *Le Symptôme Le Pen. Radiographie des électeurs du Front National*. Paris: Fayard.
- Peruzzi, B. 1993. "Ny demokrati var ett missstag", *iDag*, 6 februari 1993.
- Peterson, T., Stigendal, M. och Fryklund, B. 1988. *Skånepartiet. Om folkligt missnöje i Malmö*. Lund: Arkiv Förlag.
- Pierre, J. 1999. *Marknaden som politisk aktör – politik och finansmarknad i 1900-talets Sverige*. Demokratitredningens forskarvolym XI, SOU 1999:131.
- Pierre, J. och Widfeldt, A. 1994. "Party organizations in Sweden: colossuses with feet of clay or flexible pillars of government?", i Katz, R. S. och Mair, P. red. *How Parties Organize: Changes and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. London: Sage.
- Poggi, G. 1990. *The State. Its Nature, Development and Prospect*. Cambridge: Polity.
- Putnam, R. D., Pharr, S. J. och Dalton, R. J. 2000. "Introduction: What's troubling the Trilateral democracies?" i Pharr, S. J. och Putnam, R. D. red. *Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton: Princeton University Press.
- Ribbågen, C. 2003. "Partiernas och väljarnas dagordning vid valet 2002," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Fåfångans marknad: SOM-undersökningen 2002*. Göteborg: SOM-institutet.
- Rinderheim, J. 2001. "En hederlig skattepolitik", *SD-Kuriren* 43/2001.
- Rinderheim, J. 2000. "Ett nationaldemokratiskt mittenparti med ekologisk grundsyn", *SD-Kuriren* 38/2000.
- Rokkan, S. 1970. *Citizens, Elections, Parties*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ronge, P. 1993a. "Hon vägrade skriva under", *Expressen*, 20 mars 1993.
- Ronge, P. 1993b. "Nu är det allvar..." *Expressen*, 5 maj 1993.
- Ronge, P. 1994. "Bert jublar efter nattens drabbningarna", *Expressen*, 30 mars 1994.
- Rose, R. och Mackie, T. T. 1988. "Do parties persist or fail? The big trade-off facing organizations," i Lawson, K. och Mehl, P. H. red. *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Rose, R. och McAllister, I. 1990. *The Loyalties of Voters. A Lifetime Learning Model*. London: Sage.
- Rucht, D. 1996. "The impact of national contexts on social movement structures: a cross-movement and cross-national comparison," i McAdam, D., McCharty, J. D. och Zald, M. N. red. *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ruzza, C. 2004. "Lega Nord i Italiensk politik: vunnna argument men förlorat inflytande", i Rydgren, J. och Widfeldt, A. red. *Från Le Pen till Pim Fortuyn: Populism och parlamentarisk högerpopulism i dagens Europa*. Malmö: Liber.
- Rydgren, J. 1995. *Ny demokratis uppgång och fall. En studie av det politiska manöverutrymmet*. D-uppsats. Statsvetenskapliga institutet, Uppsala universitet.
- Rydgren, J. 1996. *Fenomenet Ny demokrati. En möjlig förklaring till partiets framväxt och framgång i riksdagsvalet 1991*. C-uppsats. Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Rydgren, J. 2002. "Radical right populism in Sweden: Still a failure, but for how long?", *Scandinavian Political Studies* 26 (1): 26–57.
- Rydgren, J. 2003a. "Mesolevel reasons for racism and xenophobia: Some converging and diverging effects of radical right populism in France and Sweden," *European Journal of Social Theory* 6 (1): 45–68.
- Rydgren, J. 2003b. *The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-nationalist Mobilization in France*. New York: Berghahn Books.
- Rydgren, J. 2003c. "Varför inte i Sverige? Den radikala högerpopulismens relativa misslyckande," *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 86–87: 1–34.
- Rydgren, J. 2004a. "Explaining the emergence of extreme right-wing populist parties: The case of Denmark," *West European Politics* 27 (3): 472–502.
- Rydgren, J. 2004b. "Från skattemissnöje till etnisk nationalism: 15 år med svensk radikalhögerpopulism," i Rydgren, J. och Widfeldt, A. red. *Från Le Pen till Pim Fortuyn: Populism och parlamentarisk högerpopulism i dagens Europa*. Malmö: Liber.
- Rydgren, J. 2004c. "Mechanisms of exclusion: ethnic discrimination in the Swedish labour market," *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30 (4): 697–716.

- Rydgren, J. 2004d. "The logic of xenophobia," *Rationality and Society* 16 (2): 123-148.
- Rydgren, J. 2005. "Is extreme right-wing populism contagious? Explaining the emergence of a new party family," *European Journal of Political Research*. Kommande.
- Rydgren, J. och Widfeldt, A. red. 2004. *Från Le Pen till Pim Fortuyn: Populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber.
- Sainsbury, D. 1992. "The 1991 Swedish election: protest, fragmentation, and a shift to the right," *West European Politics* 15 (2): 160-166.
- Sassen, S. 1996. *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. New York: Columbia University Press.
- Scarrow, S. 1996. *Parties and Their Members*. Oxford: Oxford University Press.
- SCB 1994. *Statistiska meddelanden. Partisympatiundersökningen (PSU)*, maj 1994. Stockholm.
- SCB 2000. *Statistisk årsbok för Sverige 2000*. Stockholm.
- Schain, M., Zolberg, A. and Hossay, P. red. 2002. *Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe*. New York: Palgrave.
- Schattschneider, E. E. 1975. *The Semi-sovereign People: A Realist's View of Democracy in America*. London: Wadsworth.
- Schedler, A. 1996. "Anti-political-establishment parties," *Party Politics*, 2 (3): 291-312.
- Shils, E. A. 1956. *The Torment of Secrecy. The Background and Consequences of American Security Policies*. London: Heinemann.
- Sjöblom, G. 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Skånska Dagbladet. 1992-02-24. "Fortsatt dubbelspel".
- Snow, D. A. och Benford, R. D. 1992. "Master frames and cycles of protest," i Morris, A. D. och Mueller, C. M. red. *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven: Yale University Press.
- Snow, D. A., Rochford, Jr. E. B., Worden, S. K. och Benford, R. D. 1986. "Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation," *American Sociological Review* 51: 464-481.
- Snow, D. A., Zurcher, Jr. L. A. och Eklund-Olson, S. 1980. "Social networks and social movements: a microstructural approach to

- differential recruitment," *American Sociological Review* 45 (5): 787-801.
- Sohlberg, P. och Leifurssrud, H. 2000. "Social ojämlikhet, sociala klasser och strukturperspektiv", i Goldberg, T. red. *Samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Soule, S. A. 1997. "The student divestment movement in the United States and tactical diffusion: The Shantytown Protest," *Social Forces* 75 (3): 855-883.
- Sourander, D. 1992. "Vi låter mördare komma hit", *Göteborgsposten*, 27 juli 1992.
- Stenberg, E. 1994. "En profil försvinner", *Dagens Nyheter*, 7 februari 1994.
- Sternhell, Z. 1986. *Neither Right Nor Left. Fascist Ideology in France*. Princeton: Princeton University Press.
- Stewart, A. 1969. "The social roots," i Ionescu, G. och Gellner, E. red. *Populism. Its Meaning and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Strøm, K. 1990. "A behavioral theory of competitive political parties," *American Journal of Political Science* 34 (2): 565-598.
- Svallfors, S. 1989. *Vem älskar välfärdsstaten?* Lund: Arkiv.
- Svallfors, S. 1997. "Välfärdsopinionen i Sverige," i *Välfärd och ojämlikhet i 20-årsperspektiv 1975-1995*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Svenska Dagbladet. 1992-05-14. "Ingen kan köpa Bert Karlsson."
- Svenska Dagbladet. 1993-05-07. "Nydd troget regeringen."
- Svenska Dagbladet. 1994-08-23. "Bert Karlsson."
- Sverigedemokraterna. 2002. "Partiprogram 1999 med justeringar 2002", www.sverigedemokraterna.se
- Sverigedemokraterna. 2003. "Sverigedemokraternas principprogram" www.sverigedemokraterna.se
- Svåsand, L. och Wörlund, I. 2001. "The rise and fall of the Swedish party New Democracy", Uppsats presenterad vid American Political Associations årliga möte i San Fransisco, 2001.
- Swidler, A. 1986. "Culture in action: Symbols and strategies," *American Sociological Review* 51: 273-286.
- Södergran, L. 1998. *Atervandringsproblematiken och svensk integrationspolitik. Senare decenniers intresse- och värderingsförändring*. Umeå: MERGE.

- Södergran, L. 2000. *Svensk invandrar- och integrationspolitik. En fråga om jämlikhet, demokrati och mänskliga rättigheter*. Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Taggart, P. 1996. *The New Populism and New Politics. New Protest Parties in Sweden in a Comparative Perspective*. London: MacMillan Press.
- Taggart, P. 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Taguieff, P.-A. 1988. *La Force du préjugé. Essai sur le racisme et ses doubles*. Paris: La Découverte.
- Tarrow, S. 1998. *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Teorell, J. 1998. *Demokrati eller fätalsvälde. Om beslutsfattande i partiorganisationer*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Ungerson, J. 1992. *Gummiankan: SAF-babyn "Ny Demokrati"*. Stockholm: Aktuellt i Politiken.
- Vedung, E. 1988. "The Swedish five-party syndrome and the environmentalists," i Lawson, K. and Merkl, P. red. *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Wachtmeister, I. 1988. *Anklamman*. Stockholm: Timbro.
- Wachtmeister, I. 1990. *Elefanterna*. Stockholm: Sellin & Partner Förlag.
- Wachtmeister, I. 1992. *Krokodilerna*. Värnano: AB IW Ventures.
- Wachtmeister, I. och Karlsson, B. 1993. "Vi är redo att fälla regeringen," DN-debatt, Dagens Nyheter, 23 februari, 1993.
- Weaver, R. K. och Rockman, B. A. 1993. red. *Do Institutions Matter? Government Capabilities in the United States and Abroad*. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Weibull, L. och Holmberg, S. 1993. "Krisopinionen," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Perspektiv på krisen. SOM-undersökningen 1992*. Göteborg: SOM-institutet.
- Weibull, L. och Holmberg, S. 1994. "Vägval," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Weibull, L. och Holmberg, S. 1995. "Det gamla riket," i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Det gamla riket. SOM-undersökningen 1994*. Göteborg: SOM-institutet.
- Wendel, P. 1992. "Tan frade – Bert kolkade", *Expressen*, 13 maj 1992.

- Westlund, D. 1996. *The Politics of Popular Identity. Understanding Recent Populist Movements in Sweden and the United States*. Lund: Lund University Press.
- Westlund, T. 1994. "Hoppet står till Harriet", *Idag*, 24 februari 1994.
- Widfeldt, A. 1997. *Linking Parties with People? Party Membership in Sweden 1960-1994*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Widfeldt, A. 2000. "Scandinavia: mixed success for the populist Right," *Parliamentary Affairs*, 53 (3): 468-500.
- Widfeldt, A. 2004. "The diversified approach: Sweden," i Eatwell, R. och Mudde, C. red. *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. London: Routledge.
- Wiewiorka, M. 1998. *Le racisme, une introduction*. Paris: La Découverte.
- Windexkog, J. 1999. "Politik är inte att vilja," *SD-Kuriren* 35/1999.
- Worsley, P. 1969. "The concept of populism," i Ionescu, G. och Gellner, E. red. *Populism. Its Meaning and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Zald, M. N. och Ash, R. 1966. "Social movement organizations: growth, decay and change," *Social Forces* 44 (3): 327-341.